

Ph.sp.

265

b

Ph. sp. 265^b

Feder

Cucurbita pepo
CXXXVIII

Ex bibliotheca
Steph. Quatreméri.

St. Quatreméri

L. H. Berlin
Ph. Stud.
1788.

ad metaph.
ante aristotelem
Pythagoras de harmonia universi. de
numeris.

secundum quem aristoteles fecit ut vide.

de ^{deus} ~~hominum~~ subiectum ~~factum~~ ~~factum~~

inproposita.

Post aristotelem

Scholaster S. XI. XII. XIII. XIV. XV.

Petri Lombardi Sententiarum. V.

ergo ad Cap. II.

8 onit

in futurum Thaddeum
meorum curriculum
virgataque cuncta
dederunt

in repositam abstulerunt
quibus viribus contendam
indies futurum in
quodammodo

INSTITVTIONES
LOGICAE
ET
METAPHYSICAE

AUCTORE
IO. GEORG. HENR. FEDERO

PHILOSOPH. PROF. IN ACADEMIA GEORGIA
AVGVSTA

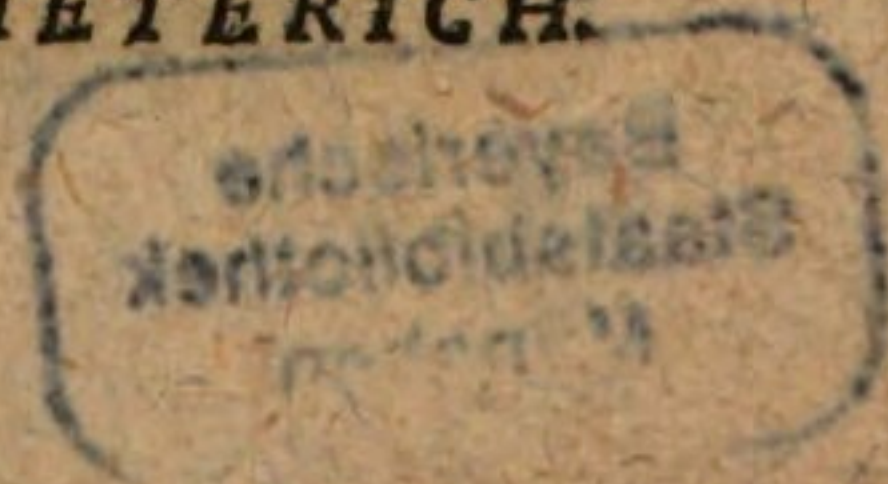

EDITIO ALTERA EMENDATIO.

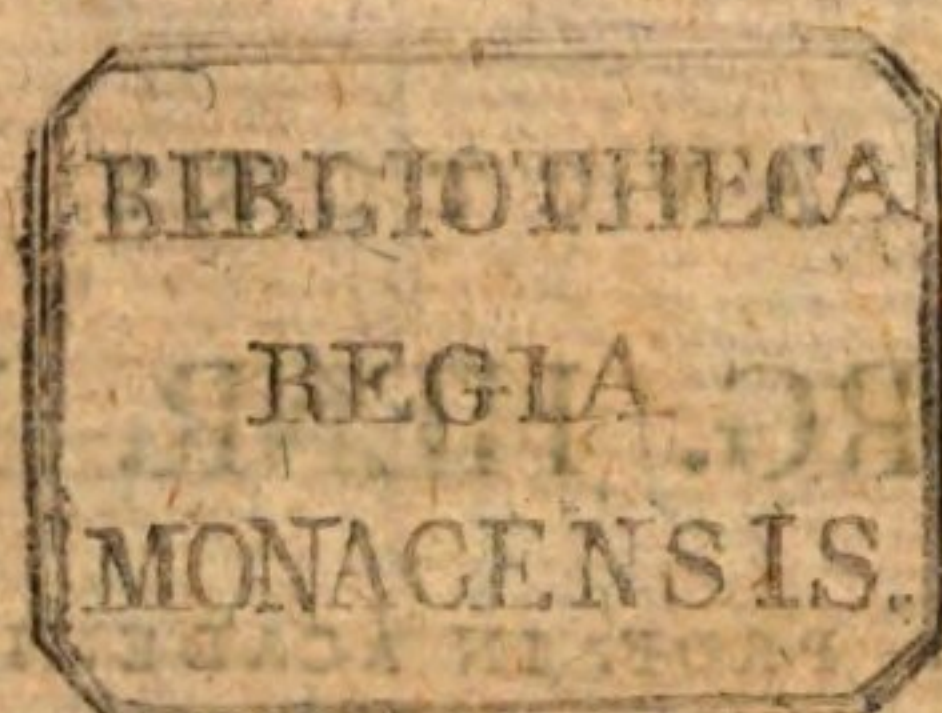
GOTTINGAE

apud JOANN. CHRISTIAN. DIETERICH.

1781.

INSTITUTIONES
LOGICAE
ET
METAPHYSICAE

Bayerische
Staatsbibliothek
München

PRAEFATIO,

in qua de finibus atque constitutione logices et metaphysices, deque rationibus harum institutionum differitur.

Post quatuor compendii alterius logicae atque metaphysicae editiones, alterum, idque a priori valde diuersum, typis euulgans, video rationes mihi consiliorum reddendas esse, quibus inconstantiae, aut si qua possit esse grauioris culpaе suspicio, opprobrium a me auertam. Quas equidem satis validas habeo, ingenuaeque profitebor.

Et illud quidem neminem debeat mirum habere, si, quas octauo post vicesimum aetatis anno conscriberem, philosophicas institutiones, quamuis et tunc scholis meis in primis aptas, et a superioribus fere postulatas, et vero etiam ab aliis benigne exceptas atque ad vsus suos adhibitas, iam, his rebus per plures annos quotidie occupatus, intelligam multo posse reddi meliores. Et in singulis quidem nouis editionibus, medelae afferri quantum potuit, ita a me paratum est, vt nimius etiam in eo aliquibus viderer. Quamquam horum iudicium probare non possum. Est enim librorum genus hoc eiusmodi, vt frequentes castigationes, et propter pretii exiguitatem facile ferat, et propter vsum maxime postulet; similisque in hoc liber-

libertas concedenda videatur, quae in delineationibus disciplinarum a praesentibus calamo excipiendis, quarum quippe locum compendia typis multiplicata sustinent, nemini denegatur.

At enim vero ea germanicis nostris institutionibus vitia inesse magis magisque perspexi, quae non iam nouam editionem, sed alium plane librum, si emendari debeant, postulare viderentur. Scilicet summa logices atque metaphysices capitula, alia plane ratione, quam quae vulgo recepta hactenus fuit, quamque licet diffidens illico et inuitus fere secutus sum, distribuenda esse intellexi. Tum ea quoque, quae utriusque harum disciplinarum vel ab initio attribui, aptius distingui connectique posse, perspexi. In qua re

quas sim rationes secutus, in primis iam diligenter exponam. Itaque hoc mihi tanquam consiliorum omnium extremum proposui, logicam esse *philosophiam primam* debere; hoc est, variat enim adpellationis huius significatio, eam philosophiae partem, quae philosophiae studium aperiat atque ad reliquas viam paret. Hoc autem recte a me ita propositum esse, non solum communi more potest affirmari, sed etiam re ipsa elucet. Quae enim veri notas, iudiciorumque nostrorum principia summasque leges explicat, qua demonstrationum, definitionum omniumque methodi praeceptorum notiones traduntur; eam reliquis philosophiae partibus praemittendam esse disciplinam, recte dubitari vix potest. Omnium quidem cognitionis nostrae partium is est
nexus,

nexus, eaque ratio, vt ex vnaqua-
que lucis aliquid accedere possit vni-
cuique; atque etiam praeceptorum
valde generalium, certum est, vim ab
iis perspici penitus, quibus vsu fa-
miliares sunt res, ad quas illa spe-
ctant. Veruntamen, sicut alterum
istud nos non mouebit, vt omnem
in disciplinarum partitione ordinem
perinde habeamus; ita altero hoc
effici non poterit, vt logicae stu-
dium sequi potius debere, quam prae-
cedere, reliquas philosophiae institu-
tiones censeamus. Quisquis ad phi-
losophiae studium systematicum om-
nino satis instructus praeparatus-
que accedit; eum, necesse est, ex le-
ctione vitaeque ratione quotidiana,
iis obseruationibus conceptibusque
imbutum esse, qui ad logices prae-
cepta capienda ponderandaque suf-
ficient.

ficiant. Augendae vero logices notitiae, non per aliquot cursus, quem dicunt, academici annos, sed per omnem vitam, causae existunt.

Quae cum ita sint; non iam ea *metaphysices* constitutio recte se habere potest, qua *omnis psychologia*, una cum *conceptibus* intellectus humani *generalissimis*, iisque connexis iudiciis, metaphysicis capitibus accenseatur. Logica enim si prima sit philosophia; cum de intellectus humani indole, viribus diuersisque statibus praecipiat necesse est; tum etiam conceptuum istorum generalium, quibus omnia aut communissima certe iudicia nostra tandem consistunt, vim atque originem scrutari diligenter atque explicare debet. Atque ad posteriorem quidem hanc quod attinet partem, exemplo
prae-

praeiuerunt veteres, *categorias* in logicis explicantes; coniunxitque eam cum reliquis logicae partibus, nouaque ratione et felicissimo successu in immortalis opere tractauit LOCKIUS. Et vero ipse WOLFIVS noster, qui exemplo a nobis discedit, cuius rei causas postea scrutabimur, principiis nostris adfentitur. Cuius viri cum summa adhuc apud aliquos, nec vulgaris apud nos, auctoritas sit; multoque nobis suauius sit, quod ad laudem virorum de litteris bene meritorum pertinere nobis videatur, quam quod vituperandum censeamus, commemorare: quaedam eius adprime huc spectantia decreta placet transferre.

Is itaque in *prolegomenorum* *logices* cap. III. his ipsis verbis constituit: *Si philosophiae cum fructu operam*

navare decreueris, logica primo omnium loco tractanda est, §. 88; Quodsi in logica omnia demonstranda, petenda sunt principia ex Ontologia atque Psychologia, §. 89. Quodsi in Logica omnia rigorose demonstranda, allatis rationibus genuinis, Logica Ontologiae atque Psychologiae postponenda, §. 90. Atqui nos hoc quidem nolumus, omnem ontologiam, et quidquid ad psychologiam vel recte refertur, vel more relatum fuit, logicae praemitti; quo ipso diuersam patet nostram esse methodum ab ea, quam WOLFFII quidem adseclae inierunt, decretis hisce magis, quam exemplo eius, obtemperantes. Ipsum tamen hoc, quod ad mediam, inter extremas hasce duas, viam WOLFFIUS non satis respexit, in caussa fuit, cur eam praeferret, qua ad logicam acceditur,

tur, ontologiae et psychologiae capitibus, quibus logicam non facile posse carere perspexit, ad metaphysicam dilatis. Quod profecto non ita facturum fuisse Wolfium, persuasum nobis habemus: nisi vulgari de metaphysices finibus atque constitutione conceptui nimium concessisset. Age igitur, videamus, quibusnam legibus consiliisque, non temere a nobis sumendis, sed ex summis philosophiae rationibus methodique praeceptis elucentibus, metaphysicorum constitutio definiri possit debeatque? Tum quidem plane adparebit, nequaquam inimica manu atque iniuria huic disciplinae ablatum esse, quod logicae vindicamus.

Et primo quidem si ad ARISTOTELIS mentem, qui de metaphysicorum scientia condenda rationes pri-

primus iniit, illam definire velimus; varia quidem ab initio fortuna disceptari, tandem vero ad exitum nostrae sententiae accomodatum res deduci poterit. In magna nimirum rerum varietate, quas in libris metaphysicis tractat, hoc tamen maxime propositum sibi habuisse ARISTOTELEM, ut res, quae vere sunt, constantes, immutabiles, reliquarum rerum primas causas et initia indagaret. Quod, quam confecit, librorum omnium epitoma, iis, qui non ipsa eorum lectione iudicium sibi formarunt, ita aperte demonstraui in *Prolegomenis Metaphysicis*, HOLLMANNVS noster, vir doctissimus: ut eo labore superfedere iam facile possimus. Inquiri quidem etiam ARISTOTELES, cum in prima cognitionis nostrae principia, tum in
ge-

generales etiam conceptus illos de
caussis, uno, quanto, bono etc. quos
ad logicam referimus. Verum ta-
men non princeps scientiae, cuius
finibus constituendis occupatur, ob-
iectum his contineri; sed vel ad par-
tem praeparatoriam ea tantum per-
tinere, vel in progressu disputationis
obuia fuisse facta, vel etiam omnino
ad vnum cum reliquis corpus con-
stituendum ab auctore non fuisse de-
stinatam hanc metaphysicorum par-
tem, sed a compilatoribus male huc
fuisse tractam; acutioribus iam ipsis
ARISTOTELIS commentatoribus
quibusdam, FONSECAE in primis ac
SVAREZIO visum est; quos, ab eo-
rum opinione haud alienus, excitat
HOLLMANNVS. (cf. *Proleg. philo-
soph. primae* §. IX. XIII. et seqq. XXI.
et seq.)

Pri-

Primam quidem etiam *philosophiam* scientiam hancce suam dixit; at neque in hoc adeo contrarium nobis Stagiritam esse putamus. Nam patet, rationem eum habuisse cum dignitatis, tum eius ordinis, qui a simplicissimis ad composita, a causis ad effecta procedit, quem *syntheticum* vocant. Quo sensu metaphysicam primam dici posse philosophiae partem, haud repugnamus; primam vero institutionis philosophicae partem constituendam esse, negamus.

Vtut vero ab eorum partibus, qui principiorum *cognitionis nostrae*, non, quod nos putamus, *rerum* extra nos positarum, explicatione *Ontologiam* occupari volunt, stare ARISTOTELES videri possit; minime tamen eius se auctoritate tueri possunt, qui

qui *psychologiam* etiam ad Metaphysicam censent referendam esse.

Verum plane ab ARISTOTELIS auctoritate in hac causa pendere neque nos volumus. Quod eo minus potest recte improbari; quo magis omnino de constituenda potius disciplina hac disputasse, quam constitui eam ARISTOTELES videri potest; controuersis etiam sua aetate celebratissimis ad aua multa deductus, in quibus sequi eum, nostra non aequae interest; vt de fati scriptorum eius taceamus, quae certe ordinis, quo disposita sunt, auctoritatem dubiam valde reddunt.

Quod si itaque pro rerum ipsarum indole, summisque disciplinarum diuisionis legibus, fines metaphy-

physices constituendi sint; nullum aptius firmitusque diuisionis fundamentum eligi posse, contendimus, quam illud est, ex quo dudum usu recepta, atque ad diuersissimos etiam conceptus conciliandos omnium maxime idonea definitio nata est, quae rerum incorporearum scientia metaphysica constituitur; quam notissimam legitimamque eius notionem, cum aliis multis, defendit HENR. MORVS, vir nimis quidem etiam metaphysicus, id est, ad fidem causis incorporeis faciendam pronus; de scholasticorum metaphysica diserte hoc monens, magnam, quae ibi traduntur, partem aliena esse a scientia metaphysica, quippe quae ad logicam potius pertinere viris sapientissimis visa sint. (vid. HOLLMANN. *Proleg.* §. XLI. not. b.)

At

Atque ex hoc metaphysices conceptu facile deduci possunt quatuor a recentioribus nobisque ipsis adoptatae eius partes; *Ontologia* nimirum, ceu *Metaphysica* γνῶσις Aristotelica, *Pneumatologia*, *Cosmologia* et *Theologia* naturalis. Quod cum vel ex ipsis institutionibus nostris, aut tabula earum synoptica, si quis dubitet, facile intelligi possit; nihil hic eius rei causa addi opus erit.

Verum cur *Psychologiam* a *Metaphysica* separandam adeo iudicemus; id porro dicendum est. Et quidem si quis, latiori vocis significatu, *Metaphysices* nomine *Psychologiam* etiam comprehendere iubeat; nullus repugnabo, fateorque eius significationis usum obtinere. Sed vulgaris nominum usus, in con-

257
b sti-

stituendis disciplinarum finibus, aliis rationibus facile cedit. Omnis Medicorum scientia physices nomine etiam saepe venit et venire potest; neque tamen physices generalis limitibus concludendam eam esse quispiam censebit. Scilicet omnis ea cognitio naturalis, quae ad *hominem* proxime spectat, insignem aliquam et primariam philosophiae partem constituit, *Anthropologiae* nomine dudum insignitam. Cuius una pars, cui cum animis res est, neque dignitate neque ambitu alteri, quae circa corpus humanum versatur, inferior existimari poterit. Eodem itaque iure, quo Medicorum scientia, Psychologia etiam, praeter logicam, aestheticam, philosophiam moralem, ac iuris scientiam naturalem, tanquam inde consequentes

tes magisque definitas partes *politiae* ac *paedagogiae* prudentiam finibus suis comprehendens, praecipua aliqua philosophiae pars cenferi potest. Recteque sic cenferi, aliis adhuc rationibus patebit. Omnem quidem *psychologiam* vna cum reliquis metaphysicae partibus vnus quasi disciplinae finibus concludi; ab omnis proportionis legibus plane abhorreret. Quod si autem *theoriam* modo, s. quid natura fiat, de mente humana enarrari in metaphysicis aliquis iubeat, *praxin* autem, s. quid faciendum sit, in logica reliquisque *psychologiae* partibus tradi; illi quidem eo argumento, quo supra in logices notione explicanda vfi sumus, quodque ad reliquas *psychologiae* partes aequè quadrat, repugnabimus; hac nimirum rerum diuisione

consequens hoc esse, ut aut regulae a principiis suis diuulsaе minus solidae tradantur, aut bis etiam eadem res proponantur, in metaphysica nimirum, et in practicis etiam psychologiae partibus; quod utrumque multis accidisse, negari nequit, laudari vero neutiquam potest.

Verum enim vero psychologiae, quae possunt dici, capita theoretica non solum a logicis, aestheticis ac moralibus minus commode diuelluntur; sed etiam Ontologiae reliquisque metaphysices capitibus apta iungi ratione non possunt. *Psychologia* enim, si recte instituatur, plane uti philosophia de corporibus, *experientiam sequi ducem debet*. Quam vero metaphysica legem non admittit, ex generalissimis conceptibus potius principia

pia colligens, interdum etiam leuissimas analogiae umbras sequens, atque omnino ultra experientiae limites, siue ratiocinando siue diuinando, contendens. Valde itaque diuersa est Metaphysices ac genuinae psychologiae ratio. Ipsum vero illum utramque confociandi morem, haud temere coniicimus, in causa fuisse, cur multi vel rectam in psychologicis methodum ipsi non inirent, vel psychologiam cum Ontologia aut Pneumatologia Metaphysicorum eodem plane loco atque numero habentes, ad eas disciplinas haud cunctanter referrent, quarum nulla certitudo est, neque ullus etiam in vita usus. Itaque Psychologiae tantum ea capita, quae ad omne animarum mentiumque genus non minus, quam ad nostros spectent animos, quaeque de-

monstratione, quam dicunt, a priori, potius quam ipsa experientia nituntur, quibus denique reliqua psychologia, quae maxime facit ad humanitatem, facile carere potest, ad Metaphysicam pertinere; libere curateque rem diiudicanti unicuique certum fore, confidimus.

Hisque ita constitutis, noui, quem in vtriusque disciplinae capitibus disponendis secuti sumus, ordinis, a priori admodum diuersi, rationes exponendae forent. Quas tamen ex synoptica, quae praefationem hanc sequitur, descriptione ita haud difficili opera intelligi posse credimus; vt, multa iam praefati, his lectorem morari nolimus.

In singulis autem segmentis proponendis, eius breuitatis, quae huic generi librorum conuenit, fuimus studio-

studiosiores; quo hoc obtinuimus, ut, crescente licet partium numero, integrum tamen opusculum minoris nunc molis existeret. Ceterum in vnaquaque doctrina eam legem, quam ab initio, cum primum ad philosophiam docendam accederemus, nobis sanximus, ut principiorum cognitionis nostrae probe conscii, iis, qui inde patefiunt, limitibus nos contineremus, neque certitudinis, quae se tueri nequeat, speciem prae nobis ferremus, ante oculos nobis constanter versatam fuisse; speramus, a lectoribus nostris iri iudicatum. Quam quidem adsertionum moderationem permultis haud probari, non nescimus. Sunt enim, qui, quam verecundiam nos ac sapientiam ducimus, tarditatem ingenii ac ignauiam putent, ad omnes
b 4 nodos,

nodos, si non soluendos, certe disruptendos, aut praetereundos paratissimi. Sunt alii, qui quidquid scepticismo simile videtur, salutarium doctrinarum auctoritati noxium pestiferumque putent. Sunt denique, qui, dum volunt erudiri, non tam ratione recte utendi methodum, quam quid tenendum sit, paucis edoceri cupiant; quibus nimis laboriosa videtur dubitatio, iudicii-que in rebus singulis ad rationum momenta instituta moderatio. Verum cum omnis vana, seu ingenii, seu doctrinae, species a philosophia abesse debet; tum immodicum istud omnia certo constituendi atque pro euietis venditandi studium, dici non potest, quam philosophiae non solum, ac disciplinis reliquis, sed omnino vitae ac humanitati fuerit per-

perniciosum. Ex hac enim arrogan-
tia vanaque persuasione ista frequen-
tissima in opinionum dissidio immo-
destiae, pertinaciae, odiique aduer-
santium, ne dicam execrationis, ex-
empla; pro certis quippe pugnan-
tibus vtrisque, nullaque oppositi, si
verum forsitan hoc fit, formidine
impetum moderante. Ex eodem hoc
fonte contemptus saluberrimorum, et
si quid aliud, adsensu nostro dignis-
simorum decretorum atque monito-
rum, quae tamen ad summam certi-
tudinem planeque euidentem ratio-
nem adduci non possunt; quo sibi
ab errore opinionum atque supersti-
tionum fraude cauere multi nunc
videntur, persuasi scilicet, omnia,
quae pro veris sint accipienda ab
homine non vulgari, philosopho, ita
aperte demonstranda esse, vt con-

trarium esse nulla ratione posse, in
aprico sit.

Denique verò etiam ad hanc im-
prudenter a veritatis defensoribus
nonnunquam affectatam perfectae
demonstrationis euictaeque certitu-
dinis gloriam, eorum, qui euertere
omnino, sine quibus nulla, neque
publica, nec priuata religio, impie
animum induxerunt, confidentiam,
tanquam ad causam suam, si non
vnicam, certe aliquam referri posse,
experientia satis superque docuit;
quippe qui dogma ipsum recte reii-
cere sibi videntur, quando eorum,
quae firmissima omnemque rem ex-
pedientia iudicata fuere, argumen-
torum insufficientiam perspexere;
quae tamen saepe argumenta, vt-
cunque illis, qui docta specie dele-
ctantur, grata ac probata, nihil aut
mini-

minimum conferunt ad naturalem omniumque firmissimam persuasione-
nem. Haec tamen omnia, non ut litem cui-
piam moueamus, sed quo nostro-
rum consiliorum ratio manifesta sit,
proposita a nobis fuere. Quae reli-
qua sunt, paucis expediemus. In-
dicaui-
mus in his etiam institutioni-
bus, sub vnaquaque, ubi opus visum
est, particula, loca auctorum, unde
repeti possint, quae ad intelligentiam
vberiore-
mque eorum, quae tradimus,
expositionem faciant; non quod do-
ctorum hominum sententiae per se iam
argumento veritatis esse possint; sed
propterea quod ad verum eruendum
iustisque limitibus definiendum nihil
magis utile ac necessarium esse nobis
videatur, quam eorum, quae de re
aliqua a diuersis sunt notata homini-
bus, accurata comparatio.

His-

His cunctis veniam, nisi adfensum, concedentes etiam in lingua fore nobis haud difficiles, speramus. Latina vñ sumus; non quod patriam nostram ad philosophiam minus aptam nec satis cultam putaremus, quae praeferenda etiam nobis in iis partibus videtur, quae ad mores spectant, et vbi fusius omnia explicanda sunt atque exemplis maxime conuenientibus illustranda. Sed vñ sumus propterea quod, vbi commode potest, conseruari inter eruditos necessariae adeo linguae vsus debet; quod externos, qui frequentes satis ad hanc academiam, et ad nostras etiam interdum scholas accedunt, aliqua certe difficultate expeditos esse volumus; denique quod ad dictionis compendium aptior fere latina esse nobis lingua videtur. Minus vero latinam

no-

nostram esse qui arguant, et subinde
barbaram; faciles quidem nos habe-
bunt ad confessionem, neque tamen,
speramus, inter plurimos eiusdem
culpae reos, quibus venia conceda-
tur, minime dignos. Scrib. Goet-
tingae d. XXV. Febr. MDCCCLXXVII.

SYNOPSIS

eorum, quae in his Logices atque Metaphysices institutionibus traduntur.

I. In LOGICA, quae est doctrina de intellectu humano eiusque legitimo usu,

PRAEMISSIS, tanquam in philosophicarum disciplinarum *prima*, ad reliquas viam parante, observationibus quibusdam generalibus, de philosophiae notione, originibus, partibus, usu atque adminiculis, itemque de logices notione, usu et scriptoribus, §. 1 - 6; deinde de anima, eius existentia, cum corpore harmonia, eorum, quae in ipsa accidunt, principiis, et psychologiae auctoribus, §. 7 - 10.

IPSIVS

IPSIUS LOGICES A) PARS PRIMA
explicat intellectus humani indolem,
et quidem

✧ Varias ad cognoscendum *facultates*,
seu cognitionis nostrae causas. Agi-
tur itaque de *sensu*, *imaginatione*
atque *ratione*, §. 11 - 13. dein de *me-*
moria, *attentione* et *praescientia*, iam
ad sensum, iam ad rationem spe-
ctantibus §. 14. Quarum faculta-
tum diligentior consideratio ducit
ad disquisitionem de *organis ani-*
mae internis §. 15. deque *inge-*
niorum diuersitate eiusque causis
§. 16. 17.

✧ Explicantur variae intellectus *opera-*
tiones, seu principiorum istorum
effecta, legesque, quas sequuntur.
Agitur

1) De *ideis* s. *conceptibus*, habito
respectu ad differentias generalissi-
mas; a) *obiectiuam*, §. 18. dispu-
tatur de origine causisque conce-
ptuum generalium §. 19. b) *for-*
malem §. 20, huiusque diuersitatis
causas §. 21 - 23.

- 2) De *coniunctione* atque *consecutione idearum* ; de legibus naturalibus vtramque determinantibus §. 24-26. de *consecutariis* quibusdam eius rei §. 27.
- 3) De *cogitationum signis*, *lingua* et *scriptura* ; et quidem *caussis* naturalibus §. 28, *requisitis* primariis §. 29. *defectibus* atque *emendatione* §. 30.
- 4) De *iudiciorum generibus communissimis*, *indeque nascentibus conceptibus*. Notatis iudiciorum communibus elementis ac *caussis* §. 31, quae iudicia ex sensu praesenti omnino nasci videri queant, *disquiritur* §. 32, quae vera, quae falsa, §. 33, quae *universalia* etc. §. 34. Tum *explicantur* *origines* ac *fundamenta* iudiciorum ac *conceptuum* nostrorum de *possibili*, *necessario*, *caussis*, *existentia*, de *essentiali* ac *naturali*, de *signis*, *unitate*, de *eo quod idem* aut *diuersum*, de *rerum generibus*, de *bono* et *perfecto*, *ordine*, de *quantitate*, de *infinito* §. 35-47. Subiunguntur denique de iudiciorum *oppositione*, *expositione* atque *conuersione* quaedam §. 48. 49.

5) De *definitionibus ac diuisionibus*.

§. 50, 51.

6) De *potioribus ratiocinandi generibus* eorumque principiis ac legibus

§. 52-58,

7) Considerantur *diuersorum intellectus humani statuum phaenomena*; nimirum somni §. 59. infaniae §. 60. enthūsiasmi §. 61. conscientiae defectus §. 62.

B. PARTE SECUNDA LOGICES, quae legitimum intellectus vsum docet.

N. Constituuntur certae ac distinctae notiones de *veritatis principiis ac characteribus*. Notantur adensus leges necessariae §. 63. indeque nascentes varii de veritate conceptus §. 64-66. Tum de veritate plane minusve euidente, immediate, aut mediante alia patente, de demonstratione, de certitudinis, deque probabilitatis principiis legibusque generalissimis agitur §. 67-71. Denique etiam scepticismi rationes generalissimae proferuntur §. 72.

8) Explicantur generatim *errorum causae atque remedia* §. 73-78.

1. Traduntur *recti sensuum usus* artisque experiundi regulae; definita simul iusta sensuum auctoritate §. 79 - 84.
2. Deductis antea confirmatisque necessariis caussarum notitiae principiis, notatisque erroribus in hoc genere vulgo incidentibus, *quomodo indagari debeant caussae viresque rerum*, docetur §. 85 - 92.
3. Sequuntur *meditationis* leges §. 93 - 96.
4. Leges cognoscendae veritatis ope testimoniorum §. 97 - 99.
5. De libris legendis, interpretandis, diiudicandis, praecepta §. 100 - 103.
6. Disputandi docendique methodi praecepta §. 104 - 105.
7. Subiunguntur praecepta adhuc quaedam de *cultura et scrutinio ingeniorum*. §. 106. 107; addita *historiae logices* delineatione.

II. METAPHYSICA, quae est scientia eorum, quae in sensus neutiquam incurrunt, seu, vti vulgo loquuntur, de mundo intellectuali §. 1 - 3
 feiunctis specialibus de *mente humana* doctrina

etris, cum *logicis* tum *moralibus*,
complectitur

A) ONTOLOGIAM f. principia de
substantiis, h. e. entibus, quae per se
ac constanter vereque sunt, soloque
intellectu concipiuntur, generalia.
Vbi itaque

¶ definita **SUBSTANTIAE NO-**
TIONE §. 4, primo disquiritur,
vtrum *formae generales* substantia-
rum loco habendae sint, an res
singulares §. 5. dein vtrum *corpo-*
ra sint substantiae, quidque de
elementis eorum, ac substantiis
simplicibus in vniuersum, statui
possit §. 6-10.

¶ Disputatur de **SUBSTANTIA**
INFINITA ac **NECESSARIA**,
qua ratione concipi a nobis pos-
sit §. 11. 12. vtrum existat §. 13-
19. vna tantum §. 20, eaque so-
la veri nominis substantia sit
§. 37.

¶ De **SPATIO**, **TEMPORE** et **MO-**
TV, §. 22-24.

B) PNEVMATOLOGIAM, cuius

N SECTIONE PRIMA agitur de natura sensu aut cogitatione percipiente *in genere* §. 25 - 30.

2 SECTIONE SECUNDA de *mente perfectissima* §. 31 - 42.

3 TERTIA de *animabus brutorum* §. 43 - 46.

C) COSMOLOGIAM, cuius

N SECTIONE PRIMA differitur de *nexu omnium rerum visibilium atque invisibilium*, quo mundum vnum constituent. Adducuntur, quibus hic nexus ostenditur, argumenta primum ab experientia petita §. 57, deinde ea, quae ex principiis generalioribus aliqui deducunt §. 48. His initiis facile oritur disputatio de *fato, casu atque animorum libertate* §. 49-53. porro altera de *euentibus naturalibus miraculisque* §. 54, tertia denique de *harmoniae corporum atque animorum vera indole ac causis* §. 55 - 57.

2 ALTERA COSMOLOGIAE PARTE recensentur *leges naturae*, quae in utroque summo rerum genere obviae videntur esse, et ad omnem omnino mundum pertinere; *lex continui* §. 59. *parsimoniae* §. 60. *conservationis* §. 61. *varietatis* s. *principium indiscernibilium*, §. 62. *unitatis in varietate* §. 63. aliarum eius rationis legum vestigia quaedam §. 64.

3 DE MUNDI PERFECTIONE uti constet; constituuntur primum notiones ac principia eius, quae mundi possit debeatque esse, perfectionis §. 65 - 68, quaeritur deinde, num mundus debeat esse optimus, qui entis infiniti opus sit? §. 69, num omnino plures vno mundi possibiles? §. 70, tum denique de bonis malisque, quae mundo insint, experientia duce iudicium formatur. §. 71 - 72.

D) THEOLOGIAM NATURALEM, cuius

N SECTIONE PRIMA de Dei existentia §. 73 - 80.

2 ALTERA de attributis diuinis,
§. 81-85.

3 TERTIA de modo, quo mundum
Deus condidisse eique prouidere
censendus sit, §. 86-93.

7 De EXPECTATIONE atque FI-
NE HOMINIS secundum praece-
pta theologiae naturalis §. 94-
100,

7 De THEOLOGIAE SVpra HV-
MANAM RATIONEM POSITAE,
definitionibus diuersis hypotheti-
cis, possibilitate ac requisitis dis-
seritur §. 101-103.

Subiuncta est *historiae* primum genera-
lis *metaphysices*, deinde etiam *theologiae na-*
turalis, succincta delineatio.

§. 54.

Praeter generales has nouae existunt in syllogismo ordinario conditiones ex positione medii termini in praemissis; quarum fundamentum in legibus conuersionis propositionum inuenitur. Huius positionis quatuor omnino sunt diuersae species, quas *figuras* vocant; sicuti *modos* syllogismi ordinarii, quae trium propositionum qualitate et quantitate constituuntur, diuersitates dixere. Quorum ex 64 decem tantum legitimos propriis nominibus designant versiculi notissimi:

Eius figurae
et modi.

Barbara, Celarent etc.

§. 55.

Ex propositione *hypothetica* recte colligi tum demum aliquid potest; quando inter *antecedens* et *consequens* ea est connexio, quam prae se fert propositionis forma, hoc est, *consequentia* legitima. Etenim facile tunc perspicitur, et a veritate antecedentis

Syllogismus
hypotheticus.

E

ad

ad veritatem consequentis, et a falsitate consequentis ad falsitatem antecedentis in concludendo recte procedi.

§. 56.

Disiunctiuis.

Ex propositione *disiunctiua*, si ipsa vera fuerit, h. e. si membra diuisionis vere opposita sint, et plene enumerata, pluribus modis recte concluditur. Vi enim oppositionis, vnius veritas si sumi possit, alterum, vel reliqua membra recte reiiciuntur. Et si falsam esse alteram eorum, quae disiunctiue proposita sunt, partem constet, alteram veram esse sequitur. Denique quod de singulis, quae complent genus aliquod aut speciem, subiectis *inductione* patuit, de genere aut specie in vniuersum iam enuntiari potest *).

*) Cf. LAMBERT *N. Organ.* §. 284 seq.

§. 57.

**Dilemmata
etc.**

Ex his facile iam perspicitur ratio earum conclusionum, quae propositione hypothetica, cuius consequens dis-

disiunctiua est, nituntur. Quae cum variis iterum modis institui queant: is prae reliquis logicorum veterum recentiorumque attentionem meruit, qui a falsitate consequentis ad falsitatem antecedentis procedit. Neque vero est, cur eas ratiocinationes, quae a numero membrorum, quibus propositio disiunctiua constat, *dilemmata*, *trilemmata* et s. p. recte denominantur, *cornutorum* aut *crocodilorum* adpellatione in suspicionem adducamus horreamusque. Quamquam rei ipsius, circa quam ratiocinatio versatur, indoles hic, uti in aliis ratiocinandi modis, difficultatem creare possit. Verum non in ea ratiociniorum discrimina, quae in *materia* s. obiecto continentur, sed in ea tantum, quae a *forma* pendent, iam est inquirendum.

§. 58.

Plura nonnunquam ratiocinia in ea existunt consecutione, ut alterius conclusio in altero praemissa sit. In qua *ratiociniorum catena*, atque alias etiam

De sorite et fallaciis.

in singulis fyllogismis, *compendio* vti
 licet; siquidem vis ratiocinii in ratione
 iudicio alicui adiecta consistit. Dicun-
 tur fyllogismi *cryptici* aut *enthymemata*,
 in quibus non omnes partes ratiocinii
 diserte exstant. Et hoc modo con-
 tracta ratiociniorum catena *sorites* voca-
 tur; qui itaque ab iisdem principiis
 atque legibus pendet ac fyllogismi sin-
 gulares, qui in eo continentur. *Falla-*
cias autem, quas dicunt, fyllogisticas,
 delicias olim, atque etiam terrores
 Logicorum, parum curabit, qui notio-
 nes hactenus traditas tenet, neque
 verborum magis, quam rerum, habet
 rationem.

III. 69
CAPVT III.

De diuersis quibusdam quoad cognoscendi vires mentis humanae statibus.

§. 59.

Virium, quibus cognitio nostra constituitur, si non iustum adsit aequilibrium, si pars minus valeat, altera nimis; non possunt non insignes inde in conceptibus et iudiciis nostris existere mutationes.

De somno.

Accidit id in somno; qui etiam ubi non profunde adeo mentem mergat, ut omnis cogitatio aut idearum conscientia pereat, somniis tamen locum tantum relinquit, id est rerum olim perceptarum imaginibus, ideis atque imaginationi; sensuum autem indicationes vel plane non admittit, vel debiles adeo atque obscuras, ut in aliam formam mox transeant. Quibus imaginibus

E 3

men-

mentem tum, quasi rebus praesentibus, decipi, mirum non est. *a)* Interueniunt tamen nonnunquam fomniis, non solum, quae intellectu acquisitae olim fuerant, notiones, sed quas iuxta norma etiam tum ratio parat, conclusiones et prorsus diductae meditationes. Quid? quod dormientes non solum, quae vigiles, sed magis etiam ardua, et audere et perpetrare homines nonnullos, experientia satis constat. *b)* Cuius rei causa in hoc ipso posita esse videtur, quod arctiori cognitionis circulo mens vnice intenta sit, nulla alia neque cogitatione neque cura distracta. Generatim quidem magna et multiplex hominum in somno est diuersitas. Omnia vero, quae in somno accidunt, visa imaginationis figmenta, aut vniuerse virium humanarum effectus esse, aegre quidem qui concedant, satis *c)* multi et sunt et semper fuerunt. Credulitatem tamen atque mirabilium amorem facilius in ea opinione inuenias, quam sufficientes, quibus sese tueatur, rationes.

a) Er-

a) Error vero iste etiam in experrectis nonnunquam perdurat. V. MALEBRANCHE lib. II. part. III. cap. vlt.

b) Cf. MVRATORI *della fantasia umana* c. 7. ENCYCLOPEDIAE art. *Somnambulisme*. HALLER *Elem. phys.* lib. XVII. Sect. III.

c) Singularis est BAXTERI opinio, spirituum industriae aut ludis somnia humanae mentis vnice tribuentis. *Enquiry into the nature of human Soul*, vol. II. sect. I.

§. 60.

Qui vigilantes vanis rerum specie- De insania.
bus sicuti somniantes afficiuntur, *delirare, mente capti, vesani* esse dicuntur. Sunt vero eius morbi tot species et gradus diuersi, vt generali aliqua notione definiri vix queat. Quidam phantasmatum suorum et rerum actu praesentium differentiam non animaduertunt; quidam contigisse imaginantur, quae non contigerunt. Quidam de iis, quae sensibus externis percipiuntur, recte iudicant; at de intus visis male sana est eorum persuasio. Alii vno quodam eiusmodi errore tenentur, alii pluribus. a)

Atque omnes hos tum demum sana ratione destitutos dicere fas est, cum parum naturali ista repraesentationum indole decipi se patiuntur, neque iis rationibus cedunt, quibus communis sensus et naturalis hominum ratio acquiescit. *b)*

Initia hunc morbum ex anima eiusque meditationibus et propensionibus nonnunquam ducere, nonnunquam ex corporis affectionibus; et frequentius fere etiam corporis quam animi cura sanari, experientia constat. *c)*

a) Cf. MURATORI l. c. cap. VIII. et seq. CONDILLAC, *Essai sur l'origine etc.* Tome I. Sect. II. chap. IX. SEARCH Tome II. chap. XXX. §. 5. HALLER *Element. phys.* lib. XVII. Sect. I.

b) Quibus sanum contra vanas species iudicium tuitus est vir oculorum morbo laborans, apud BONNET *Ess. analyt.* §. 676.

c) Cf. LOCKE B. II. ch. XI. §. 13. HALLER l. c.

§. 61.

Propius longiusue licet absit ab hoc ^{De Enthusia-}
 infaniae statu alter, quem *enthusiasmi* ^{simo.}
 nomine communiter appellant; non
 tamen caussarum semper et effectuum
 genere, sed gradu potius differre vide-
 tur. Eum intelligo statum, vbi non in
 ipsis quidem, quas sumit, rebus, sed
 in determinandis rerum relationibus,
 in caussis et effectibus, in iis itaque,
 quae non omnino sensui manifesta, sed
 iudicio constituenda sunt, nimium a
 communi ratione mens aberret. Acci-
 dit hoc iis potissimum, qui sunt viui-
 diori ingenio, rerumque naturam et
 varietatem non satis cognitam habent.
 In quo enthusiasmi statu, sicuti in mor-
 bis quibusdam, quo magis vni rei inten-
 tus animus est, quoque maior imagina-
 tionis viuiditas spirituumque animalium
 impetus est, eo penitus acutiusque
 quaedam perspicitur, ut sublimia atque
 inaudita, qualia edoctus nunquam fuit,
 homo proferre videatur, mirum adeo
 non est. Utique, sicuti infano delirare
 sana qui est mente, ita multo magis

enthusiasmo abreptus, qui rem rectius penitusque perspexit, profanis et hebetioribus ingeniis videri potest. *)

*) Cf. LEONH. MEISTER *Vorlesung über die Schwärmerey*; SVLZER *Theorie art. Begeisterung.*

§. 62.

Conscientiae
defectus causae
et effectus

In omnibus hisce animi statibus, sicuti alias etiam, (§. 23.) frequenter accidit, ut quorundam, quae agit, quaeue patitur, homo parum sibi aut omnino conscius non sit; vel quod uni rei adeo intentus reliqua non percipit animus, vel quod organa sensoria externa internaue ad perceptionem apta non sunt, vel propter aliud communionis animi idearum partiumque corporis impedimentum. Vnde singularia existunt phaenomena, legibusque naturae humanae, quae generalissimae videri poterant, contraria. a) Sponte vero cum adiuuari tum impediri posse istam variorum, quibus status noster internus externusque determinatur, conscientiam, dubium non est. b)

Ex

Ex hoc vero conscientiae defectu eiusque causis haec quoque nata aliquibus est conclusio, ne tum quidem, cum nulla plane passionis actionisque conscientia exstet et reminiscentia, ab omni actione et cogitatione animum desistere. De quo, licet summorum philosophorum nominibus insignis, difficilis tamen, neque magni momenti, quaestio nobis esse videtur. c)

a) V. HALLER *Elem. physiolog.* lib. XVII. Sect. I. §. XI. MURATORI *della fantasia umana* cap. IX. MEINERS *Vermischte philosoph. Schriften*, Tom. II. Abh. I. SULZER *Verm. philos. Schr.* p. 199 ff. PLATTNER *Aphorismen* p. 10 ff.

b) V. I. H. CAMPE *Ueber die Empfindungs- und Erkenntniss-Kraft der menschlichen Seele*; pag. 64. seq.

c) V. CARTESIVS *Ep. part. I. ep. CV.* LOCKE B. II. ch. I. §. 9. seq. LEIBNITZ *Nouv. Essays* ibid. WOLF *Metaph. germ.* §. 796. seq.

LOGICAE

PARS ALTERA

De recto intellectus in inquirenda veritate usu.

CAPVT I.

De veritatis principiis et variis eam cognoscendi modis.

§. 63.

Ad sensus leges necessariae.

Recte agere quandoquidem in genere nihil aliud significat, quam ad leges naturae immutabiles ea, quae in nostra potestate sunt, componere; recte is intellectu uti dicendus est, qui legibus, quibus natura eius determinatur, morem gerit. Harum legum duo esse principia experientia docet; nimirum

(1)

1) Quod vna cogitare, quae sibi *contradicunt*, seu mutuo se tollunt, plane nequeamus;

2) Quod ad iudicium ferendum aut adprobandum, quod non aperte necessarium videtur, *ratione* aliqua nobis opus sit, vnde consequens illud videri possit.

*Principium illud contradictionis, hoc rationis (sufficientis s. determinantis) dici potest, significatu ab eo, quo alias haec nomina adhibentur, paullulum diuerso. *)*

*) His igitur legibus obtemperantem primum a contradictionibus in pluribus iudiciis suis aut conceptibus forte talentibus cauere sibi oportet; porro eas rationes vbique sequi, quae firmissimae sint atque ad adsensum eliciendum sufficientissimae. Atque recte intellectu vti hominem, quatenus his legibus conuenientur cogitat, eo etiam significatu, quod et suae felicitati, et, quae aliis debet, officiis ita minime desit; qui notiones has perspectas habet, facile concedet.

§. 64.

Veritatis no-
tio, strict.

Atque in his ipsis legibus notio-
nes de veritate cognitionis humanae
fundatae sunt. Huius enim vocabuli
significatum si perscrutati, atque ad
omnia, quae de veritate praecipunt
disputantque, attenti fuerimus; verum
dici deprehendimus *sensu* quidem *ri-
goroso*

1) Quod *cogitari omnino* potest;
id est plane nihil in se continet, aut
consequens sibi habet, quod cogitari
non possit, cuiusue contrarium plane
cogitari nequit. *)

2) Adeoque quod aut ipsum, plane
perspectum, omnino consentiens repe-
ritur; aut cuius contrarium inuoluit
contradictionem. **)

*) Cf. TSCHIRNHAVSEN *Med. mentis*
part. II. sect. I. Cum eo autem, quod
omnino cogitari non potest, caue, il-
lud confundas, quod vel in sensus non
incurrat, vel aliarum rerum satis cogni-
tarum similitudine *comprehendere* aliquis
(*Begreifen*) et intelligere non possit.
Quamvis enim hoc quoque non temere
su-

sumendum sit; verum tamen potest esse, et nonnunquam extra omnem dubitationem positum.

**) Inde est, quod *Harmoniam* dicunt esse veritatem conceptuum et iudiciorum nostrorum.

§. 65.

Sensu autem paululum remissiori at fatis obvio, verum constat dici

Veritatis notio latior.

1) Quod *sufficienti ratione* sumitur; id est ea, qua adquirendum nobis sit, nisi multo magis, ac natura nostra fert, dubii et suspensi haerere velimus;

2) Quod *experientiae* maxime consentaneum est, eamque rationem continet, quae omnium oppositarum hactenus minime fefellit. *)

*) Vid. pro his de veritate conceptibus argumenta adferentes BASEDOW *Philalethie* part. II. §. 62. seq. BEATTIE *Versuch ueber die Natur und Unveränderlichkeit der Wahrheit* part. I. c. I.

§. 66.

Neque aliud quidquam inferunt, quas ex inquisitionis, quae cuique ex variis philosophia partibus propria est, di-

Diuisio

diuersitate nonnulli constituunt veritatis species, quarum alia *moralis* fit, alia *physica*, alia *metaphysica*, alia *logica*, (§. 20 et 33.) alia *nominalis*, alia *realis*, in *abstracto* alia, alia in *concreto*. Logica nimirum cum omnium disciplinarum communia atque generalissima fundamenta contineat; eam etiam de vero notionem sequi debet, quae generalissima est, nilque nisi subiecti et praedicati consensum requirit, cuiuscunque tandem generis ea sint. Reliquarum autem disciplinarum de vero conceptus ad earundem scopum et praecepta compositi esse debent; atque vel ad ea, quae in mundo hoc corporeo sensibus constanter adparent, vel in vnoquoque rerum systemate, intellectu iudice, adesse possunt, vel ad animi spectant declarationem.

Omnia vero omnino, quae vera dicenda sint, eodem respectu ac strictiori significato, consensum esse debere, nullam veritatem alteri *re ipsa* posse esse contrariam; pariter ex principiis iam constitutis elucet. *)

*) V.

* V. plura ex hisce notionibus consectaria in LAMBERTI v. cl. *N. Organ.* lib. II. cap. IV. et de controuersia circa vltimum assertum olim mota referentem BRUCKERVM *Hist. crit. philos.* tom. V. p. 776. seq.

§. 67.

Veritatem ergo quibus characteribus agnoscamus, dictum est. Qui cum ita pateant, vt acquiescere iis non solum commode possit, sed coactus plane et conuictus sit intellectus noster; tum certos nos etiam et conuictos dicimus, et iudicium ipsum certum, veritatem autem *evidentem*. *Dubium* autem vocamus, vbi deesse aliquid animaduertimus eius, quod solum reddere nos certos queat. Neque id tamen semper ita plane dubium est, vt neutrum oppositorum magis sit *probabile*; h. e. tale quod tutius sumi possit, quod eas habeat veri notas, quae interdum, rarius tamen, fallunt. Accidit quidem saepissime, vt qui certos se de aliqua re et conuictos putent, in falsa sint opinione. Quandoquidem autem hoc iis

De certitudine, probabilitate.

tantum accidit, qui re obiter considerata aut confuse percepta, iudicium ferunt; quantopere a certitudine et convictione eiusmodi *persuasio* differat, et quibus signis internosci queat, haud obscurum est.

Sicuti vero veritatis nomen non in stricto semper significato adhibetur; ita certum etiam saepe numero illud dicere solemus, cuius oppositum falsum esse, plane quidem evidenti ratione evictum non est; quod tamen, nulla oppositi formidine, sequi recte vivendi praecepta iubent. Quare *moralem* hanc dicunt certitudinem, alteram *geometricam* aut *summam*.

§. 68.

Veritas quando immediate pateat?

Nonnullarum propositionum veritatem *immediate* patere, experientia constat. Quod vero supra observatum est, ideas medias, quibus iudicia nostra determinantur, non semper distincte a nobis animaduerti; hic etiam maxime nos admonet, ne immediate
eui-

evidentia temere censeamus, quae vel consuetudine familiaria, vel recta etiam, at celerrima et clandestina, ratiocinatione conclusa sunt.

Scilicet immediate tum solum patet veritas, cum, quod in iudicio constituitur, vel sensui praesenti, vel ideae, quae subiecti loco est, aperte inest.

A quibus iudiciis cum principium ducant reliqua cognitionis nostrae genera, *principia* etiam recte dicuntur. *Absolute* autem *prima* non nisi ea dici posse, quae nullo plane iudicio alio nituntur, et ab his differre, quae in partibus cognitionis nostrae constituuntur *principia specialia*, facile perspicitur.

§. 69.

Vbi immediate evidens veritas non est, in medium proferri oportet, quibus nexus cum principiis indubitatis ostendatur; quod *probationem* narrant aut *demonstrationem*. Quae vel eius ipsius rei, quae probanda est, ex-

De demonstratione.

perientia absoluitur, vel generalium principiorum adplicatione thesesque explicatione. Hanc *a priori* dicunt sumi, eam *a posteriori*. Et illa quidem vel *directe* ad thesin procedit, vel manifestata contrariae falsitate, *indirecte*, *apagogice*, eam confirmat. Quocumque modo instituatur probatio, ut recte se habeat, requiritur

1) Ut firmo fundamento innitatur, principiis certis et indubitatis;

2) Ut recte in concludendo ubique procedat.

Quare *petitionem principii*, *circulumque* in demonstrando, et *saltum*, et *elenchi mutationem*, vitia in demonstratione esse, manifestum est.

§. 70.

Principia certitudinis.

Quid in omni cognitione nostra certum sit, hic quidem constituere animus non est. At characteres, quibus in diuersis cognitionis humanae partibus veritas certo dignosci queat, generatim

tim enumerare hoc loco conuenit.
Itaque

1) In ea cognitione, quae in *conceptibus* mentis vnice occupatur, veritateque, quam dicunt, nominali certum est, quidquid ex datis notionibus definitionibusque subiecti et praedicati aperta consequentia ducitur.

2) In ea autem cognitione, quae circa res ipsas earumque naturam versatur, *absolute certum* illud est, quod vel experientia ipsa ita testatur, *vel ita* ex iis, quae certo experimur, consequens est, vt, quae est intellectus nostri natura, contrarium eius loco concipere plane nequeamus; *morali* autem at *vulgari sensu* certum, quod ita confirmat experientia, vt eo acquiescere fas sit, contrario assentiri nefas.

3) Certum aliorum testimonio constituitur aliquid, si eius testimonii falsitas vel sine manifesta contradictione poni non potest, vel aduersus omnem experientiae humanae fidem verique

rationem poneretur; et priori quidem modo geometricè, altero moraliter certum.

4) Denique qua lege certos nos dicere possimus de cogitatis aliorum ex scriptis aut sermone eruendis; ex dictis facile colligitur.

§. 71.

Probabilitatis
principia.

Quo rarius etiam in grauissimis rebus, et plurimis cognitionis humanae partibus, nobis licet esse certis; eo magis interest ea fundamenta rectè perspicere, quibus, quamuis non certa, probabilis tamen opinio redditur.

Ex iis autem, quae de veritate et intellectus legibus naturalibus supra tradita sunt, consequens est,

1) Vt *probabile* illud sit, quod licet in praesenti nondum compertum sit, cum eo tamen, quod certa experientia iam cognitum est, alias, *vel* semper *vel* plerumque, fuit coniunctum.

Vn-

Vnde, praeter multa alia confectaria suis locis explicanda, naturalis et experientia vero etiam maxime comprobata *euentuum similium* expectatio, et *partium naturalium* coniectura, *legumque naturae generalium* indagatio pendet.

2) Quod principium cum et sapientes et vulgus hominum, quin ipsa animalia bruta quodammodo sequantur; horum tamen et illorum ratio plurimum differt, eo quod distinctis notionibus illi, hi confusis ideis ducantur. Quum enim omne hoc cognitionis genus *analogia* nitatur; nisi rerum natura penitus explorata, discriminibusque, quae intercedunt, aequae ac similitudinibus accurate notatis, satis tuto procedere non potest.

3) *Alterum* probabilitatis principium illud est, quo probabilis ea coniiciendi ratio declaratur, quae ex pluribus coniecturae propositis id eligit, quod *pluribus modis* fieri potest aut potuit. Quae ratio et generalibus verum constituendi legibus (§. 63.) consentanea est, et

vero usu etiam atque experientia confirmatur.

4) Probabilitas autem alia est in *abstracto*, alia in *concreto*; potest aliquid in genere quidem esse probabile, in casu autem aliquo singulari improbabile.

5) Probabile nil dici posse, quod ne possibile quidem sit, et omnia probabilitatis argumenta frustra esse, sicubi de veritate contrarii iam constet, ex dictis facile patet.

6) Ex utroque autem probabilitatis fundamento patet *gradus* in ea locum habere. Nimirum eo magis probabile est iudicium, quo certius, communius, frequentius est illud, ad quod alterum refertur, et quo magis hoc ad illud ipsum accedit, atque idem cum eo est; vel etiam, quo plures adfunt modi, quibus locum habere possit. Eo magis etiam probabile aliquid fieri, quo minus contrarium sumi possit, facile intelligitur. *)

*) Notitiam auctorum, qui probabilitatis principia exposuere, suppeditat C. H.

FROEMMICHEN in tract. *Ueber die Lehre des Wahrscheinlichen*, 1773. 4.

§. 72.

Qui omnia haec, quae de veritate praecipiuntur, inania verba esse aut frustra praecipi putent, siquidem nil sit in cognitione humana aut certum aut omnino probabile; rationes quidem aliquas adferunt valde generales, et ex ipsis his, quae fundamenta constituere conati sumus, petitas. Omni nimirum rationi rationem aequè probabilem opponi posse, nullum esse nobis veri dignoscendi certum criterium, nulla principia perfecte et ab omni parte evidentia; quare et circulo se excipiant omnia, quae demonstratione viderentur constituta, et perpetuus sit opinionum dissensus, et ultimus pertinacissimi studii fructus ignorantiae conscientia. *) Quae vero uniuerse adeo nequidquam valere, vel illico adparet, vel tum certe apparebit, cum diuersa cognitionis humanae genera curatius lustrati, eorum initia scrutati, et qua ubique ratione

Scepticorum rationes generales et loci communes.

versandum sit, edocti fuerimus. Antea autem quam hoc fieri commode possit, agendum nobis est de causis errorum.

*) V. SEXTVS EMPIRICVS *Pyrrh. Instit.* lib. I. *DIAGENES LAËRTIVS* lib. IX. et comq. *CROVSZ Examen du Pyrrhonisme*, eiusue epitome *Le triomphe de la verité*, 2 vol. 8. 1756. germ. vers. sub tit. *Prüfung der Secte, die an allem zweifelt*. Plurimi in disputatione cum scepticis causae suae nocent, dum ne quod iustum quidem est, aduersariis concedere volunt.

CAPVT II.

*De caussis errorum remediisque
generalissimis.*

§. 73.

Ea est natura intellectus nostri, vt Erroris causas generales.
neque, quod manifeste repugnat,
admittere, neque absque omni funda-
mento pro vero aliquid habere possimus.
(§. 63.) Quoties ergo erramus, ad-
sit aliqua ratio, quae veri nos specie
quadam fallat, necesse est. Eamque
iam in *similitudine* quadam, quae ta-
men plena et perfecta non est, sitam
esse; iam in *iudicio* aliquo, siue sensus
siue intellectus auctoritate constituto,
quo tamquam generaliter vero utimur, cum
aut falsum, aut adeo generale non sit,
experientia declarat. Haec vero erro-
ris causa locum habere non posset,
nisi et manca, confusaque, aut omni-
no imperfecta foret nostra cognitio, et
im-

imperfectae tamen huic cognitioni nostrae nimis confideremus.

§. 74.

Confidentiae
et praecipit-
antiae causae.

Cognitionem, cui iudicia nostra innituntur, iusto modulo ut non semper metiamur; id vero consequitur

1) Ex ipsa ignorantia et nativa simul imaginationis indole; quae utcumque percepta plene et accurate perspecta, ac cognitionis nostrae ambitu omnia iam comprehensa, aut iis, quae cognita habemus, similia esse, ut opinemur, nos inducunt.

2) Idque eo magis accidit, quo maiorem de ingenio suo aut experientia sua spem opinionemque aliquis fouet.

3) Ex naturali, et exemplo aliorum etiam magis irritato, continuo vires suas exserendi, et proinde etiam iudicandi, conatu cum *inertia* coniuncto.

4) Ex erroris in multis rebus incuria.

5)

§) Ex repraesentationum viuida specie et sensu intensiori; quare ab omni parte perspecta et comprehensa, quae aliqua parte fortius animum impellunt, facilius videntur.

§. 75.

Deinde ea est voluntatis, sicuti in omnibus viribus nostris, ita etiam in intellectu regendo, potestas, vt, quae ingrata nobis sunt, missa plerumque faciamus, iis autem inhaereamus et opitulemur, quae nos valde delectant. Animum ergo saepe auertimus ab ea parte, et ab iis cogitationibus, quibus verum doceri possemus; et ea tantum exquirimus atque congerimus, quibus grata species exoriatur aut sustentetur. Neque consilio vti hoc agamus, opus est; siquidem naturalis idearum adso-
ciatio et sequela ad ea nos ducit, atque, vt percipiamus facilius ac teneamus, efficit, quae animi statui, curis atque desideriiis consentanea sunt. (§. 26.) Quae si fortius adficiunt animum, atque adeo perturbant; multo etiam magis
verū

Voluntatis in
intellectus
decreta impe-
rium.

veri iudicium perueriti et fallaces rerum species superare posse patet. Quare *animi perturbationes* s. *passiones* efficacissimis in omni cognitionis genere errorum caussis merito adnumerantur.

Et cum omnium propensionum haec ad errores gignendos vis est; tum quaedam sunt earum genera, quibus ad errores in caussis quibusdam singularibus proni natura homines euadunt. His certe principiis magnam partem debetur fides, quam vulgo inueniunt mira et stupenda naturaeque vires superantia spondentes narrantesque, et multorum ad paradoxa procliuitas.

Neque tamen ad errores suscipiendos efficax solum est vis propensionum; verum etiam ad veras salutareque opiniones informandas tuendasque eadem saepe permultum confert. *)

*) Cf. MALEBRANCHE liv. IV. et V. BASEDOW Pract. Philosophie, edit. 2. cap. XIII. sect. I. *Elementarbuch* I. p. 423. HOME *Geschichte der Menschheit*, Th. II. p. 49.

§. 76.

Verborum etiam, quibus ad excitandas animo rerum notiones utimur, ea saepe est ratio, qua in errorem facile incidamus. Praeterquam enim, quod non res ipsa, sed nostra tantum quaedam rerum cognitio eorum ope animo proponatur; ea magnam partem ita comparata sunt, ut res valde diuersas facile confundamus. Deinde huic repraesentationum typo ita adfuefiunt homines, ut verba rerum ipsarum loco fere habeant; unde plura existunt errorum genera. Denique iis nonnunquam nominibus res sunt insignitae, quorum natua aut alias familiaris significatio, aliam plane, quam quae rei inest, formam animo sistit. *)

Verborum
fallaciae.

*) Cf. LOCKE B. III. ch. X. HELVETIUS disc. I. ch. IV. HOME *Geschichte der Menschh.* Th. II. p. 45 f.

§. 77.

Denique ex vno errore saepe plures alios nasci notum est, atque ex iudiciorum nostrorum principiis intelligitur.

Praeludiciorum vis.

gitur. Vnde opiniones male praecon-
ceptas, *praeiudicia* vulgo dicunt, inter
errorum causas etiam referri par est.
Eorum ingentem in omni cognitionis
genere esse numerum, magnamque
vulgo in omni vita, maximam tamen
in prima aetate, et eius potissimum,
quod *auctoritatis* vocatur, vim esse, fa-
tis constat. Neque vero vel sine omni
veri specie animo sese insinuant eius-
modi opiniones, vel non nisi errores
vbique pariunt. Quare licet noxia plu-
rima sint praeiudicia, quaedam tamen
etiam innoxia videri possunt, quin
probabilia; sicubi rectius, quod in opi-
nando aliquis sequatur, iudicium non
adsit. Sua autem sicuti in vniuersum
difficilius detegit quisque praeiudicia;
ita quae diu inualuere, quae plurimos
aut magnae auctoritatis homines habent
consentientes, quae multorum placito-
rum fundamenta sunt, ea denique, quae
animi propensionibus fauent, quarum
in adiuuandis etiam eiusmodi opinio-
nibus satis conspicua vis est, omnium
difficillime extirpantur. Porro ea est
in-

intellectus humani ad praeiudicia propensitas, ut maxima ingeniorum aut fortunae diuersitate vix aliud quidpiam, nisi praeiudiciorum diuersitas, prae-
paretur.

§. 78.

Ex his recte cogitandi principia Confectaria
practica.
iam adparent, atque generales erroris
euitandi regulae. Nimirum

1) Iudicium antea quam feramus,
aut ab alio prolatum nostrum faciamus,
certane adsit et sufficiens ratio, explo-
rare, eaque si deficiat, nostrum potius
suspendere iudicium oportet.

2) Porro pro rationum pondere et
certitudine iudicium aut assensum *tem-
perare et moderari*;

3) Denique cum, principiis minus
recte constitutis, etiam quae legitima
ratione consequuntur, falsa esse pos-
sint; de veritate certi esse non possu-
mus, nisi *praeconceptis opinionibus* no-
stris, a quibus initium ducunt plera-
que

que iudicia nostra, earumque *fundamentis*, ad vnum omnibus penitus exploratis atque discussis.

4) *Dubitatio* itaque recte iudicandi dici potest initium. Quae vero uti recte procedat, a praecipitantia, passionumque fraudibus, uti alias, studiose cauendum est.

*) Cf. CARTESII *Meditatt. de philos. prima, medit. I.*

CAPUT III.

*De recto sensuum usu, arteque
experiundi.*

§. 79.

A sensu quandoquidem initium du-
cit omnis cognitio nostra, iudi-
ciumque omne externi interniue sensus
auctoritate vel confirmari vel refelli
solet; haec ipsa sensuum quae sit aucto-
ritas, quoque fundamento nitatur, se-
dulo examinari necesse est. Et *sensus*
quidem *interni* auctoritas in eo, quod
nobis videatur, quod cogitari possit, ve-
rumque adeo dici, constituendo neces-
sario agnoscenda est (§. 63.) Ad rerum
autem, quae sensui obuersantur, indo-
lem causasque cum venitur; tum vero
sensus auctoritas saepe periclitatur, et
multa sunt, quae contra eam dici pos-
sint. Et in primis res extra nos posi-
tae, quae sensui adparent, *corpora re*

*Corpora
vtrum vere
sint.*

vera vtrum existant, an *visorum, idearum*, numero mere sint habenda, dispi-
ciendum est; siquidem qui negarent
hoc, aut saltem dubium censerent, multi
reperi sint *Idealistarum* nomine noti.
Quae causa cum sine manifesta sensus
communis iniuria in disceptationem
vocari non posse, plurimis videatur;
ab aliis eiusmodi solet defendi argu-
mentis, quibus non solum in longam
et ambiguam controuersiam res addu-
citur, sed neque ad eum exitum dedu-
citur, quem naturalis persuasio exspe-
ctare nos fere iubet. Nobis, rem ite-
rum iterumque pensitantibus, omnis
haec controuersia a logomachia parum
abesse, omniaque, quae in vtramque
partem disputantur, eo redire viden-
tur, quae naturali constitutione commu-
nique lege sensibus nostris adesse videntur,
quae constanter apparent, re vera adesse
dicenda esse, rerumque loco habenda;
siquidem horum eorumque, quae mere
videri inter omnes conuenit, et maxi-
ma est diuersitas, et hanc ipsam diuer-
sitatem innuere, nil aliud sibi velle,
il.

illud rei, quae vere extra nos adsit, nomen, usus vocabuli, atque notionis, quae eo profertur, origo manifestant. *)

*) Celeberrimi episcopi Angli BERKELEY dissensum, non ipsi tam causae, quam defensoribus eius quibusdam gravem, v. in eius *Dialogues between Hy-las and Philonous*, gallice 1750 germanice 1781, it. in ESCHENBACHS *Sammlung der vornehmsten Schriftsteller welche die Wirklichkeit der Koerperwelt leugnen*. Rostoch. 1756. Adde MALEBRANCHE R. de la V. Eclairciss. II.

§. 80.

His ita constitutis minus habet difficultatis ea disputatio, quae ad rerum extra nos positarum, quae sensu percipiuntur, *qualitates* omnesque determinationes spectat. Quod si enim rem totam vere extra nos adesse sensuum testimonio recte asseritur; partes etiam eius atque singulas adfectiones ita adesse, confitendum est. Neque tamen vel hoc ad alia, quam quae *naturali lege constanter adparent*, transferendum; neque aliter, quam nostri, quo iam gaudemus, intellectus, quaeque ad

Vtrum eae, quae sensibus adparent, corporum qualitates?

eum pertinet, veritatis respectu, interpretandum est. Et quamvis *quasdam* earum, quas sensu percipimus, adfectionum magis a sensuum nostrorum rerumque interpositarum natura pendere, *alias* minus, intelligamus; et *illas* tamen etiam ea, qua diximus, ratione, vere adesse, et *harum* quoque absolutam atque immutabilem veritatem non esse, contendere licet. *)

*) Cf. SEXTVS EMPIR. *Hypotyp.* II. cap. 6. CARTESIVS *princip. philos.* part. II. §. 3. IV. §. 198. MALEBRANCHE liv. I. LOCKE B. II. ch. VIII. et LEIBNITIVS N. E. *ibid.*

§. 81.

Num eadem omnibus hominibus adpareant?

At hoc quoque dubium nonnullis visum est, num eandem rem eodem modo plures homines sensu percipiant; saltem ea similitudine, qua de alterius sensu ex suo quisque iudicare possit? Et perfectam quidem similitudinem vel nunquam, vel rarissime obtinere, et experientia docet, et ex causis ipsis intelligitur. At satis magnam et finibus ple-

plerumque respondentem eam convenientiam esse, dummodo vterque sensu recte usus sit, eadem ratione patet, neque iis, quae contra dicuntur, infirmatur *).

*) Cf. *SEXTVS* lib. VII. *adu. Logicos* segm. 195 seq. *MALEBRANCHE* lib. I. chap. VI. §. 1. ch. XIII. §. 5.

§. 82.

Cum vero non omnibus, quae ex sensu oriuntur, ideis iudiciisque veritas ista et consensio tribuatur; quibusnam characteribus legibusue prava a rectis distinguere, atque ab errore nobis cauere possimus, curatius iam est tradendum.

Singulare visum quodnam verum?

Itaque de veritate visi non ante est pronuntiandum, quam corpore et animo bene nos valere, et omnia media et adminicula, quibus sensus eget, recte constituta esse, constet. Quae singula mentis compos homo facile plerumque diiudicauerit; et maxime quidem, vbi aut pluribus sensibus locus est,

est, aut alii adsunt experientiae participes; dummodo a praeiudicatis opinionibus aut affectuum perturbatione quisque liber fuerit.

§. 83.

Vitium subreptionis.

Verum ubi etiam optime constituti sensus sint, et legitima visa, iudicio tamen facile peccatur, plura, quam sensu adhuc comprehensa sunt, *vitio subreptionis* inferente. Ad quod euitandum

1) Primo quidem non nisi *singulare* iudicium ferendum est, neutiquam generale; idque omni, quo fieri potest, modo curatissime circumscriptum.

2) In viso *nomine* aliquo designando caute versandum; quippe quo plerumque longe plura conclusa sunt, quam sensu adhuc percepta.

3) Praecipue autem a sensus enuntiatione ea separanda sunt, quae nunquam sensui immediate patent, qualis est causarum finiumque relatio.

Qui.

Quibus singulis praeiudicia et animi affectus vehementiores adeo contrarii sunt; ut frequentissima ubique esse vitii subreptionis exempla, mirum non sit.

§. 84.

Maiorem vero nonnunquam curam artemque requirit is sensuum et experientiae usus, quo ad scientiam, id est solidam rerum intelligentiam, liceat contendere. Nempe

Observationis
leges et admi-
nicula.

1) Praeuiam quadam eorum, quae obuia futura sunt, notitia, adeoque praeparatione, nonnunquam opus est,

2) Nonnunquam nudi non sufficiunt sensus, sed externa adhuc organa requiruntur.

3) Constanti saepe, quin pertinaci et ad plura etiam celerrime conuertenda animi intentione, quaeque nullo casu facile turbetur, opus est;

4) Sagacitate porro, qua, quid quacunque ratione futurum sit, aut obtineri possit, praeuideatur et colligatur;

5) Denique accuratissima omnium phaenomeni partium, omnium rerum circumstantium, adnotatione *).

*) *ZIMMERMANN von der Erfahrung in der Arzneykunst. L'art d'observer* p. *SENEBIER.* (deutsch. 1776.)

CAPVT IV.

*De caussis atque viribus rerum
indagandis.*

§. 85.

C*ausssae* notio supra iam (§. 37.) tra-
dita quo luculentior fiat, a *caussa* Definitiones,
proprie sic dicta differre ea omnia, quae
conditiones quidem, sine quibus effectus
non exstitisset, fuere, at nullam vim
ad eum producendum contulerunt, no-
tandum est. Maxime autem a *caussa*
differt *casus*, h. e. eiusmodi res aut
relatio, qua posita licet aliquando effe-
ctus, de quo quaeritur, existat, neu-
tquam tamen est necessarius; quae
itaque rei eiusmodi ad effectum hunc
relatio legem naturae non constituit,
sed communibus naturae legibus ad
eiusmodi effecta spectantibus contraria
potius est. *Causсарum* alias esse *imme-
diatas* alias *mediatas*, hasque vel conse-
cutione

cutione s. *subordinatione necessaria vel contingente*, alias *principales* alias *instrumentales*, *sufficientes*, minus *sufficientes*, *perfectas*, *adiuvantes*, (v. CICERO de fato cap. 18.), *occasionales*, *exemplares*, *finales* alias *); ex nominum ratione atque exemplis facile intelligitur.

*) V. SENECA epist. LXV.

§. 86.

Axiomata.

Iam *principia*, quibus nostra de caussis iudicia constituuntur, vel ipsis notionibus iam suppeditata, vel experientiae constantia fatis stabilita, haec sunt potissimum notanda.

1) *Vbi causa plena cum omnibus conditionibus adsit, effectum non deficere, et v. v. neque plus esse in effectu posse, quam in causa*, facile est ad intelligendum.

2) *Vbi causa sit, ibidem effectum oriri, neque in distans*, uti loquuntur, causam aliquam immediate agere; experientiae profecto nostrae fatis est consentaneum.

spontaneum, licet ex primo de caussis conceptu non omnino pateat.

3) Similiter etiam a causae existentia ad effectum eius causae progressum aliquem et statuum successionem manifeste adeo plerumque experimur, ut is etiam cogitandi ordo, quo *causam prius* exstitisse, *dein effectum*, concipiamus, maxime naturalis nobis sit. Neque tamen is ordo re ipsa necessarius sic videtur, ut res aliqua alterius vi existens non possit inde ab initio, vel si ab aeterno haec exstiterit, ab aeterno causae suae adiuncta videri.

4) *Causam sui ipsius* proprie nil dici posse, ex notionibus evidens est.

5) At vero in *causarum consecutione* statuendum *aliquid esse primum*, quod nulla ulterius causa egeat, nisi omne de caussis iudicium intellectui nostro eripere velimus, necessario concedendum est *).

6) Virium genera cum non nisi effectuum ratione distingui queant, a
vi-

virium similitudine effectuum similitudinem pendere, et retro, necessario confitendum est. Atque hac ratione eandem plane causam eundem proxime effectum sequi, eiusdemque plane rei eandem causam proximam subesse; experientia omnino docet **).

*) V. HOLLMANNI *Metaph.* §. 321. CRVSII §. 149. REIMARI *Betrachtungen ueber die natuerliche Religion*, p. 90. BASEDOW *Philalethie*, I. §. 209. LAMBERT *Architectonic* §. 472. HUTCHESON *Synops. Metaph.* p. 37.

**) BASEDOW *Philalethie*, II. 97 seqq.

§. 87.

Nil sine causa
fit.

Caput autem huius doctrinae et arx summa hac continetur propositione, *sine causa nihil fieri, nec, nisi quod absolute necessarium sit, omnino esse quidquam posse.* Cuius prior pars omnis rationis humanae fundamentum ita constituit, vt illi, nisi huic simul, nuntium mittere nemo possit; atque adeo vel ex intellectus nostri natua indole, vti alia quaedam (§. 63.) vel
ex

ex perpetuo omnis experientiae nostrae consensu consequens hoc esse, necessario concedendum sit.

Contingens autem si quid nobis *vel* manifesta mutabilitate sua, *vel* aliarum certo contingentium rerum similitudine videtur; tum idem a causa quam pendere, cuius vi ita constitutum sit, *ibi* experientiae ductu, *hic* analogica ratione, non minus recte neque minus necessario iudicamus *).

*) Cf. PLATO in *Timaeo*, Opp. ed. Ficcin. p. 1076. ARISTOTELES *phys.* II. 4. CICERO *fin.* I. 6. *divinat.* II. 28. LEIBNITZ *Theod.* I. §. 44. WOLF *Ontol.* lat. §. 70-75. CRUSIUS *Ausführliche Abhandlung von dem rechten Gebrauche und der Einschränkung des sogenannten Satzes vom zureichend.* BASEDOW *Philaleth.* II. 92. 170. LAMBERT *N. Org.* I. p. 569-76. BEATTIE *Versuch etc.* p. 85.

§. 88.

Quibus ita constitutis, facile effici- Confectaria.
citur,

1) Eorum, quae *caussarum intelligentium* operibus plane similia sunt, a fortuito *caussarum* concursu plane diuersa, intelligentem *causam* legitime statui.

2) In *caussarum finalium* genere illud probabiliter sumi, quod cum ipsa rerum constitutione maxime efficitur, tum *causae* alias cognitae propensionibus maxime consentaneum est.

§. 89.

Erratum circa
causas potio-
ra genera:

Haec ipsa principia dum sequi nobis videmur, minus tamen circumspicientes in varios errores incidimus.

1) *Causam* falso reputamus saepe, quidquid antecessit, aut obuium est; quod facillime accidit, si natura eius rei, cui effectum tribuimus, parum adhuc perspecta nobis sit, et miros aliquantum nos habeat, aut cum aliis eiusmodi effectuum *caussis* similitudinem aliquam prae se ferat.

2)

2) Omnem effectum rei tribuimus, quae pars tantum causae fuerit; aut etiam omnino reiicimus, quod non vnice sufficiat;

3) Aut vim, rationemque, quae res quaedam causa exstiterit, male concipimus. Ex quibus erroribus plures alii facile promanant. In quibus gignendis fouendisque cum propensionum iterum manifesta satis est potentia; tum ea plurimum efficit, naturalis homini, at iustis non semper limitibus circumscripta, persuasio, similes iis, quas cognitas habemus, causas unicuique apparentiae subesse *).

*) Quae ratio quantum valeat apud barbaras gentes, exempla docere possunt in STELLERS *Beschreibung von Kamtschatka* p. 64. KRANZ *Historie von Groenland*, l. 296. ISELIN *Geschichte der Menschheit*, l. 183.

§. 90.

Causam itaque aliquam rectius exploraturis, et quidem ipsa *experientia* Quomodo indagandae?
dnce, crebra atque attenta obseruatione
H ne

ne opus est, ut quae coniuncta naturae legibus atque perpetua sint, ab iis, quae casu intercedunt, sedulo discernantur. Vbi si in viribus nostris positum est, quoties lubet, phaenomenon instaurare; res minus habet difficultatis; neque tamen tunc caueri saepe potest, quominus diu ancipites haereamus.

Alia autem adhuc patet via, qua causae indagationi operam nauemus, *analogica* nimirum colligendi *ratio*. Similium enim euentuum cum similes esse causas sumi possit, similesque similium causarum effectus; cum phaenomenon ipsum, tum res circumstantes aut praecedentes lustraturi, forte incidimus in aliquid, quod similitudine sua causae suspicionem nobis faciat. Quae magis confirmabitur, si

- 1) Causam alias satis cognitam in hoc casu operari *potuisse*, credibile sit;
- 2) Si nihil sit in omni effectui, cui vires huius causae non sufficient;
- 3) Si nulla alia causa cogitari possit, quae vel huic ipsi phaenomeno,
vel

vel generalibus naturae legibus aequae aut magis adaequata sit.

Vbi ad communem aliis euentibus causam res quaedam deduci omnino non potest; in hac tanquam peculiari naturae lege subsistendum est. A passionum autem atque praeiudiciorum illusionibus in hoc etiam iudiciorum genere diligenter cauendum; et in primis quidem illud neutiquam committendum est, vt de finibus animo informatae, vtcunque verisimiles, et alias consideratione dignae, aut aliunde longius petitae opiniones in phaenomenis obseruandis, caussisque explorandis retardent, aut omnino reprimant nostram ipsorum, aut aliorum naturae speculatorum, diligentiam.

§. 91.

Causa generatim cognita, *virium* Virium cognitio. indolem atque operandi modum accurate perspicere multum interest. Et tria quidem sunt, quae hic quaerantur:

1) *Cuinam* ex pluribus, quibus res aliqua praedita est, viribus effectus praefens praecise tribuendus sit;

2) *Quidnam* res per se sola praestiterit, quidque ex subiecti patientis indole aliisque rebus circumstantibus accesserit;

3) *Quodnam* diuersarum, quae rei alicui inesse videntur, virium commune principium sit, vis *primitiua*, unde reliquae deriuatae sint?

Quae omnia ex plurium rei alicuius, iam ita iam aliter constitutae, iam in eadem, iam in diuersis rebus editorum, effectuum diligenti perscrutatione ac comparatione optime diiudicari possunt. Analogia tamen etiam cum aliis rebus, quarum vires ita iam penitus exploratae sunt ad coniecturam vtiliter adhiberi potest.

In isto autem ultimo *virium primitiuarum* inueniendarum studio cauendum est, ne notionibus arbitrariis nobis illudamus, omniaque ea naturae lege

lege vna esse ac simplicia putemus, quae vno aliquo nomine complecti possumus; aut detecto etiam uno aliquo naturae principio, ex hoc solo effectus aestimemus, neglectis, quae in quavis specie aut casibus singularibus accedunt, caussis magis definitis.

§. 92.

Sensus interni ad determinandum illud, quod aliquis percipiat, aequae ac externi, necessario admittenda est auctoritas. Neque ex consensu phaenomenorum eorumque constantia hic quoque vires legesque naturae patere, negari potest.

De sensus interni auctoritate et phaenomenorum psychol. interpretatione.

Cum vero sensu tantum, quid fiat, non vnde ortum, quod percipitur, traxerit, sit manifestum: omnia ea iudicia, quibus eorum, quae sensui interno obiecta sunt, definiuntur caussae, ut sunt pleraque, rationis scrutinio, earumque, quas haecenus exposuimus, legum normae subiicienda esse, adparet. Idque eo maiori cura institui de-

bet; quo facilius diuerforum principiorum similitudine hic falli animus atque in grauissimos errores incidere potest. Etenim et praeiudiciorum in his partibus maxima vis est, atque imaginationis εἰδωλα fraudi facillime esse possunt; et vero maiori perspicacia omnino opus est, si singula rite distinguenda, suisque sint causis vindicanda, in intima hac et celerrima, nonnunquam etiam inueterata effectorum confociatione.

CAPUT V.

De meditatione recte instituenda.

§. 23.

Ea, quae sensus docet atque experientia, colligens ad generales notiones et relationes constituendas, aut analogia ductus ad alia diiudicanda adhibens, quibus legibus obtemperet intellectus noster, pluribus supra locis ostensum est. His autem ratio- cinandi legibus, quibus rite perspectis atque adplicatis repugnare nunquam possumus, quo ubiuis satisfiat; ante omnia de conceptibus vniuersalibus, quos in mente fouemus, dispiciendum est. Quare et *nominis significatio* plene curateque est *definienda*; ipsiusque *conceptus*, opinionisque, quam continet, *origo* atque fundamenta sunt diligenter *examinanda*. Hoc qua ratione fieri possit, facile patet (§. 19.) Illud autem

Generalium
notionum
analysis et
definitio.

vt obtineatur, rei, cuius conceptum constituere animus est, variae species exemplaue maxime diuersa, dein opposita, atque etiam affinia sunt circumspicienda, conferenda, examinanda.

§. 94.

Distinctionum
diuisionum-
que vsus.

Ad quod ipsum iam multum conferre possunt, quarum alias etiam maximus vsus est, *distinctiones* atque *diuisiones*. Et illis quidem cauetur, ne res nomine aut indole etiam aliquantum conuenientes plane confundantur. His autem omnia, quae generali cuidam notioni subsunt, ita sistuntur, vt et quid generatim certo constitui possit nec ne, quidque specierum similitudine coniici, facillime adpareat. Quae genere quodam comprehenduntur, sigillatim quidem cognita iam et in memoriam modo atque ordinem reuocanda esse, hic quidem sumitur. Reuocabuntur autem naturali lege (§. 24.) dummodo claram et distinctam reddamus notionem generalem, cum internis characteribus rei, tum respectibus eius ad
res

res alias praecipuis, animo propositis. Porro autem curandum modo est, ut diuisio iis principiis eoque ordine procedat, quem aut generales disiunctionis leges (§. 51.) aut fines alicubi maxime propositi requirant. Vbi *non merae intellectus notiones*, sed *res ipsae* ordine sunt proponendae naturali; id inprimis quaeri oportet, qua necessitate, quo pacto aut quo casu differant (§. 43.)

§. 25.

At enim vero plura nonnunquam, atque cognita adhuc nobis sunt, meditabundi quaerimus; seu certa, seu probabilia, faltem possibilia. In *quaestione* itaque aliqua haerentes

Quaestiones
quomodo solu-
uendae?

1) Terminorum, quibus ea quaestio continetur, accuratissimas definitiones atque explicationes quaerere, *dataque ac quaesita cum hypothesis* accurate distinguere oportet.

2) Tum quaestio ipsa, si pluribus oppido constet quaestionibus, in simpliciores est resoluenda.

H §

3)

3) Vnaquaeque earum, sicubi magis determinari possit, per species subiectas, aut ad generaliore quaestionem referri, eo omnino adducenda est.

4) Iam de eo maxime cogitandum, num quaestioni propositae alia substitui possit notior, aut plane perspecta, vel omnino eadem, vel satis tamen conueniens; quapropter singulas notiones, definitionis diuisionisque lege, iterum iterumque explorare, quidque ex singulis datis elici possit, inquire opus est.

§. 96.

Topicae artes.

Ex his iam facile erit ad diiudicandum, quibus fundamentis nitatur, et quem usum habere possit *topica* inueniendi *ars*, veterum recentiorumque Logicorum Rhetorumque scriptis celebratissima *). Vnicuique nempe reum multa sint cum aliis rebus *communia*; eorum, quae communia sunt, *locos* quosdam constituere placuit; ex quibus *vel* ea ipsa, quae generatim notata

tata sunt, in caussa qualibet repetere, *vel* ad similia rei que propositae magis propria inuenienda initium ducere possis. Quibus initiis quamuis tirones, nullis adhuc meditationis legibus adfueti, notionibusque rectoricibus parum imbuti, et alii etiam vti nonnunquam possint; neque tamen multum ab his adminiculis sperandum, neque verendum non est, ne generalibus inhians magis accommodata aliquis praetermittat, aut etiam proprios ingenii ad praeclara enitentis stimulos reprimat.

*) V. ROETENBECCII *Logica vetus et noua* part. II. p. 714 seq. CRVSII *Logica* p. 1038. DARIESI *Via ad Veritatem* p. 120 seqq. ULRICH *Anleitung zu den philosophischen Wissenschaften*, §. 88 seqq. Adde VERV-LAMIUM *de augmentis scient.* lib. V. cap. 3.

CAPVT VI.

De cognitione veritatis ope testimoniorum.

§. 97.

Cognitionis
huius funda-
menta.

Quamquam in hac cognitionis nostrae parte multa occurrant, quae fallere nos aut dubios relinquere possint; tamen certa quaedam ac firma hic quoque inuenire licet fundamenta, quibus recte acquiescamus. Nimirum

1) Cum ea, quorum repugnantiam euidentissime perspicimus, nulla testium auctoritate vera habere queamus; alia, quae relata accipimus, ita possunt esse comparata, ut, minima etiam testium auctoritate accedente, ipsa iam per se fidem mereantur.

2) Deinde testimonii alicuius ea potest esse conditio, ut neque erroris neque mendacii suspicio sufficienti causis-
fis-que

fisque naturalibus conuenienti ratione locum habere queat.

3) Denique is potest esse diuersorum testium numerus ac consensus, vt idem omnibus mentiendi consilium, eundemque errorem tribuere, ab omni experientia omnibusque cum ratione iudicandi principiis abhorreat.

§. 98.

Ad has testium reique ipsius conditiones accedunt nonnunquam alia, quae fidem amplius facere possint. Silentium primo vel etiam consensus eorum, quibus contradicendi et occasio erat et probabilis caussa. Dein temporis vel loci, vbi testimonium aliquis proferret, confirmaretque, conditio.

Variae augenda minuentaeue fidei rationes.

Sunt vero etiam aliqua, quae fidem minuunt suspicionemque moueant; sectae, cui addictus testis est, decreta; aetatis, qua vixit, ad fabulas condens propagandasque procliuitas; aliorum, quibus aequae cognita tuendaque

ve-

veritas fuerat, silentium aut dissensus; praetermissio eorum, quae, si quis testis rei adfuisset, praetermissa fuisse probabile haudquaquam est; eorum denique, quae singula consistere, aut locum tum habere, vel obseruari ab eo teste non poterant, illatio.

§. 99.

Regulae inde
consequentes.

Porro ex his consequens est,

1) Rei testem proprie esse non posse, nisi, quem *oculatum* dicunt, rei gestae praesentem; *auriti* vero aut mediati omnino testis auctoritate tum demum aliquid constitui posse, cum vel ipsius iudicium, vel eorum, quos ipse secutus est, fides explorata satisque probata fuerit.

2) *Coaeuus* itaque, cui hoc proprie nomen competat, testis esse debet. Neque tamen ea, quae subsequenter aetatis testium auctoritate vnice nituntur, fidem nunquam mereri, neque hos coaeuis semper postponendos esse, vniuerse constitui potest.

3)

3) Cum in testium examine et facultatis et voluntatis verum dicendi ratio semper habenda sit; attamen testimonii auctoritatem modo ab hac, modo ab ea parte, magis pendere, patet.

4) Licet in testium examine ad omnia ingenii eorum morumque documenta, quotque exstant, respicere veritatis maxime interfit; attamen in quibusdam testis esse fide dignus potest, quem falsa plurima narrasse alias constat. Dummodo, vbi falsa dixit, in errore fuisse, et iis quidem causis, quae fidei, quam nunc ipsi habemus, non obstant, satis euictum sit.

5) Quamquam, quod saepe falso adsertum est, verum esse aliquando possit; eo minus tamen fidem mereatur, quo saepius haec ipsa, quibus iam quoque confirmatur, documenta fefellerint, cognitum atque compertum est.

C A P V T VII.

*De libris legendis, interpretandis
diiudicandisque.*

§. 100.

Qui libri le-
gendi.

Ad solidam doctrinam adspiranti in
omni cognitionis parte librorum
opus est lectione. At vero dilectu
etiam opus est; quem recte fieri haud-
quaquam negari poterit;

1) Si quis optimos potius, quam
plurimos, legat relegatque;

2) Multorum seculorum iudicio
comprobatos potius, quam diariorum
fama celebratissimos, his tamen non
omnino neglectis;

3) Mala nota publice insignitos
neque auide appetat, ingenio animo-
que nondum fatis compositus confirma-
tusque, neque, cum maturescendi casti-
gandique tempus adest, non legat.

§. 101.

§. 101.

In ipsa autem lectione primum ne-
cesse est, ut dicta recte intelligamus
sensumque auctoris accurate adsequa-
mur. Id quod nonnunquam facile ob-
tinetur; nonnunquam vero artem re-
quirit, cui ab interpretando *Hermeneu-
ticae* nomen est. Cuius praecepta gene-
ratim his continentur fundamentis.

Interpretatio-
nis leges prin-
cipales.

1) Significatu maxime usitato ver-
ba, qui intelligi vult, plerumque ad-
hibet; *litterali* itaque et maxime *pro-
prio*; aut si peculiari vel sectae suae,
vel aetatis vel omnino suo; eo tamen
constanter plerumque utitur. Eo ita-
que etiam ordinarie accipienda sunt.

2) In omni oratione uti idearum
fit consensio, etiam opera adhibetur.
Itaque ex *contextu* interpretatio insti-
tui debet.

3) *Scopi* etiam libri alicuius aut
sermonis specialis, *locorumque paralle-
lorum, classicorum* in primis, rationem
habendam esse; ex iisdem principiis
patet.

§. 102.

Methodus in
lectione fer-
uanda.

Vt autem de rebus ipsis iudicium recte instituatur, maximumque, quem possit, lectio vsum habeat, necessarium porro, certe utile est, vt

1) Praeparato aliqua argumenti meditatione, at praeiudiciis libero, animo ad lectionem accedatur;

2) Vt cesset haec et meditationi locus iterum relinquatur, quoties vel minus comprehensa, vel vltiori disquisitione digna, vel ad altiora viam ostendere, quae obuersantur animo, videantur.

3) In primis cura atque attentio adhibenda est, ne verborum vi aut lepore fascinati rerum ipsarum iudicium negligamus.

4) In libris itaque historicis facta primum a iudicio, quod auctor interponit, et conclusionibus, quas ducit, accurate distinguere; quaque auctoritate ista suffulta sint, dispicere oportet.

5)

5) Vbi autem dogmata tractantur; videndum est, an ea, quae damnat auctor, recte definita, suisque, quibus aduersarii tuentur, rationibus confirmata proponat; propria autem placita vtrum eo significatu et ambitu, quo adhibet, ex principiis suis conclusa sint, et concludi omnino queant; fallaciis, quibus vel consilio, vel leuitate sua adducti, fucum sibi aliisque haud raro faciunt scriptores, seuero rationis examine opposito.

6) Excerpta atque repetitionem, quae variis modis institui possunt, in argumentis grauioribus memoriae conditio plurimis suadebit; aliquam ordinis in lectione etiam habendi rationem necessitas omnibus illucebit.

§. 103.

Ea etiam in librorum usu quaestio nonnunquam oritur, et maximi momenti aliquando est, num genuinus liber sit eius, cuius nomen fert, auctoris, an suppositus, aut mutilatus certe et

*Principia artis
criticae.*

corruptus. Vbi vel testimoniis agendum, ratione supra proposita; vel in libri ipsius indolem inquirendum, atque vtrum cum eius auctoris aetatisue, ad quam refertur, certis characteribus conveniat, sedulo dispiciendum erit. Maximum vero in hoc negotio usum habet suppositionis librorum corruptionisque caussarum, et historiae omnis litterariae notitia. Ex quibus fontibus non solum fraudis aut corruptionis suspicio nascitur, sed emendationis etiam ratio felici successu saepe petitur.

Auctores interpolati

CAPUT VIII.

*De iusta disputandi docendique
methodo.*

§. 104.

Multum omnino non solum ad in- Disputandi
leges praeci-
puae.
genium exercendum, verum
etiam ad veritatem accuratius digno-
scendam conferre possunt certamina.
Huic tamen scopo vt inferuiat dispu-
tatio, siue ore ea fiat, siue scriptis; ad
leges aliquas, ex veritatis et intellectus
humani natura facile deriuandas, insti-
tuenda est. Nimirum

1) Ne lingua mentem praecurrat,
minusque perspecta et pensitata profe-
rat, operam quisque dare debet;

2) Alteri deinde sua proferenti
aurem praebere animumque attentum,

3) Si dissensus oriatur, unde ille existat et in quo contineatur, curate definire;

4) Modeste ac beneuolo animo contradicere, atque contradicentem alterum ferre;

5) Hacque et alia quacunque ratione, ne animi exasperentur, cauere.

6) Desistere a disceptatione, si alieno plane ab hisce legibus more aliquis sit, ipsiusque errori alia ratione succurrere.

§. 105.

Docendi methodus.

Quae recte tenet, cum aliis communicaturus

1) Curare debet, ut clara omnia et perspicua satis proponat;

2) Solida atque omni parte sibi constanti ratione decreta sua confirmet;

3) Eo modo singula deducat et coniungat, quo facillime cohaerere atque comprehendi animo queant *).

At

At enim vero facile perspicitur, atque experientia constat, horum confiliorum eam esse naturam, ut neque idem semper institutionis ordo singulis hisce finibus aequè accommodatus sit; neque in argumentorum, atque etiam eorum, qui imbuendi iis sunt, diuersitate, eadem ubique rationes intercedant. Quo minus dubium est, quae, generalibus hisce legibus, quantum fieri potest, consentaneae, in aliis differunt, methodi species, *analyticam, syntheticam, dialogicam, erotematicam, aphoristicam, systematicam*, eximium aliquando vsum habere singulas posse. Quae *mathematica* dicitur aut *geometrica* methodus, harum ipsarum, quas generatim constituimus, legum obseruantia rectè celebratur. In ea tamen aliis disciplinis commendanda cauendum est, ne, quae has inter et mathematicas intercedit, obiectorum finiumque diuersitate minus perspecta, in abstractis et audacius sumtis intellectus conceptibus nimis haereamus, aut certitudinis atque euidèntiae summae cupidi, moralem

istam certitudinem, et minorem etiam, in qua acquiescendum nobis saepe est, probabilitatem vilipendamus.

*) Legentium audientiumue attentio hic quidem supponitur. Neque tamen ea, quibus excitari haec et conseruari possit, parui facimus. Quorsum in primis vsus, et momenti, quod argumento insit, debita expositio, et in dicente quidem sermonis concinnitas et facilis discursus, vocis iusta temperatio, et fiducia verecundiae leges non transgrediens referri merentur.

CAPUT IX.

De ingeniorum scrutinio et cultura.

§. 106.

His, quae haftenus tradita sunt, De studiorum
ratione recte
ineunda. iustae in omni cognitionis genere methodi praeceptis nihil ad ingeniorum culturam atque exercitationem Logicam conferre, dici profecto non potest. Sunt tamen nonnulla, quae his addi possunt, monita ad hunc ipsum finem proxime spectantia. Nimirum

1) Vt omnes ad singulae ingenii vires iusto ordine exerceantur;

2) Vt optima, quam primum fieri potest, exempla proponantur;

3) Ad quaenam studia ingenium quoduis natura maxime incitetur atque contendat, dispiciatur;

4) Ut ut vni studiorum atque exercitationum generi quemquam propius

addici conducatur, ne tamen separetur adeo atque negligatur, sine quo illud ipsum feliciter succedere aut consistere non possit.

5) Pari ratione in nullo exemplari continuo haerere, neminem vnice ducem sequi atque venerari, nec suo nihil, neque plane ingenio confidere oportet.

6) Denique quantum integra corporis valetudo atque animi serenitas ad ingenii alacritatem conferat, nunquam obliuiscendum est.

§. 107.

Ingenia quomodo dignoscenda.

Quum non eadem diuersis ingeniis aequae conueniat disciplina aut exercitatio; operae vero pretium est, quibus indiciis ingenia ipsa satis dignosci possint, inquirere. Quae res ardua profecto et valde ambigua est. Plurima enim impedimento esse possunt, quominus, quas natura indidit, dotes illico emineant. Deinde ea rerum circumstantium et aetatis et omnino corporis

poris vis est, vt quam certissimis aliquando signis concepisse tibi videreris, egregii ingenii spes saepe euanescat. His itaque satis perspectis, e re tamen est,

1) Varias occasiones et periclitationes mature, et vero etiam opportune, adducere;

2) Ad quaenam animus sibi relictus sua sponte pronus sit, obseruare;

3) Quibusnam e re ipsa natis difficultatibus minimum deterreatur, quin stimuletur,

4) Quibusque exemplis tanquam adfinibus sibi suoque ingenio accommodatis maxime delectetur atque accendatur, sedulo animaduvertere *).

*) V. doctam cel. GARVII de hoc argumento commentationem in *Neue Biblioth. der schoenen Wissenschaften*, tom. VIII. et in *Sammlung einiger Abh. aus der Biblioth. etc.* Lips. 1779.

Quart examen des esprits

HISTORIAE LOGICES

DELINEATIO.

§. I.

Logicae origi-
nes.

Logicae eae primum partes, quae circa disputationem versantur, excultae sunt, unde *Dialecticae* nomen. Fraude tamen magis et insidiis aduersarium petendi, quam coniuncta opera verum explorandi artem eam fuisse, documentis adparet; cuius origines in *Eleatica* secta repertae sunt, *Zenone* atque *Protagora* maxime auctoribus. *Socratem* hisce se opposuisse, rectaeque in indaganda veritate rationis non solum exemplum praebuisse, sed quaedam etiam explicuisse praecepta, inter laudes eius merito refertur. Neque tamen impedire potuit, quominus ex ipsius quoque schola egressi quidam in

So.

Sophistica hac dialectica defudarent, gloriolamque quaererent, a duce *Euclide* illo *Megarensi*, *Megarici*, et a studiis *Eristici* dicti *).

*) V. I. G. WALCHII *Historia Logices*, cap. II. in *Parergis eius academicis*.

Daries via ad ver. habet logicam cogn.
§. 2. *tionem discernere auctor.*

Et hisce quidem *Sophistarum*, *Socraticorumque* studiis via ad maiores parata est progressus, quibus reliquarum inter Graecos scholarum auctores statoresque vel omnem Logices campum emetirentur, vel ea certe distinguerent statuerentque, quibus logicas doctrinas contineri omnes, diu creditum est. Et *Aristotelis* quidem, quem ducem adeo in hac parte, sicut in omni philosophia, secuta aetas posterior est, scripta quamvis molestis vexata fatis, ad nos pervenere, acerrimi profecto ingenii documenta. Neque vero *Stoicorum* studia ac scripta, temporis iniuria nobis erepta, minoris fuisse, testimonia veterum et specimina dubitare nos non patiuntur

De Logica
Aristotelis,
Stoicorum ac
Epicuri,

tur *). *Epicuro* laudi quidem merito ducitur, spretis sophistarum difficilibus nugis, planis quibusdam et maxime ad rem facientibus praeceptis, *canones* dixit, suos instruxisse, sed minus acute quaedam constituisse, negari non potest **).

*) *V. Revision der Philosophie* (auct. MEINERS) Sect. II. §. 3.

**) *V. CICERO acad. IV. 26. 33. fin. I. 6. LUCRET. lib. V. 565.*

§. 3.

Logica mediæ
ævi

Neque Romanis, neque mediæ ævi doctoribus, quod referri mereatur, debet logica disciplina. Nihil profecere *Raymundi Lulli* in arte magna conatus, ampli quidem, at minus perspicacis aut adeo non exculti ingenii viribus maiores. Neque vero tulit ea ætas liberalem ingenii usum et culturam; cui tamen non defuisse egregiis a natura dotibus instructos viros, satis constat.

§. 4.

Recentiorum
studia logica.

Productis tandem meliori fortuna in medium diu latitantibus antiquae
fa-

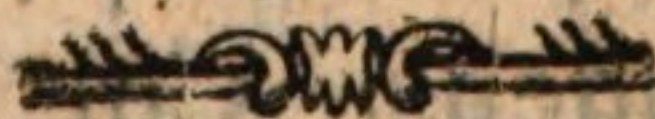
sapientiae monumentis, et deiecto simul
humanae auctoritatis servili isto iugo,
logicae etiam scientiae, cum reliqua
philosophia, manus salutaris admota
est. Et primum quidem scholasticae
disciplinae naevi exponi abstergique,
Ramorum, *Melanchthonumque* opera;
mox alia ex antiquis subsidia peti, *Gas-*
sendi, *Epicuri* vindicis, exemplo; tan-
dem nova etiam tentari. Et magnus
ille *Baco Verulamius* vitium, quod in
fundamento scholasticae philosophiae
haereret, plane perspicuens, missis
praeconceptis opinionibus, experien-
tiam ducem vnice sequendam esse, do-
cuit. Geometricae aemulam in omni
philosophia methodum princeps iniit
Cartesius; ex cuius etiam schola exiere
alii logicae scriptores celeberrimi; qui-
bus tamen cunctis palmam longe prae-
ripuit *Malebranche*, ad intimos animi
recessus atque ad omnia cognitionis
humanae principia, si quis alius, feli-
cissime contendens. Cui *Lockius* suc-
cessit, pari aut non multo minori inge-
nio, et praeiudiciorum faece magis de-

*Dichotomia
auctor*

*Psychologia
Logica illustrata*

X. Medius
uentis
X. Christianus
Thomasius
purgato animo, in intellectus humani initia finesque inquirens. In Germania illustris *Tschirnhausen* artis cogitandi atque inueniendi praecepta ipse quoque ex ingenio suo deduxit quaedam solide et luculenter. Cuius seuerus censor exstitit, attamen, quod ipse fatetur, per eum ad diligentiores meditationes excitatus, Cartesianorum aequae ac Scholasticorum osor *Chr. Thomasius* *). Excepit hunc *A. Ridiger*, cui etiam geometrarum methodus philosophiae minus accommodata esse, probabilisque opinionis ratio in primis exquirenda visa est. Neque huic parti defuere, altera tamen, cui certitudo proposita est, magis occupati, *Leibnitius*, *Wolffiusque*; quibus aequae ac prioribus istis permultum debere logicas disciplinas, iam in confesso est.

*) V. WALCH. pag. 663.

INSTITVTIONES
METAPHYSICAE.

METAPHYSICAE
INSTITUTIONES

PROLEGOMENA.

§. I.

M*etaphysicae* notio antiqua et in Metaphysicae notio.
maximo dissensu fere communis haec est, ut in res, quae sensu non percipiuntur, et supra sensus positae sunt, inquirent. Nempe rerum, quae ipsae quidem in sensus incurrunt, intimam atque inuisibilem essentiam ab iis, quae sensui manifesta sunt, valde diuersam explorare primo conatur; eoque in primis etiam *Ontologiae*, et ipsum etiam *Metaphysicorum*, nomen spectat. Ex quo ipso consequens hoc est, ut iis, quae *simplicissima*, et in ordine, quo magis composita oriuntur, *prima* sunt, atque
K 2 etiam

etiam iis, quae magis *constantia* et *perpetua* sunt, metaphysica occupetur. A quibus ad *spirituum* naturam, atque ad *generalissimas mundi rationes* ipsumque eius *auctorem* progredi, etiam si a primis auctorum huius scientiae consiliis, certe ab ipsa eius ratione et indole alienum non est.

§. 2.

Metaphysico-
rum diuersa
consilia.

Non in ambitu solum definiendo, verum etiam in singularum disputationum finibus, valde differunt scriptorum metaphysicorum rationes. Nonnulli hoc maxime agunt, ut quam plurima constituent omnis generis scientiarum principia et quasi fundamenta; eaque ex generalissimis naturae legibus, aut intellectus nostri conceptibus, confectaria deducant, quae vel experientiae locum supplere, vel regere certe eam possint. Alii vero generalissimis eiusmodi iudiciis ad experientiam nondum reuocatis minus confidentes, id potius sibi proponunt, ut horum iudiciorum fundamenta et auctoritatem

ritatem libere studioseque examinent, seu ad intimos animi sensus, seu ad analogiam reliquorum omnis cognitionis nostrae fontium, ea reuocantes. Qua ratione, nisi inueniri multa alias incognita, castigari certe atque moderari plurima vtiliter posse, experientia sufficienter videtur esse comprobatum.

§. 3.

Consulendi nobis in Metaphysicis, praeter ipsum Aristotelem, eiusque aliquot Commentatores, videntur in primis *Leibnitius*, *Wolf*, *Bilfinger*, *Baumgarten*, *Ploucquet*; *Crusius*, *Hollmann*, *Lambert*, *Kant*. Sunt praeterea multi, qui in metaphysicis argumentis operam vtilissime collocarunt, quamuis non illud prae se nomen ferentes, quorum vel in Logicis facta mentio iam est, vel alias est facienda.

Scriptores
aliquot cele-
briores.

CAPVT I.

*Ontologia, seu Metaphysica signif.
strict. i. e. de substantia, s. ente,
quod vere est.*

SECTIO I.

*De substantia in genere corporumque
elementis metaphysicis.*

§. 4.

Substantiae
nomen dupli-
ci significato.

Substantiae nomen quamuis inane
fere atque ad ideam, qua potiri
nequeamus, designandam comparatum
quorundam in hoc capite conatus phi-
losophorum speculanti LOCKIO visum
sit *); ens tamen *quod per se est*, eo
nomine adpellari, satis constat. Ens
autem hoc, quod per se subsistit, *cum*
singulis, quae subiecto cuidam insint,
qualitatibus s. *determinationibus*, tum
etiam iis cognitionis nostrae obiectis
op-

opponitur, quae per cognoscentis subiecti vires simul talia, qualia adparent, constituuntur, *phaenomenis* **). Et substantiae quidem, quae phaenomeno opponi possit, naturam indagare Metaphysicae propositum esse, antea iam innuimus. (§. 1.) Cumque non in relationibus consistere vltima cognitionis nostrae principia possint; quin ipsum relationis nomen aliquid, quod ad alterum referatur, atque adeo per se quidem sit, innuat; aliquid certe absoluti, substantiae nomine dignum, necessario ponendum est.

*) V. *Essai concern. hum. Underst.* B. I. ch. IV. §. 18. B. II. ch. XIII. §. 17. seq.

**) Vide quamplurimas veterum recentiorumque substantiae definitiones, ex ambigua formula *per se esse* natas, in *HOLLMANNI Metaph.* §. 343. seqq.

§. 5.

Materia in genere et singula corpora vtrum substantiae loco sint habenda, nec ne; id quidem in disputationem uocatum est diuersis rationibus.

Vtrum materia sit substantia an forma.

nibus. *Primum* quidem ab iis, qui praeter animas eorumque *ideas* nihil omnino existere volunt. *Deinde* ab iis, qui materiam, licet per se existat, propter eius mutabilitatem atque inconstantiam, ad ea potius, quae *accidunt*, quam ad ea, quae per se *subsistunt*, referendam esse censerent; vim eam, qua formae rerum gignantur, atque in ipso materiae fluxu constant, causis tribuentes ab ipsa materia omnino diuersis; quae formas *substantiales* dixere. Inde etiam *Realistarum* atque *Nominalistarum* celeberrima olim controuersia ortum duxit; principiis tamen, a quibus veteres philosophi profecti erant, minus, vti videtur, tum perspectis.

At enim vero quidquid de materia formarumque causis statuatur; illam tamen ipsam per se aliquid esse ac subsistere, neque etiam ad sustinendam formam semel constitutam aliena semper vi indigere, licet aliae aliis partibus continuo succedant; nisi ab ipso sensuum testimonio temere recedenti nemini dubium esse potest.

Quo

Quo ipso etiam adparet, *entia* illa, quae dicuntur, *universalia* conceptus potius intellectus nostri abstrahendo formatos, quam res veras esse; verasque, quae existunt, *substantias singulares* esse.

§. 6.

Quamvis autem iis corporum speciebus, quas natura nobis informat, veritatem inesse, et aliquid etiam extra nos in iis obiectum nobis esse, euictum sit (*Log.* §. 79.); valde tamen confusam et a nostra ipsorum natura pendente eam speciem esse, manifestum est. *Phaenomena* ergo eatenus esse corpora, negari non potest, (§. 4.)

Corpora quatenus phaenomena?

§. 7.

Corpora quo minus *in infinitum* dividi posse statuamus, cum illud obstat, quod intra definitos limites infinitam multitudinem contineri, contradictionem videatur involuere (*Log.* §. 47.), tum hoc etiam quam maxime, quod, nisi primae partes in constitutione corpo-

Elementa corporum metaphysice simplicia.

rum fumantur, re vera virium initia et qualitatatum, quae tribuendae istis sunt, caussae negandae essent vltimae (*Log. §. 86*). *Simplicia* itaque corporum elementa quaedam esse, adparet *a*). Et omni quidem ea carere *extensione*, si vltra diuidi nulla vi etiam diuina possint, conceptibus nostris magis videtur consentaneum, aut certe nihil habere repugnantiae *b*). Vtrum vero ab his ipsis initiis *natura* in procreandis corporibus procedat, aut in resoluendis iis illuc reuertatur vnquam, in medio lubentes relinquimus *c*).

a) V. contrarii demonstrationem, lepidam vero, ex dissertatione *sur le système des Monades*, Berlin 1748. viri multis scriptis de aliis disciplinarum generibus bene meriti, b. IUSTI; exhibitam etiam in *Metaphysica nostra germ.* ad §. 36.

b) Ita ante *Leibnitium* etiam CARTESIVS sententiam dixit *epist. CV. part. I.* Contrarias autem rationes v. in CRVSII *Metaph. §. 104. seqq.* Comp. COCHIVS *Ueber Ausdehnung und Dauer* in HISSMANN'S *Magazin* tom. IV. p. 174. ff.

c) Sic et LEIBNITIVS, *Nouv. Ess.* p. 181. Adde WOLFII *Metaphys.* §. 694. Con-

Consuli etiam ad haec et sequentia possunt *Institutions Leibnitiennes, ou Precis de la Monadologie*. Immensum autem, quibus hoc argumentum aliquando celebratum fuit, scriptorum numerum magnam partem indicat WINDHEIM in *Biblioth. philos.* tom. I. et II.

§. 8.

Siue corporum elementa, siue alia quaecunque cogitemus entia simplicissima, pluribus nominibus ea differre a rebus, quae in sensus cadunt, facile perspicitur. Siquidem

Entium simplicium proprietates quaedam.

1) Partium dissolutione ista interire non possunt;

2) Neque nisi ex nihili oriri, atque omnino in instanti.

3) Neque ea ratione, qua corpora differre aut mutari posse, in apri-
co est.

§. 9.

Rem, quae suapte natura *aliquid* sit et vere *exsistat*, cogitare non possumus, nisi hoc ei tribuamus, ut vel ad
agen-

Vtrum omnis substantia vi praedita, et qua?

agendum vel ad patiendum apta sit. Eam aptitudinem si *vim* adpellare liceat, *significatu* vocis *latissimo*; vi gaudere quidquid existit, ipsaque adeo etiam materiae elementa vi praedita esse, ex notionibus consequens est. Et quandoquidem nullius vnquam rei existentiam, nisi *actione* manifestatam, nouimus; et quae alienam vim experiuntur, *reagunt* certe et *resistunt*: omni substantiae mutationum principium, *vimque* adeo *strictiori* *significatu* inesse, satis probabili ratione constituitur. Verum non hic iam subsistendum summis quibusdam philosophis visum est; sed hoc in primis etiam adserendum, in perpetuo *agendi conatu* vim, si qua existat, et substantiam vnamquamque versari *). Et de iis quidem viribus, quarum natura nobis notitiam aliquam concessit, *compositis* et *deriuatiuis*, maxime autem de *inertiae vi* materiae forsitan vnice necessaria, experientia hoc neutiquam declarat. De *simplicissimis* autem, *primitiuis*, omnique cum aliis nexu plane solutis, quales hic considerandae essent,

viribus nos quidem nil definire aude-
mus. Quin illud etiam nominum po-
tius arbitraria definitione, quam natu-
rae rerum euidentia constitutum vide-
tur, vnius substantiae nisi vnicam vim
esse non posse. **)

*) V. LEIBNITII Opp. II. p. 19. seq.
194 seq. MENDELSSOHNII *Phaedon*
in append. edit. 3.

**) V. tamen EBERHARDI *Theorie des*
Denkens und Empfindens ab initio.

§. 10.

Princeps autem in hac disputatio-
ne LEIBNITII ductu et auspiciis haec
quaestio euasit, vtrum substantiarum
simplicium, seu, quo ille vir summus
nomine vti maluit, *monadum* vna ali-
quid in altera vi sua efficere et mutare
possit; an vero vnaquaeque mutatio-
num suarum progressuumque fontem
causamque omnem plane in semet ipsa
contineat? Et pulsu quidem, tactu et
conflictu, sicuti corpora videntur, mo-
nades pati et efficere nihil posse, nemo
facile negauerit. Neque in vniuersum de-

Verum ens vi
alterius possit
mutari.

describi a nobis ratio, qua euenit hoc, potest. At enim vero quascumque naturae leges statuamus; tandem ad aliquas deueniendum est, quarum vltior ratio et nexus non adparet. Neque vero ea ratio aut in genere plana et perspicua est, quae sua ipsius vi mutari ens simplex sumit; aut in singulis adparentiis difficultates minuit. Denique cum pro eo, quem in Logis definiuimus, causae conceptu (*Log. §. 35.*) res sensibus obuias causas inuicem esse negari non possit; substantiarum etiam simplicium vires mutuo excitari, confitendum est. *)

*) *Qualem vero vim monadibus suis tribuerit LEIBNITIVS, repraesentatiuam nempe ad maiorem repraesentationum perfectionem continuo enitentem; quamque, nisi firmitatem, certe elegantiam, hypothese huic conciliauerit; ex ipsius acutissimi simul et doctissimi philosophi scriptis discere operae pretium est.*

S E C T I O II.

*De substantia finita et infinita, necessaria
et contingente.*

§. II.

Quamuis suas ipsius vires varie limitibus circumscriptas esse, persentiat, neque quidquam reperiat animus, cui non defint multa, quibus perfectior natura constituenda videatur; non tamen hisce limitibus consilia sua atque cogitationes contineri patitur, quin supremam aliquam, perfectissimam, nullis plane limitibus circumscriptam, omnilabe atque imperfectione liberam, vno verbo, *infinitam* substantiam sibi ipsi proponere atque concipere instituit. Neque a proposito desistit, cum suam ipsius intelligentiam ad notionem hanc explendam neutiquam sufficere, facile perspiciat; sed quidquid boni et praeclari cognitum habet, conferendo, atque
ab

Notionis huius fundamentum.

ab omni, quod in rebus obuiis adiunctum est, vitio et incommodo separando, qualemcumque infiniti entis notionem acquirere sibi conatur. Neque in eo reprehendendi videri sane possumus; siquidem, nisi mancā atque imperfectam cognitionem admittere velimus, quid tandem nobis reliquum fuerit, equidem non intelligo. Id modo curandum est, ut principiorum cognitionis nostrae atque limitum probe conscii, pro rationum pondere iudicium temperemus; atque ubi eae omnino nos deficiant, etiam subsistamus.

§. 12.

Confectaria
ex hac notio-
ne:

Ex notione ea, quam nominis ratio postulat atque definit, consequens facile est, ut

1) Quidquid *verae realitatis* h. e. vere boni perfectique vna esse possit, essentia infinita sic contineatur, ut accedere, quo magis perficiatur, nunquam aliquid possit.

2)

2) Vt duratione etiam infinita, semper sua vi existens, sibi que plane sufficiens cogitetur.

§. 13.

Iamque haec ipsa E. I. notio argumento nonnullis fuit, existentiam eius recte sumi; vel quoniam illa hanc non magis sinat esse dubiam, ac trianguli idea, tres eius angulos aequales esse duobus rectis; vel quod neque nobis inesse possit notio entis infiniti, nisi ipsum existeret *). At enim vero ex nominum definitionibus nudisque mentis conceptibus nulla experientia nisi, quid in cogitatione quidem sit, non quid vere existat, effici, fatis iam perspectum est. Ea autem E. I. notio quomodo ex rerum finitarum conceptibus oriri non solum potuerit, sed orta omnino sit, haud difficulter quoque intelligitur (§. 11).

Vtrum notio
E. I. probet
eius existen-
tiam?

*) V. CARTESIVS *Meditt. de philosophia prima*, medit. V. *Princip. philos.* part. I. nro. XIV. MALEBRANCHE liv. IV. chap. XI. §. III. BRÜCKER *Hist. critic. philos.* tom. V. p. 296. t. III. p. 665.

§. 14.

Num possibili-
tas?

Quod ubi perspectum fuit a nonnullis; possibilitate tamen entis infiniti, si ea in dubium vocari non possit, existentiam eius contineri stabiliri-que visum est; siquidem, nisi existat iam atque ab aeterno exstiterit, inter impossibilia illico numerandum esse, conceptus, qui fundamenti loco positus est, manifesto declarat (§. 12). Et possibilitatem quidem E. I. quis quaeso negauerit? Quis vero in suspicionem modo adducat; cum in perfectissima natura neque contradictionis aut absurditatis quidquam inesse, neque causae defectus aut impedimenta alia, quominus, cum possit esse, re vera sit, obstare possint *)? Haec quamvis accuratissime a quibusdam et dilucide exposita sint; plurimos tamen ad consensum adduci non posse, experientia docet. Et his quidem haec potissimum ratio contraria videtur, quod *possibilitatem entis* ex conceptu, f. quod vulgo dicunt, *a priori* deducere, cuius tamen conceptum plenum atque adaequatum

neu-

neutiquam habeamus, non satis firmum atque consentaneum censeriqueat. Neque *externam* etiam E. I. *possibilitatem*, uti haec disputatio postulat, facile euincas. Denique ambigua omnis ista interrogatio, quae cum possibilitate E. I. existentiam concludere instituit, esse videtur; siquidem ens infinitum, licet non existeret, *cogitari* tamen a nobis, atque, dummodo non exsistere nesciremus, omnino possibile nobis videri posset.

*) V. LEIBNITII *Principia Monadolog.* §. 44. seq. it. Opp. tom. II. p. 254 seq. MENDELSSOHN *Ueber die Evidenz*, p. 35 seq. Anonymi *Neue Bestaetigung des Schlusses von der Moeglichkeit des allervollkommensten Wesens auf dessen Wirklichkeit*, 1771. 4. *Prüfung der Beweise fuer das Daseyn Gottes aus den Begriffen*, Gieß. 1780. 8.

§. 15.

Alia adhuc, quaeque magis perspicua ac firma videatur, entis infiniti existentiam probandi ratio proposita est; quae ab euieta ante *entis necessarii* existentia procedit. Ens nempe neces-

Ens necessarium et contingens.

farium dicitur, quod non exsistere non possit. Et *absolute* necessarium ubi, sicut in ea, quae iam delineanda est, disputatione, intelligitur; id constituitur, ut tale ens non exsistere sine contradictione dici non possit, etiamsi nihil praeter ipsum cogitatione ponatur. Huic enti necessario opponuntur entia *contingentia*; qualia ergo ea omnia recte dicentur, quae sua natura suaque vi neuntquam exsistere, vel experientia manifestat, vel ex aliis principiis rite deduci potest (*Log. §. 87*). Quod si neutro modo hoc probari possit; in medio etiam relinquendum fuerit, utrum necessarium aliquid an contingens sit.

§. 16.

Entis necessarii probatio hypothetica.

Si quidquam existat, necesse est unum aliquod existat ens necessarium, aut plura. Quidquid enim existens sumatur, vel ipsum hoc est necessarium ens; vel existentia sua probat causae cuiuspiam primae, indepensis, absolute necessariae existentiam (*Log. §. 86*).

§. 17.

§. 17.

Ens vero necessarium esse illud ipsum, de quo antea disquisitum est, infinitum; ex eo consequens esse per multis adhuc visum est, quoniam finitum quod sit, nulla ratione necessarium reputari queat. Infinitum nempe non existens cogitari nequit; non aequè finitum *). Quae ratio autem eo tantum valere nobis videtur, ut finitum, *vi conceptus generalis*, pronuntiari necessarium non debeat. Quum vero conceptibus generalibus multa contraria non reperiantur, aut ex iis consequentia, quae per proprietates speciei aut individui determinantur; *utrum omne finitum contingens sit, an necessario aliquod existere possit, in medio hactenus* relinquendum nobis videtur.

Vtrum omne finitum contingens sit?

*) V. CRVSII *Metaphys.* §. 137.

§. 18.

Alia ratione ad eundem scopum contendentes aliqui ita instituunt. Finitum omne mutabile est, siquidem

Num mutabile.

nec omnia simul, quae vna esse possunt, nec quidquam necessario continet. At vero necessario suaque vi existens ab alio ente nullo pendere aut mutari potest. Itaque necessarium ens debet esse infinitum *). — Verum neutra propositionum, quibus conclusio nititur, fatis euinci posse videtur.

*) V. BOEHMII *Metaphys.* §. 296.

§. 19.

Rationes, quibus probabilis sit E. I. existentia.

His licet argumentis entis infiniti existentia rigoroſe atque euidentissime demonstrata nobis nondum videatur; hoc tamen nunquam a nobis impetrare potuimus, vt contrariam sententiam intellectui nostro verique rationibus aequae accommodatam, non istam magis probabilem iudicarem. Idque his potissimum rationibus effici putamus.

1) Entis infiniti possibilitas in dubium vocari valido argumento nullo potest.

2)

2) Entis necessarii existentia cum admitti debeat, infinitae autem essentiae existendi necessitas inesse intelligatur; non aperte quidem consequens, at verisimile tamen videtur, duo haec attributa in eadem essentia contineri.

3) Multo maiorem adhuc vim ad hanc persuasionem in nobis excitandam haec exferit cogitatio, quod ens suapte vi existens quare limitibus circumscriptum, adque hunc illum perfectionis gradum, non altius, euectum sit, quare ad hunc locum, hoc tempus adstrictum; nullo modo intelligi potest. Cum omnia haec, generali quidem ratione, plana et aperta sint, si horum omnium causam aliquam efficientem atque coordinantem esse confiteamur.

4) Tot vero adesse tamque diuersas formae viriumque excellentia naturas; nihil tamen esse in rerum vniuersitate summum et ab omni parte perfectum, habet, nescio quid veteribus iam

animaduersum, quod ab assensu mentem retineat *).

§) Denique in ipsa mente humana sensus aliquis inesse fere videtur, qui altius aliquid spiret, atque desideria nostra non magis quam cogitationes rebus imperfectis atque limitatis plane contineri patiatur. Verum omnia haec non nimis urgenda esse, et minorem potius caliginis gradum, quam lucem, nos quidem censemus.

*) V. CICERO N. D. II. 6. 12. 13.

§. 20.

An ens infinitum modo vnum esse possit?

Non nisi vnum ens posse esse infinitum, sunt, qui hoc argumento tueantur, quod duae quaecunque res proprietate aliqua, quae alteri insit, differre debeant; entia autem infinite perfecta nihilo differre possint. Verum generale istud negatae perfectae similitudinis principium euinci hactenus non potuit. Ens vero vnum infinitum omnibus finibus sufficere; et cui vni omnia alia subsunt, facilius infinite perfectum cogitari

tari posse; parum aut nihil habet dubitationis,

§. 21.

Ad alium vero plane exitum, nisi labyrinthum potius dixeris, haec de substantia entiumque finitorum natura disquisitio aliquos perduxit. Entium quippe, quotquot adesse nobis videntur, omnium eum nexum, eamque a vi quadam ipsis externa dependentiam perspicere sibi visi sunt, ut vnus potius infinitae substantiae attributa, iisque nata phaenomena, quam plures substantias, dicere mallent; variosque ratiocinandi modos, quibus opinionem hanc defenderent, excogitarunt *). Qui nobis quidem eundem errorem commisisse videntur, cuius Idealistas reos egimus; (*Log.* §. 79.) intra limites cognitionis nostrae natura definitos aegre sese continentes, deinde ambigua et ad alienum sensum spectantia nomina pro vsitatis magisque accommodatis adhibentes. Alias enim quis ferret, se et aliquam quamcunque rem

An vna tantum eaque infinita substantia existat?

mundumque vniuersum vnam dici substantiam? Argumenta etiam longius petita facile exploduntur **)

*) CARTESIO iam substantiae nomen in Deum proprie, magis quam in res finitas, quadrare visum est. Neutiquam tamen hoc principio eo se abduci passus est, quo SPINOZA rem deducere conatur. V. huius *Ethica*, part. I.

**) Reliqua magisque explicita de infinito ente philosophumena infra in Sectione de *mente perfectissima* proponentur.

S E C T I O III.

De spatio, tempore et motu.

§. 22.

Spatium
quid.

Ea, quae sensibus obuersantur, seu-
riori intellectus iudicio in discrimen constituentes metaphysici cum primis etiam *spatio, tempore et motui* diem dicere solent. Et illud quidem a materia seu corpore ipso non nisi nomine differre

ferre aliqui declarant; alii spiritum potius dicendum putant, et forsitan infinitum; neutrius generis alii, et vel ad infinitae substantiae modos infinitos numerandum, vel eiusdem quasi sensorii loco habendum; porro non substantiam, neque attributum substantiae, aut omnino accidens, sed merum respectum seu relationem esse, magni nominis philosophi professi sunt *); nonnulli autem spatium ipsum, ab iis, quae in spatio existunt, distinctum, nihil esse omnino reale aut positivum, extra intellectum, sed merum inane, vacuum, contendunt. **) Et ab hac quidem sententia cur recedendum sit, nulla adhuc ratione perspicere potuimus.

*) V. de singulis hisce opinionibus plura referentem HOLLMANNVM *Metaph.* §. 113 seq. adde HUTCHESON, *Metaph.* p. 22. EVLER in HISSMANNI *Magazin* tom. IV. p. 179 ff.

**) V. HELVETIVS *de l'Esprit*, I. p. 59.

§. 23.

Temporis vero notionem non nisi *Tempus.*
in successione rerum perceptionumque
lo-

locum habere, usus vocabuli, et sensus communis facile manifestat. Vbi ergo nihil existere aut nullam omnino esse successionem ponitur; neque tempus adesse, necessario consequens est; tempusque, quod *in abstracto* dicitur, illud modo innuit, certi generis res successionemque ad generalem temporis conceptum non requiri. Quamquam illa abstrahendi ab omni certo genere, aut omni omnino successione, mentem conditio naturae nostrae nimis aduersatur, atque adeo in erroneam persuasionem inducere nos potest, quasi omnibus rebus seiunctis re vera tamen aliquid in se spectatum tempus sit *).

*) V. HOLLMANN §. 331 seqq.

§. 24.

De motu.

Motus cum tempore et spatio artissimum esse nexum, quisque facile intelligit. Hunc itaque etiam ad metaphysicas rationes reuocantes aliqui mere videri, non vere esse, contendere ausi sunt *). Alii, in hac notione subsistendum, motum esse ordinis, seu modi, quo

quo res aliis coëxistit, mutationem. His quidem non repugnamus, neque tamen veremur, ne idea motus, qualis sensui debetur, fraudi facile sit **). Certe rationes, quibus illi motus veritatem negare animum induxerunt, vanas futesque esse, facili opere probari potest. Motus vero in natura contingentis *conditiones* atque *leges*, viriumque, a quibus proficiscitur aut limitatur, naturam non nisi experientia tuto concludi, adeoque ad physicas disciplinas pertinere, persuasum nobis habemus; atque ipsis metaphysicorum tentaminibus in hac causa suis principiis aliquid efficiendi satis perspectum est.

*) V. BAYLE *Dict.* art. *Zenon*, rem. k.

**) V. WOLFII *Ontolog.* §. 642. coll. §. 672.

CAPVT II.

Pneumatologia s. de natura substantiarum sensu atque cogitatione praeditarum.

SECTIO I.

De natura hac in genere spectata.

§. 25.

Spiritus notio
generalissima.

Substantiae cogitantis s. spiritus nomen adeo late patet, vt perdifficile sit, omni respectui satis accommodatam generis notionem proponere. Ex animorum quidem humanorum contemplatione nata, quorum non in genere solum magna diuersitas, sed statuum in singulis maior adhuc mutatio contingit, in ipso principio suo perquam vaga, neque certis limitibus circumscripta est. Accedunt mentis vltra experientiae limites ratiocinando procedentis

cedentis variae conclusiones aut persuasiones. Itaque *spiritus, animae, substantiae cogitantis* nomen significatu quidem latissimo ad omnem eam naturam spectare patimur, quae sensu seu mutationum suarum perceptione qualicunque gaudet. Strictiori autem significatu spiritus s. *mentis* nomen eam innuit naturam, quae distincta sui conscientia, distinctisque rerum conceptibus gaudet, aut potiendi certe vi praedita est.

§. 26.

Iam in hanc primum quaestionem, quae antiquitus etiam mota fuit, et virorum clarissimorum dissensum adhuc excitat, inquirendum videtur, num ipsius *corporeae naturae*, in qua, quod praeter *formam* inest, *materia* dicitur, sensus adfectio esse possit? Et insignem quidem variamque *corporum eorum*, quae sensus nostros feriunt, mentisque cogitantis in reliquis attributis fere omnibus esse diuersitatem, nemo infitias ire potest a). Ex qua tamen diuersitate

Vtrum sensus
atque cogita-
tio corpori
competere
possint?

omni

omni in vniuersum corporeae naturae sensum atque cogitationem repugnare, nondum adparet.

Neque ex eo, quod quascunque in corporibus sensu experimur, aut ex his colligere possumus, mutationes in *motu* positas esse, neque cogitationis nobis vim rationemque exhibere, confitendum sit *b)*; hanc omnino inesse non posse, satis, nostra quidem sententia, perspicitur. Praeterquam enim quod motus tantum externam aliquam adparentiam, non intimam virium, vnde proficiscitur, indolem et conditionem perspectam habemus; eo, quod rationem, qua vna adfectio altera contineatur, aut cum ea coniuncta sit, non intelligamus, nondum tamen efficitur, vna in eadem re adesse non posse.

Verum ex natura cogitationis, sensus atque conscientiae *vnus* cuiusque consequens nobis esse videtur, in ente composito, qua tali, quale corpus et materiam esse in confesso est, illa ex-
stere

stere attributa omnino non posse. Primo enim, si simplex sit id ipsum, quod percipitur, simplici non nisi subiecto eam perceptionem inesse posse, nemo erit, qui dubium censeat. Quod si autem illud compositum sit, partibusque suis subiecti percipientis partibus sese manifestet; nihil tunc esset, cui perceptio *totius* tribui possit, nisi in simplici aliqua parte partium perceptiones *colligerentur*; quo posito, non iam composita, sed simplex esset, cui sensus atque cogitatio competeret, substantia c).

Quae colligendi ratio variis, quae opponi solent, si quid videmus, neutiquam euertitur; hac autem vna difficultate maxime premitur, quod, simplici subiecto compositi idea quo modo inesse possit, non intelligitur d).

a) V. HUTCHESON, *Metaph.* p. 93 seq.
BAXTER *Enquiry into the nature of the human Soul*, part. I.

b) V. LEIBNITII *Monadolog.* §. 17.
MENDELSSOHNII *Phaedon.* p. 229
seqq.

- c) V. PLATO *Alcib.* I. ARISTOTELES de anima, I. 3. PLOTINVS Ennead. IV. lib. VII. cap. VI. MART. KNU-TZEN *Von der immateriellen Natur der Seele*, Koenigsb. 1744. REIMARVS *Nat. Religion*, p. 458. *Essai de Psychologie*, ch. XXXV seq. MENDELSON l. c. p. 202 seqq. edit. pr. HUTCHESON l. c. p. 92. §. V.
- d) V. ARISTOTELES l. c. Fusius qui haec omnia disputata desideret, adeat HVBART. HAYER in tract. *La spiritualité et, immortalité de l'ame*, Par. 1757. 3 tom. 12. PINTO in *Precis des argumens contre les Materialistes*, edit. 2. 1776. Ex altera parte v. LOCKE B. IV. ch. III. item *Anmerkungen und Zweifel ueber die gewoehnlichen Lehrsaetze vom Wesen der Seele*, Riga 1774. 8. *Disquisitions relating to matter and Spirit* by I. PRIESTLEY.

§. 27.

Spirituum
proprietas
quaedam.

Seu mentis humanae analogiam, seu generaliora etiam principia sequentes, non possumus non has constituere, probabiles faltem iudicare, spirituum proprietates;

1) Vt sine causa aliqua s. ratione sufficiente neque velle aliquid neque iudicare mens vlla possit;

2) Vt se ipsam, suamque integritatem ac felicitatem, quaeque cum ea consentire videantur, amet *).

3) Porro non nisi in substantiis cogitatione aut sensu praeditis *fines* rerum concipi possunt.

4) Neque vero etiam *initia* motus, quaeque eo perficiuntur, mutationum a causis sensu atque cogitatione omni destitutis repeti atque deduci facile possunt **).

*) V. CICERO fin. IV.

**) V. BAXTER l. c.

§. 28.

His iam multo plura *spirituum genera*, quam cognita nobis sunt, existere, probabile fit *). Quae quibus rationibus differre possint, disquirere aliquantum etiam operae pretium est.

Generum diversitates.

1) Et in *facultate* quidem *cognoscitiva* plurimae facile concipi possunt differentiae; *sive* ad ambitum spectes

cognitionis idearumque varietatem, *sive* ad formam earum, claritatem cognoscendique modum, qui vel symbolicus esse possit vel intuitivus, *sive* ad iudicii, memoriae atque attentionis vires.

2) In *voluntate* autem similiter propensionum, appetituum atque decretorum numerus, genera, rationes, constantia atque mutabilitas, experientia etiam in nobis teste, varia admittunt discrimina.

3) Denique *vim* spiritus, qua vel suas ipsius ideas atque appetitus moderetur, vel mutationis etiam in rebus externis causa sit, rerumque aliarum in ipsa regenda potentiam animo si quis perpendat; neque his deesse multorum discriminum fundamenta, facile intelliget **).

*) V. LOCKE B. III. ch. VI. §. 12. atque etiam Abb. LENGLET DU FRESNOY *Recueil des dissertations anciennes et nouvelles sur les apparitions, les visions et les songes*, 1752. 2 tom. 8.

**) V. MALEBRANCHE liv. I. ch. V. §. 1. ch. VIII. §. 2. liv. III. sec. part. chap. I. §. 1.

§. 29.

Insignes porro ad has spirituum diuersitates aliae accedere possunt, ex corporum, quibus vtantur, diuersitatibus. Alia enim aliorum possunt esse organa, aliae motus leges, alia forma, alia materia; neque iis, quae ipsi experti sumus, naturae corporeae limites definire licet.

An spiritui finito corpus sit necessarium.

Et omni certe finito spiritui corpus esse necessarium; sine quo scilicet neque sentire aliquid et omnino cognoscere, neque efficere aliquid in mundo possit; aliqui contendunt *). Nos nihil definimus; quamquam analogia nostrae naturae eam sententiam sese commendare, non diffiteamur.

*) V. LEIBNITII Nouv. Essai, p. 171. SCHUBERT *Metaph.* §. 1365. p. 784 seqq. Nititur hoc etiam fundamento BALTH. BECKERI philosophia de *mundo fascinato*. Contradicit CRVSIVS *Metaph.* §. 372.

§. 30.

De animarum
ortu et inter-
itu.

Animas, cum simplex sit earum natura, non, quo corpora, modo, partium concretionem *oriri* posse, in aprico est. Neque adeo ex aliis, tamquam parentibus, emanare aut produci poterunt *a*). Itaque aut aeternas esse, aut e nihilo creatas, statuendum fuerit. Eas, si iam existerent, corporibus tamen nondum iunctas, sensu etiam destitutas esse, aliasque, ac postea, in mundo partes gerere, nihil, quod perspicimus, absurdi habet *b*).

Neque vero partium dissolutione, ut corpora, *interire* possunt, iisque adeo causis, quibus corpori mors paratur, facile superstites. An omnes tunc cum corpore praeteritorum memoria pereat; an nouo corpore vita denuo inchoanda sit; an somnio similior animae post mortem corporis status, huius restitutione ad perfectam vitam reuocandae; an, solutis quasi vinculis, noua post mortem illico sese exferant intimius animo addita organa, nouae vires?

Num

Num diuersis corporibus eandem aptam esse animam, ac per plura similium diuerforumue generum corpora migraturam existimemus c)? Facile ferimus ad haec omnia respondentes. Nos, et maxime quidem in his adhuc partibus metaphysicae constituti, nostram ignorantiam ingenue profiteri malumus.

a) Contrarium tamen cum veterum theologorum plurimis tueri conatur I o. FRID. BERTRAM in *bescheidene Pruefung der Meynung von Praeexistenz menschlicher Seelen*, Brem. 1741.

b) V. ENGELKENS *Gelaeuterte Vernunftgruende von der Wirklichkeit und dem Wesen der Geister*, Lips. 1744. Comp. CRVSII *Metaph.* §. 464. BOEHMII *Metaph.* §. 653.

c) V. LEIBNITII *Nou. Ess.* pag. 192. 198 seqq.

S E C T I O II.

De mente perfectissima.

§. 31.

Scopus huius
disquisitionis
duplex.

Ens infinitum aliquod s. perfectissimum si sit; non corporeae illud naturae, omni sensu et intelligentia vitaeque omni destitutum, sed intelligentem potius naturam, spiritum, mentem esse, dubium censi non potest. Non enim solum ad perfectionem alicuius naturae et praestantiam vitae ac intelligentiae recte referuntur, et maxime quidem, si reliqua eius naturae attributa ita sint constituta, ut nihil mali inde metuendum sit; sed ne absolutam quidem, verum ad alios modo spectantem eam naturam et perfectionem dicere licet, in qua vita atque conscientia nulla insit. Neque vero independens, suaeque vi aeterna, vel praestantissima machina facile videri potest (§. 12. 27). Et quamvis animis

mis nostris, a quibus initia ducit omnis nostra de spiritibus doctrina, varia infirmitatibus, quae perfectissimam naturam neutiquam deceant *); illa tamen separari ita quidem cogitatione possunt, ut perfectae naturae intelligentis, non quidem omnibus numeris absolutum, attamen probabilem utilemque conceptum nobis formare queamus.

Cuius conceptus, praeter eum, quem modo innuimus, in disciplinis, quibus mentis humanae emendandae et perficiendae ratio proposita est, usus etiam aliquis negari non potest.

*) Quam objectionem nimis aliqui urgent. V. ROBINET in libro *de la Nature*, prem. part. chap. III. second. part. ch. XXIII-XXVI. Comp. MALLEBRANCHE liv. III. sec. part. ch. IX. §. 4.

§. 32.

Menti itaque perfectissimae *summa* Idea intellectus perfectissimi. inest *intelligentia*; hoc est, ea, qua quaecunque una concipi possunt, quam fieri potest, plenissime atque distinctissime semper cognoscantur. Quare

1) Cum omnia *possibilia* possint cogitari, omnium *possibilium* scientia menti perfectissimae tribuenda est;

2) *Futurorum* etiam *contingentium*, qua talium, si horum scientia esse omnino possit.

3) *Sensus*, *memoria*, *imaginatio*, *ratio*, *notiones generales*, et *symbolica cognitio*, menti perfectissimae proprie tribui non possunt; eatenus tamen, ut et illud, quod hisce adminiculis viribusque nobis innotescit, cognitioni entis infiniti neutiquam desit, horumque omnium, tamquam partiura humanae naturae, plenissima notitia ista omnium, quae sunt atque esse possunt, scientia contineatur.

4) Omnia *uno actu* et *uno quasi intuitu* ab intellectu perfectissimo cognosci, tum demum contendere potest; quando omnium, quorum cognitione ad summam intelligentiam aliquid accedere potest, plenissimam certissimamque inde ab aeterno cognitionem omnino possibilem esse, euictum fuerit.

§. 33.

Intellectus infiniti ea si ponatur esse perfectio, ut, quaecunque res esse et vna consistere possunt, ita concipiat sibi repraesentet, ut nihil ad conceptum horum perfectionem accedere possit; forsitan ad intellectum infinitum pertinere *vis ipsa creatrix* videri potest, adeo ut non *essentiarum* modo *fons*, quod alii praecepere, sed *exsistendi* etiam *principium* sit. Sed quidquid de hoc nexu videatur, nobis quidem haud quamquam plano atque peruito; vim aliquid procreandi, immo summam, h. e. cunctis, quae fieri omnino possunt, rebus efficiendis sufficientem *potentiam*, infinito enti tribuendam esse, omnes facile consentiunt. Ea certe ratio, quae sine actione beatitatem locum habere posse negat, alteri illi, quae quasi in summa inertia summam beatitatem ponit, longe praeferenda est; quamquam in utraque cauendum est, ne legem nostrae naturae nimis generalem faciamus. Illud etiam in explicanda infinitae potentiae notione ubique perpendendum est,

Vis creatrix
atque omni-
potentia.

est, et possibilia multa, quae non sunt, et impossibilia alia perperam, quae est ignorantia nostra, videri nobis posse.

§. 34.

Voluntas
mentis perfe-
ctissimae.

Bonum adpetere voluntati laudi ducitur, vitio vertitur contrarium. *Perfecta* igitur ea dicenda est *voluntas* quae non nisi bonum adpetit, idque pro gradu bonitatis, ac constanter. Quae itaque nullum bonum potest non adpetere, nisi cum minus obstet maiori; neque malum ullum, nisi quando ab eo, quod optimum est, separari nequit. Quamquam malum sequi aut diligere neque tunc ita constituta mens potest dici, sed admittere tantum aut permittere. Et sibi ipsi quidem quod bonum sit, h. e. omni respectu aptum naturaeque suae conveniens ut sequatur, mentis infinitae summa intelligentia omnino effici, non est cur dubitemus. Iis autem desideriis, cupiditatibus et auersationibus, quibus mens humana saepissime perturbatur, mentem perfectissimam agitari, neque intellectus patitur

titur ratio, neque sufficientia infinitae naturae ac independentia.

§. 35.

Haec ipsa quoque *sapientissimam* Sapientia, beatitudo ac libertas. mentem infinitam esse declarant atque *beatissimam*. At vero etiam summam eius esse *libertatem*; siquidem neque prauis cupiditatibus, neque alia vi vlla impeditur, quominus sapientissimis decretis suis pareat; quae nisi libertas est, ad perfectissimam naturam nulla attinet.

§. 36.

Neque vero sua tantum sequi com- Benevolentia moda suaque oblectamenta, nullo ad aliorum, quam nouerit, felicem aut infelicem conditionem habito respectu, perfectissima mens censi potest. Summa potius eius esse debet *benevolentia*; si quidquam constituere valet intellectus noster. Namque

1) Quae aliorum delectetur infelicitate, aut ad felicitatem aliorum, quantum potest, non conferat, naturam tan-

tanquam optimam et perfectissimam diligere aut venerari, credo, si intimos animi sensus exploret, nemo potest. Summo autem amore cultuque nostro dignam esse naturam perfectissimam, facile conceditur.

2) Infelicitatis, earumque, ex quibus oritur, caussarum, dissensus, perversitatis, erroris, per se gratam nulli menti cogitationem esse, generatim videtur posse constitui; quamquam, quae est nostra imbecillitas atque etiam ignorantia, nobis quidem aliorum infelicitas utilis aliquando videri, et grata accidere possit. Perfectissimae itaque menti aliorum infelicitas per se certe grata esse non potest.

3) Si summa sit naturae perfectissimae potentia, neque ipsa egeat re vlla; cur non omnia, quae potest, bona aliis tribuat, atque ad felicitatem vniuscuiusque entis, quod potest, conferat, intelligi omnino nequit.

§. 37.

At vero, si ea sit felicitatis entium quorundam ratio, ut summae, quae quidem concipi possit, beatitatis aut sua natura non sint capacia, vel nunquam vel non statim; aut singulis detrahendum sit, quo omnium felicissima possit esse conditio; tunc profecto summae benevolentiae, et, quae ipsi coniuncta est, sapientiae contrarium foret, bona, quae elargiri libere potest, aliter quam eo, quo singulorum ad summam perpetuamque omnium optime dirigit temperatque felicitatem, modo distribuere. Atque haec sapientia temperata bonitas aut benevolentia *iustitia* recte dici potest, ea certe, quae *distributivae* proprio nomine distinguitur *).

*) V. LEIBNITII Opp. tom. IV. part. III. p. 261. Quod si quis fundamenti loco eum statim de *iustitia* conceptum ponere velit, quo constans legum observantia declaratur, vel eum, quo cuique suum tribuere dicitur; cauendum est, ne eas immisceat leges, eaque iura, quae pactis, aut perfectis officiis aliunde impositis, aut communione naturae atque aequalitate nituntur.

§. 38.

§. 38.

Remunerati-
ua atque pu-
nitiva.

Ex quo consequens est, ut eius etiam iustitiae, quam *remuneratiuam* dicunt atque *punitiuam*, leges mens perfectissima sequatur; quae eorredeunt, ut in distribuendis bonis malisque *meritorum* ratio habeatur, h. e. eius respectus, in quo actiones atque consilia alicuius sunt ad communem salutem. His enim consentaneum est,

1) Ut praeter ea, quae ex rerum natura nexuque legibus generalibus *necessario* fluunt, *praemiis* etiam *ex arbitrio*, id est libere *constitutis*, virtus commendetur; *si* fines summae sapientissimaeque bonitatis id requirant;

2) Malis vero non solum haec incitamenta non proponantur, sed *poenis* etiam libere *constitutis*, *si* naturales istae atque *necessariae* non sufficiant, a sceleribus, quibus vel sibi vel aliis nocent, deterreantur.

3) Neque vero eae solum poenae iustitiae huic ex infinita bonitate emananti consentaneae sunt, quibus *emendatio*

datio puniti, lenioribus remediis non obtinenda, efficitur; sed eae etiam, quibus aliorum salus a scelerum perniciie tuenda est.

§. 39.

Quibus tamen cunctis *aequitas* etiam Aequitas. videtur inesse debere, i. e. *singulis*, quatenus a culpa liberi sunt, aequae bene cupiens, nulli immerito inimica voluntas. Quod non in eum quidem sensum trahendum esse existimamus, quasi non maiorem aliis, aliis minorem felicitatem parare, cum nulli aliquid debeat, libere omnia faciat optima mens, possit; maxime cum varias eiusmodi conditiones postulet summa rerum omnium perfectio atque in hac graduum diuersitate boni tamen plus quam mali contineat libere constituta fors vniuscuiusque. At vero numne hoc permittere aequitatis ac iustitiae leges videri possunt,

1) Vt quod *naturalibus desideriiis*, studiis *meritisue* alicuius deberetur, huic

N

de-

detrahatur, hac vnice caussa, vt ad alterius cuiuspiam felicitatem accedat, quantum alteri detrahitur?

2) Vt *perniciēs* alicui et miseria *paretur* aliorum commodis inferuendi caussa?

3) Num itaque optimae mentis *consilio* et *libero decreto* in vita constitutus aliquis esse possit, cuius, *vel* in-
euitabili necessitate, *vel* sua etiam culpa, hanc *praevидit* fore sortem, vt mali plus quam boni perſentiscat, *omnemque* adeo existentiam suam infortunium forte aeternum recte censere possit *)?

*) Meditationi proponenda haec mihi visa sunt. Ceterum is ego minime sum, qui summae sapientiae leges scribere auserim; aut aliorum sensui repugnare valde cupiam.

§. 40.

Num quae-
piam adhuc
iustitia vindi-
cativa?

Numne id ferat postuletque perfectissimae iustitiae ratio, vt *unumquodque delictum* puniatur, etiamsi neque ad emendationem delinquentis, neque ad salutem aliorum, ea poena necessaria

faria fit? Sunt, qui ita censeant viri grauiſſimi *). Nobis tamen ſatis firmæ eorum rationes non videntur; neque omnino hoc a nobis impetrare poſſumus, vt alicui infligi malum ab optima mente exiſtimemus, quando non maius aliquod malum hoc impediatur. Poenæ ſtricto ſignificatu naturales, i. e. phyſice neceſſariæ, ad hanc diſputationem plane non pertinent. Neque adeo iis rationibus aſſentiri poſſumus, quibus *inſinitas* aut *aeternas* eſſe debere, quas perfectiſſima iuſtitia conſtituit, poenâs aliqui efficere fatagunt **).

*) V. LEIBNITZ *Theodic.* I. §. 73.
SMITH *Theory of moral sentiments*,
p. 157. comp. GROTIUS de I. B. et
P. lib. II. c. XX. §. I. 4.

**) V. SCHUBERT *Metaphys.* §. 1180-90. CRUSIUS *Metaphys.* §. 299.

§. 41.

Neque *sanctitas* mentis perfectissi- Sanctitas.
mae, quod puram atque ab omni pra-
uitate abhorrentem nomen declarat,
nouum vindictae, quae, praeter natu-
rales,

rales, poenas alias infligat, fundamentum recte constitui posse videtur. Neque enim odium vitiorum personae odium in sapiente fit; neque sui causa alteri malum inferre, perfectissimae naturae conueniens duci potest. Quae itaque a sanctitate summi numinis oriri possunt poenae, vel naturales esse eaeque *priuatiuae*, vel iis, quae ipsa sapientissima bonitate necessariae fiunt, contentae esse videntur. *)

*) Consulendus in omni hac disputatione cum primis ill. MICHAELIS Tr. *Von der Suende und Genugthuung*, 2da edit.

§. 42.

Omnipraesentiae notio.

Si *praesens* ibi aliquis dicendus est, ubi et, quid geratur, percipere, aliisque se manifestare possit; omnibus rebus praesentem dicere oportet spiritum infinitum; quandoquidem et omnia perfectissime nosse, et efficere omnia posse, iam fuerit constitutum. Eam vero omnipraesentiae rationem, qua infinitum aliquod spatium substantia sua replere
ens

ens aliquod simplex idemque et extensum, et vbiq̃ue totum adesse declaratur, concipere nos non posse, fatemur. Neque mirum hoc nobis videtur; quum omnis ista ratio ad *typum sensitiuæ perceptionis* nimium quantum spectet, ad quam rerum inuisibilium notiones referri non debebant.

S E C T I O III.

De animabus brutorum.

§. 43.

Animas brutis qui inesse dicit, *grati* Brutis an vere insint animæ?
ingratique sensum certe aliquem
parti cuidam ipsorum inesse, eoque sensu adpetitiones actionesque aliquas eorum spontaneas nasci regique, contendat necesse est. Qui negat, meraque corpora, machinasque ea declarat esse, si re ipsa non verbis modo dicere velit, eo debet causam adducere, ut nullum eiusmodi sensum ipsis inesse,

probabile fiat. Atque eo etiam negantium argumenta quaedam spectant *). Quae vero longius omnia petita sunt; neque iis sufficiunt momentis, quibus contraria se tuetur sententia, Nimirum

1) Cum tanta sit hominum aliorumque animalium in corporibus horumque ad sensum compositis organis similitudo; maxime naturalis nullique facile rationi cedens ea coniectura est, quae sensu quaedam percipere sensuque moueri animalia statuatur.

2) Id quod maximopere etiam confirmatur iis vocibus actionibusque quamplurimis, quas, vitae sensusque in hominibus signa notissima, alii causae cur in brutis tribuamus, nulla probabili ratione efficitur.

3) Denique nec ea cogitatio ab hac disputatione aliena, aut optimis aduersariorum argumentis inferior est, fines, propter quos tot animalium genera; immo vero fruges etiam et herbae iis inferuientes a sapientissimo rerum

rum omnium auctore conditae cenferi queant, maximam partem euanesce-
re **).

*) V. BAYLE Dict. art. *Pereira*. CAR-
TESIVS *de passionib.* part. I. art. L.
Epist. part. I. ep. CV. MALEBRAN-
CHE liv. III. part. II. ch. 6. lib. V. c.
III. BUFFON *Hist. nat.* tom. II. edit.
gall. 4. der deutschen Uebersetz. 8.
7ter Theil der allgem. Naturgesch.
IOANNET in tract. *les bêtes mieux con-*
nues, Par. 1770. CARLO PARONI
in lib. *Anima delle bestie impugnata*.

**) V. G. FR. MEIERS *Versuch eines*
neuen Lehrgebäudes von den Seelen der
Thiere, edit. 2. 1750. §. 10-22. REI-
MARVS *Von den Trieben der Thiere*,
§. 109.

§. 44.

His initiis ducti non *sensus* modo
variosque inde nascentes *appetitus* at-
que *auersationes*, sed *imaginationem* etiam
rerumque praeteritarum aliquam *memo-*
riam, aliquem etiam repetitione atque
exercitio effectum rerum nexui respon-
dentem *idearum ordinem* ac *processum*,
denique *attentionem* in variis animalium
generibus inesse, facile nobis persua-
demus. Quin diuersa etiam *studia* ac

Vtrum ratio-
ne vtantur,

propensiones, spem, metumque, et alia, quae his principiis facile oriri posse intelligimus, brutis vere inesse, experientia satis euincit a).

At vero ratione etiam uti, immo melius fortasse hominibus ipsis, quaedam animalia, sibi aliisque persuadere nonnulli conati sunt b). Et argumenta hi quidem petere solent *cum a naturalibus, iisque vel in omni genere, vel in quibusdam indiuiduis, pro rerum circumstantiarum varietate varie sese exerentibus, et maxime admirandis, artificijs, intelligentiae adeo et prudentiae documentis; tum ab iis etiam artibus, in quibus institui atque erudiri, singulari nonnunquam non solum docilitate verum etiam sagacitate, videmus.*

Quibus argumentis etiamsi ita respondere, ut singulorum, quae occurrunt, certa ac perspicua ratio reddatur, perdifficile fuerit; attamen plurima sunt, quae animalia ista ratione uti, h. e. distinctis rerum notionibus, quarum ope a singularibus ad vniuersalia,

*vide etiam
Plutarchus
in dialogo.
Sextus refu-
tatur.*

alia, ab his iterum ad ea cogitando procedant, generales sibi fines, generalesque rerum characteres constituent, quibus sensui etiam nondum patefacta plurima perspiciant, credere nos non patiuntur. Primum enim lingua carent, seu *signorum* usu eo, cui nos debere, quos modo descripsimus, insignes cognitionis progressus, negari non potest; quo neque carere posse, si similis inesset iis intelligentia, neque, si iisdem, quibus homines, praedita essent animi viribus, diu caritura esse animalia bruta, probabile est. Deinde cum intelligentia eiusmodi, qualis tribuenda ipsis foret, tot stupiditatis documenta difficile est conciliare. Denique in maxime admirandis operibus animalium plura occurrunt, quae diuersam ab humanis artibus indolem, diuersasque causas satis manifesto arguant.

Iam si ad aliquas hominum actiones animum aduertimus, quas vel naturali, vel sensuum perceptionibus idearumque singularium adfociationibus pa-

N §

rato,

rato, instinctu ducti, vel sua sponte vel alios imitati, certe absque distincta cogitatione et intelligentia, edunt gravissimis finibus apte respondentes; his potius, quam iis, in quibus rationis continetur usus, similia esse actionum, quas in brutis miramur, principia, admodum fit probabile. Atque si vel praecellant homines ipsos in aliquibus, vel comprehendere quaedam a nobis plane non possint; considerandum modo est, in iis etiam, quae natura duce agimus, multa inesse, quorum modum atque rationem intelligentia nostra non adsequimur; brutis vero indita quaedam esse posse, quorum, cum nihil nobis satis simile sensu innotescat, indolem concipere non possumus; denique vero sensuum acumen, quo animalia quaedam novimus gaudere, atque ipse etiam arctior cognitionis, intra quem continentur, orbis, in causa esse possunt, cur adeo apte ac praeclare quaedam peragant *c*).

a) V. G. F. MEIER l. c. §. 23 seqq.

b) V. BAYLE art. *Rorarius*, huiusque RORARII tract. *Quod animalia bruta saepe ratione melius utantur homine*; edit. auctusque differt. *historico-philosophica de anima brutorum* a G. H. RIBOVIO. Helmst. 1728.

c) V. REIMARVS l. c. 10. comp. BOUILLER *Essai philosophique sur l'ame des Bêtes*, edit. 2. 1737. *Briefse ueber die Thiere und den Menschen*, 1775.

§. 45.

Ambigua tamen adhuc haec quae-
stio remanet, vtrum corporis organo-
rum, quibus sensus motusque iis con-
sequentes peraguntur, aptitudini, an
animae potius, cum naturalia diuerso-
rum animalium artificia, tum praero-
gatiuae humani intellectus debeantur?
Et vtrimque quidem quaestio ad obscu-
rissima psychologiae loca spectat. Iis
tamen, qui non nisi corpore ab anima-
libus brutis homines differre autu-
mant a), plura opponi possunt haud
exigui ponderis argumenta; maxime
cum externorum organorum, manuum,
aliorumque externorum adminiculorum

Vtrum homi-
nes corpore
tantum diffe-
rant a brutis?

momenta adeo euehant *b*). Quousque vero pertendere omnino possit virium earum, quibus brutorum animae gaudent, cultura; nostrum haud est definire *c*).

a) V. BAYLE art. *Rorarius* not. *e*).
HELVETIUS de l'Esprit, disc. I.
ch. I.

b) V. MOSCATI *Von dem Unterschiede zwischen der Structur der Menschen und der Thiere.*

c) V. MEIER l. c. §. 64 seqq.

§. 46.

Brutorum
animae utrum
simplices?

Sentientes quidem in animalibus brutis esse certi generis partes principiorum communione coniunctas, indeque nasci varias cum voluptate taedioque coniunctas eorum actiones; at animam hanc proprie non esse, vel si sit, non, qualis nostra, simplicis naturae mentem, sed *materiam*; et olim multorum fuit sententia, et adhuc quorundam est *). Etsi vero in perfectiore cogitatione atque conscientia, qualis menti nostrae competit, in primis conspicua

spicua esse possit vis eius argumenti, quo simplicis naturae has tantum esse posse affectiones, ostendere supra (§. 26) conati sumus; attamen eadem haec ad infimum cognitionis atque conscientiae gradum usque se extendere nobis videtur. Omnino si pluribus particulis sensum inesse dicamus, semper plura erunt sententia subiecta; neque magis fieri potest, ut *fortior*, quam ut *clarior* aut *plenior* in toto aliquo existat perceptio, nisi partium perceptiones, qualescunque istae sint, alicubi uniantur. Quodque hic in primis urgeri solet dubium, ab animalium quorundam partibus, quibus separatis etiam difsecatisque vita atque sensus aut inesse videantur, aut vere insint, ductum, ita resolui potest, ut neque ad quaestionem hanc, ab altera parte adeo confirmatam, in medio relinquendam, sufficiens nobis videatur **).

*) V. REIMARVS §. 112. PARDIES
Discours de la connoissance des bêtes,
1690. 12.

**) V. REIMARVS §. 133.

C A P V T III.

*Cosmologia s. de rerum uniuersitate
eiusque rationibus generalissimis.*

S E C T I O I.

*De nexu omnium rerum, visibilium,
inuisibiliumque, quo mundum unum
constituant.*

§. 47.

De nexu co-
smico quid
experientia
constet?

Mundi nomen si omnem rerum uni-
uersitatem, omnia naturae regna
complectatur; ad ea, in quorum ratio-
nes Metaphysica inquirat, mundum
tum quidem pertinere, ex eo, cui
nos addiximus, Metaphysicae conceptu
(§. 1.) facile intelligitur. Et primo
quidem loco de iis discipiendum est ra-
tionibus, quae, ut cuncta, quasi unius
rei partes, vnum aliquod systema con-
stituentia consideremus, efficiunt. Ad
quod

quod non iam id sufficere potest, quod ordine qualicunque res vniuersae extra se inuicem positaе sint, aut sibi succedant. Inde potius hoc iudicium existit, quod vna res alia determinetur, id est, ratio reddi possit alterius rei ex altera, atque ex hac ratione, quid sit, quidque futurum sit, saepe colligi. Et huius quidem rationis, *nexus* que adeo, quem dicunt, *cosmici* generalissima capita et momenta potiora enarrare, huius omnino loci est. Experientia itaque rectaque colligendi methodo constat,

1) Magna mundi corpora, sidera, et inter se, et cum terra nostra, hoc in nexu versari.

2) Animorum autem cum iisdem nexus et ipsa eorum notitia, et iis, quae corporibus, quibus animae vtuntur, istorum viribus accidunt, efficitur.

3) Et vicissim huius terrestris globi indolem ac mutationes vim aliquam exferere erga alias mundi partes haud temere concluditur.

4)

4) Homines porro inter se tot modis connexi sunt, vt, quae singulos homines nexu aliquo coniunctos esse affirmet, opinio ad experientiam ipsam propius accedere videatur, quam quae neget. Primo enim continuo materiae fluxu, cuius pars humana quoque corpora sunt, iungi miscerique genus humanum adparet. Altera non aequae communis, at late tamen patens connexio ea est, quae ex communicatione idearum, lectione atque institutione cuiuscunque generis, existit. Neque parui momenti ea est, quae fortuita idearum confociatione potest oriri. Denique, quae operarum permutatione et commerciorum adminiculo locum obtinet, hominum communio pluris etiam, ac vulgo fit, aestimanda est *).

5) Horumque omnium vis quo magis perspiciatur, quam exigua saepe sint maximarum rerum principia, studiose perpendendum est; id quod quamplurimis historiae naturalis, politicae et litterariae documentis patet **).

*) V.

*) V. SMITH *Von den Nationalreichthümern*. B. I. Cap. I.

**) V. *Essai sur les grands événemens par les petites causes*, Amst. 1758. In omni vero hoc argumento consulendus BONNET in *Contemplation de la Nature*, vers. germ. edit. 2. 1772.

§. 48.

Non vero his solum ab ipsa experientia petitis, sed aliis ex ideis aut generalissimis quibusdam cognitionis nostrae principiis deductis, argumentis nexum hunc cosmicum probare, eiusque fines explicare aliqui contendunt. Totius nempe alicuius partes non nisi eas res dici posse, quarum vnaquaeque certo modo determinetur alia quacunque; deinde axioma illud generalissimum, quod causis omnia fieri, atque actionem non magis sine effectu, quam effectum sine causa esse constituit, hanc etiam continere legem, ut alius sit effectus, si alio modo causa fuerit comparata. Itaque in effectuum causarumque consecutione, minima etiam in causis remotissimis mutatione, aliquid

Eiusdem argumenta quaedam a priori.

in effectu ultimo necessario mutari. Quumque euentuum singulorum a rebus proxime circumstantibus aut antecedentibus dependentia in confesso sit; confitendum etiam esse, vnamquamque in aliqua mundi parte mutationem in omnibus eius partibus aliquo modo se exferere; porro, si quidquam in mundo aliter esse debebat, singula debuisse aliter constituta aut futura esse; ideoque in *hoc* mundo fieri nihil posse, nisi quod factum aut futurum sit *).

Verum enimvero in primo quidem argumento supponi videtur, quod probandum adhuc fuerat, omnes res, rigorosa nempe hac significatione, mundi vnus partes habendas esse. Et nisi similis de nexu partium, quibus totum aliquod constituatur, conceptus, qui in lite adhuc versatur, supponitur; non video etiam, quomodo alterum argumentum procedere, quaque ratione concludi possit, hominem, e. g. si aliqua corporis parte quantumuis patitur, ita affici, vt nulli non particulae, nulli

li non ex ideis suis, mutatio quaequam accidat; et propterea partium earum omnium actiones etiam aliter futuras esse. Quumque experientia manifestum satis sit, mutationem, quae alicubi excitata fuit, quo magis a principio suo distet, ita plerumque debilitari atque minui, ut vix ac ne vix quidem ulterius conspicua sit; nonne effectum eum tandem nullum prorsus futurum esse, quam usque duraturum, potius concludendum fuerit? Id quidem largimur, qui nobis non amplius manifestus sit, magna tamen adhuc vi persistere effectum posse. At ubi, quod esse in genere possit, nulla certa ratione confirmatur, illud potius sumendum est, quod ad experientiam propius accedit.

*) V. LEIBNITII *Principia philosophiae* §. 62. Opp. tom. II. p. 27. WOLFII *Metaph. german.* §. 567 seq.

§. 49.

His vero de nexu omnium rerum ^{Fatum.} euentuumque placitis varias de fato opiniones nasci, atque animorum liber-

O 2

tatem

tatem in discrimen constitui posse, facile intelligitur. Et illud quidem tot tamque diuersis persuasionibus commune nomen est; vt in eo adhibendo caute versandum, eoque plane potius abstinendum, in altera per se iam satis perplexa disputatione, videatur. Fatum enim cum in genere necessitatem eorum, quae in mundo eueniunt, innuat; eo ergo nomine haec primum notata est impia atque insana opinio, quae absoluta necessitate, nulla prae-eunte aut moderante causa intelligente, mundum constitutum esse sumit; *fatum coecum, atheisticum*. Altera non multo probabilior haec occurrit persuasio, omnia, aut saltem ea, quae in vita humana grauissima censentur, causis externis ita necessaria esse, vt nulla consiliorum ratione, nulla prudentia animique intentione euitari impediriue possint; quod *Turcicum fatum* subinde, rectius *ignaua ratio* (Cicero de fato, cap. 12. 13.) dicitur. Quando haec causarum externarum in vitam, fortunam moresque hominum

vis in *astris* potissimum quaeritur; *fatum* est illud *astrologicum*. A quibus omnibus ea valde differt doctrina, quae omnia quidem necessario euenire, verum caussis mediis, quarum magna pars humanis consiliis regitur, simulque omnia a causa aliqua suprema intelligente pendere statuit; quod *fatum* adpellant *rationalale* s. *philosophicum* recentiores; quorumque *Stoicorum* etiam de fato decreta maximam partem commode referri possunt.

§. 50.

Hanc fati scyllam euitaturi, vel *Casus*. eadem etiam ignorantia atque leuitate, cui quaedam de fatali necessitate persuasiones debentur, ducti, in oppositam *casus* charybдин incauti plerumque incidunt. Verum hoc quoque nomen diuersissimis conceptibus commune est. Neutiquam vero pari loco habendas esse has opiniones, quamquam communi casus nomine interdum venientes, quarum altera vi mere interna aliquid euenisse, altera in consiliis et

praeuisis fuisse, tertia caussis externis plane effectum esse, quarta caussis legibusque constantibus nobisque cognitis aliquid fieri, negat, eamque *Epicuri*, quae sine omni causa fieri quidquam posse patitur; haud valde obscurum est.

§. 51.

De animorum
libertate ex
rationibus ge-
neralibus.

Quae si iam ad *animos* transferatur disputatio, primum quidem, quaenam in dubium vocetur horum *libertas*, accurate tenendum est. Non enim de ea iam sermo ullus est libertate *naturali*, quam legibus humanis iuste iniusteque minui, et interdum plane tolli, fatis constat; neque de ea, quae *sapientis* est, prauis animi motibus non parentis. Neque vero id dubium constitui potest, utrum, quae *ex arbitrio* agit homo, ita sint in eius potestate, ut faciatne aut non, ab eius voluntate, propriisque iudiciis, decretis, aut in vniuersum visis *proxime* pendeat; hoc enim sensu atque experientia manifestum est.

Ve-

Verum illud quaeritur, num ea, quae ex arbitrio constituit anima, num ipsa voluntas, atque omnia iudicia, decreta, singuli animi motus, singulaeque exinde proficiscentes actiones *causis externis* et antecedentibus *ita* praeparentur atque definiantur, ut, positis his causis, aliter euenire non possint, sicque nullius rei causa vere ultima in natura ita limitata reperiat.

Quae quaestio ita etiam statim circumscribi potest, ut *quorundam*, quae in animo consequuntur, causam perfectam in rebus externis circumstantibus aut antecedentibus esse, concedatur; *quaedam* vero *metaphysico* hoc vocis *significatu libera* esse, contendatur. Atque ad eiusmodi libertatem animo vindicandam duplex via atque ratio iniri potest; siquidem *vel* ipsam animorum vim atque essentiam causa aliqua externa primitus constitutam esse, *vel* quae consequuntur, causis antecedentibus, et circumstantibus omnia perfecte definiri, atque prouti consequuntur, necessaria fuisse, negetur.

Et huic quidem vltimae rationi eorum, qui cuncta necessario fieri dicunt, argumenta maxime opposita sunt. Nempe

1) *Nihil* sine caussa fieri; neque rem vllam, neque rei adiunctum quidpiam. Quod autem caussa fiat, posita hac caussa, necessario fieri.

2) Si quidquam casu, h. e., sine omni caussa fieri possit; tunc nihil obstare, quo minus et alia, mundumque ipsum sine caussa exstitisse, aliquis existimet.

3) Quae a caussis non perfecte pendeant; neque certo futura esse aut praeuideri ratione vlla posse.

4) Itaque nisi caussis antecedentibus aut externe accedentibus omnia in animo constituerentur; siue de sua, siue de alterius honestate neminem certum esse posse, neque vero praeceptorum consiliorumue vllam esse securitatem, neque validum virtutis fundamentum.

Ad

Ad quae argumenta aduersarii haec reponunt.

1) Nihil neque ipsorum sententia fieri sine causa; voluntatis modo causas non esse externas et antecedentes; motum voluntarium eam naturam in se ipso continere, ut sit in nostra potestate; eius ergo rei causam ipsam naturam esse animorum, *a*)

2) Itaque hoc ipso iam refelli alterum argumentum; et propterea etiam frustra esse, quod diuersa ista de causis decreta nostra principiis suis non adeo connexa sint,

3) Ad tertium illud in diuersas partes discedunt libertatis defensores. Certo quidem futura esse, quaecunque futura sunt, plurimi volunt; *Epicurus* ne hoc quidem *b*). Praevideri autem ea non posse, quorum causae non ita continerentur, ut ea fieri necesse sit, cum *Epicuro* et *Carneade* permulti largiuntur. Alii nobis quidem rationem non patere, qua futura possint praevideri,

deri, quae non sint necessaria; ea propter tamen praeuisionem hanc non omnino posse negari, existimant. *c)*

4) Quarta denique difficultate ita se liberant, ut vel omnes voluntatis motus causis suis reddi necessarios, *assensiones* vero in nostra potestate esse, dicant; vel *quarundam*, quibus voluntas regitur, causarum, non vero omnium, certam esse vim atque potestatem, praecipiant. *d)*

Ita, sua quidem, non aequè aduersariorum, neque, si verum fatendum, nostra omnino sententia, obiectionibus expediti, his propius instant argumentis.

1) Si nihil sit in nostra potestate; nec laudationes iustas esse, nec vituperationes, nec honores, nec supplicia. *e)*

2) Certe meritum non esse virtutis vitiorumque culpam, sed haec quoque fortunae plane deberi.

3)

3) Vel si prouidentiam potius causam dicere velimus; omnia itaque ad Deum vnice referenda esse tamquam auctorem.

4) Terribile bonis mentibus, pestiferum societati, malis folis gratum hoc dogma esse posse.

At magnam in his obiectionibus obtinere idearum confusionem; et in iudiciis quidem humanis fatali necessitate nihil plane immutari, quod communis salutis intersit; iustitiae vero etiam diuinae illi, quae sapientia ac beneuolentia nititur, locum omnino relinqui; et omnino legitima quidem consequentia nihil inde, quo peterentur probi, laetenturque improbi, colligi posse, multi hactenus celeberrimi viri euictum praestiterunt. f)

a) V. CICERO *de fato* cap. II. CRYSII *Metaphys.* §. 82. seq. 449. seq.

b) V. CICERO l. c. cap. 16.

c) V. CICERO l. c. cap. 14. CRYSIVS §. 271. seqq.

d) V.

d) V. CICERO l. c. cap. 17. comp. CRVSIVS §. 451.

e) CICERO l. c.

f) V. LEIBNITII *Theodic.* lib. I. §. 67. seqq. comp. §. 75. MICHAELIS Tr. *Ueber Suende und Genugthuung.* BASEDOW *Philalethie* l. §. 52-71. HARTLEY'S *Betrachtungen ueber den Menschen*, Th. I. S. 189-263.

§. 52.

Ex sensu interno.

Quod si iam ad *sensum internum* reuocetur haec quaestio, quorsum statim, quando ad humanam naturam spectabat, transferenda videri poterat; neque tamen hic res ita plana atque expedita est.

1) Alii enim vtique hoc, quod ad libertatis notionem requirunt, experiri in semet ipsis sibi videntur; *vel* absque omni causa mouente externa motum in voluntate et decretum nasci posse, externis etiam rerum rationibus menti contrarium suadentibus; *vel* non eam certe idearum, a quibus nunquam non pendeant voluntatis motus, vim esse,

esse, ut iis, tamquam perfectis causis, vnicui decreta atque actiones nostrae tribui possint.

2) Alii contra, *vel* esse quidem hunc a natura sensum, at fallacem, neque eo, sed rationis iudicio standum esse *a)*; *vel* non a sensu eam esse persuasionem, verum a iudicii praecipitantia, non animaduersionis, quae intercederent, motumque et decretum determinarent, ideis omnibus *b)*.

Et hoc quidem posterius iudicium curatori experientiae usu niti omnino videtur; modo ita restringatur, ut ea, quibus voluntas cedit, momenta, plane uti in *hac* mente iam sunt, et ad *hanc* voluntatem relata intelligantur. Vnde perspicitur, causam motuum atque actionum mentis alicuius humanae, in statu eius antecedente, adeoque etiam in natura huius mentis, qualis primitus fuerat constituta, ex parte quaerendam esse. Ex quo porro consequens est, nisi de origine animorum et omnium omnino virium primitivarum
an-

antea conuenerit; hanc etiam de libertate litem non plane dirimi posse.

a) Ita HOME in *Versuchen ueber die Gruende etc.* Vers. III; quam vero sententiam ipse postea retraxit in *Versuchen ueber die Geschichte der Menschheit.*

b) V. BASEDOW et reliqui ad §. 51. not. f. citati.

§. 53.

Corollaria
quaedam.

Ita rationibus, quibus in hac causa agitur, agendumque est, ingenue expositis, nostro quidem iudicio ultra non opus foret. Ne tamen quidquam omittamus, quod vsui hic esse possit; quae ex crebra argumenti pertractatione maxime elucescere nobis visa sunt, indicabimus,

1) Rem multo esse altioris indaginis, ac plurimi, qui ad eam accedunt et sententiam dicunt, perspicere videntur;

2) Neutiquam vero eius momenti in doctrina morali et theologia naturali,

rali, ac plerique *caussarum perfectarum*,
s. rationum perfecte determinantium ad-
 uersarii sibi persuadent;

3) Attamen et propter principio-
 rum quorundam obscuritatem, et pro-
 pter ingeniorum quorundam leuitatem
 atque *απαίδευσιαν*, in proponendo isto
perfectae necessitatis dogmate, caute et
 modeste versandum esse;

4) Facile accidere posse, vt, qui
 verbis acriter hic pugnent, re ipsa
 satis consentiant.

§. 54.

Quae de nexu eorum, quae in
 mundo fiunt, haftenus tradita sunt,
 de iis tantum euentibus, qui *naturales*
 sint, intelligenda esse; et initia huius
 doctrinae ostendunt, et diserte etiam
 plerumque monetur. Quod vt rectius
 perspiciatur; eius, quod in mundo na-
 turale est, quodque opponitur huic,
 miraculi notio distincte exponenda est.
 Sicuti ergo *in unoquoque ente naturale*
 il-

De eo quod
 naturale sit in
 mundo et mi-
 raculum.

illud est, quod ex viribus eius earumque nexu consequitur, vel nulla plane virium externarum ope, vel generali tantum, non peculiari aliquo earum concursu; ita eos in mundo euentus naturales dicere par est, quorum causae in mundi ipsius viribus earumque nexu continentur, nullo, vel tantum generali, entis a mundo diuersi concursu.

Atque tales esse ad vnum omnes, cum nonnulli opinentur, eiusmodi tantum euentibus, tanquam minus naturalibus, locum relinquentes, qui quidem *singulares* admodum sint, quorumque causa ex cognitis hucusque naturae viribus legibusque neutiquam nobis quidem pateat *a)*; alii contra quaedam in mundi mutationibus extra ordinem a vi infinita plane effecta occurrere vel debere, *b)* vel certe posse, contendunt; hocque sensu *miraculorum* vel possibilitatem vel necessitatem constituunt.

At

At enim vero principiorum limitumque cognitionis nostrae fatis conscii, quo modo vel negari aliquid, vel constitui in hac quaestione posse putemus? Neque vero si existant eiusmodi euentus; quomodo ista eorum ratio perspicui a nobis possit; quibus virium legumque naturae longe maxima pars plane occulta est?

Itaque qui *miraculi* notionem hanc *alteram* postulent et sequantur, qua euentus sit causae alicuius nutu et auctoritate existens, cuius tamen naturales vires excedere omnino videri debeat; in eo certe humani intellectus imbecillitati prospexisse censendi sunt. Et vero etiam finibus, propter quos fieri posse aut facta esse miracula plerumque sumitur, fatis consentanea esse notio ista videtur; dummodo res circumstantes reliquae ad eundem finem conspirent. c)

Frequentiora autem miracula summi rerum administratoris infinita sapientia expectare, neutro quidem significatu, facile patitur.

Koellbe

- a) V. *Spinozae rationes expositas confutatasque* in cl. HOLLMANNI *Commentatione philosoph. de miraculis*, 1727. §. LII. seqq.
- b) V. LEIBNITII *Opp. tom. II. p. 110.*
- c) V. LOCKE *Disc. sur les miracles*, in *Oeuvres diverses*, Amst. 1710. HUTCHESON *Metaph. p. 150.* HOLLMANN l. c. s. v. LESS *Wahrheit der christlichen Religion* §. 19. 43. IERUSALEM *Betracht. ueb. die Religion tom. III. p. 443. ff.*

§. 55.

Hypothesis
causs. occas.

In omni hac de nexu rerum doctrina singulas res vere causas esse inuicem, communemque hanc rationem etiam corpora inter atque animas obtinere, hucusque sumimus. Cui tamen vulgari et maxime naturali persuasione, tamquam erroneae, celeberrimos ex recentioribus philosophos repugnare, supra iam notauimus. Age igitur, videamus, quasnam hi rationes afferant, et quo ipsae fundamento nitantur.

Et *caussarum* quidem *occasionalium* hypothesin qui sequuntur, his vtuntur argumentis.

1) Animorum naturam cogitatione absolui; cogitationi autem vim, qua motus efficiatur, non inesse;

2) Semper eandem motus esse in mundo quantitatem; itaque fieri non posse, ut animae imperio motus existat cessetque.

3) Neque fieri posse, ut anima partes corporis moueat, quarum nullam ideam habeat.

4) Ex iis, quae in sensu accidunt, corporis mutationibus idearum iudiciorumque nostrorum ortum plane intelligi non posse; ergo iis etiam, tanquam causis efficientibus, tribuenda haec non esse

5) Cum sapientia diuina, cumque animorum dignitate, magis consentaneam hanc esse opinionem, quae a Deo tanquam unico principio omnem animorum cognitionem repetat; nimiamque videri finitae substantiae potentiam, qua vera motus causa efficiens censeatur esse *a*).

At vero haec argumenta vel ipsa non sunt euiſta, vel ad conſuſionem non ſufficiunt.

Praeterea haec *ſcholae Cartefianae* ratio his impugnatur argumentis.

1) A philoſophiae ſcopo plane alienam eſſe, ad Dei miniſterium, atque ad miracula vbique recurrendo;

2) Neque vero dignas Deo partes tribuere;

3) Iſta autem diuinae originis idearum et intimae animi cum Deo vnionis opinione, fanaticas ſuperſtitiones facile naſci poſſe.

4) Corpora denique hac ratione nulli plane vſui fore. *b)*

Quibus argumentis ea quidem reponi poſſunt, quae ab inuidia hypotheſin C. O. ſatis liberent.

Probabilitati tamen illius omnia haec, et vltimum quidem maxime argumentum, obſtare, opinamur.

a) V.

a) V. MALEBRANCHE *Recherche de la*
V. lib. III. sec. part. ch. 2-26. lib. IV.
sec. part. chap. 3. *Eclairciss.* X. XIV.
HOLLMANNI *Pneumatolog.* §. LXXX.
seqq.

b) V. BILFINGER *de harmonia prae-*
stab. Sect. IV. MALEBRANCHE liv.
V. ch. II. seq.

§. 56.

Harmoniae praestabilitatae systema Harmonia
praestabilita.
his nititur fundamentis;

1) Omnium rerum principia esse
monades; quibus vi externa nihil addi
demique, aut quidquam eorum, quae
corpora videantur pati, accidere possit;

2) Animi vim esse vnicam, eam-
que repraesentationis, non motus caus-
sam.

3) Non esse eam rationem atque
proportionem inter mutationes animo-
rum corporumque, quae inter causas
et effecta esse debeat.

4) Possibilem non solum, vi diui-
nae potentiae ac intelligentiae, eius-
modi

modi corporis animaeque, et omnium omnino rerum creatarum, absque mutuo virium conflictu et mutationum influxu, harmoniam, sed praeclarissimum etiam diuinae sapientiae esse documentum.

Verum in his quoque adfertis sumta quaedam sunt, quae in dubium vocare licet, rationibus diuersis locis antea iam a nobis allatis.

Deinde huius systematis haec omnino est ratio, vt singulis et maximi momenti quaestionibus, ex rei contemplatione nascentibus, soluendis nullam sufficientem responsionem suppeditet; sed generalem semper repetat, qua nihil explicatur distinctius; aut nouis se sumtionibus tueatur, non satis stabilitis, aut rei explicandae non sufficientibus. Quaeritur nimirum,

1) *Vnde ea tam insignis in corporum aequae ac animorum adfectionibus, cum rebus externis adeo consentiens singulorum hominum diuersitas?*

2)

2) *Vnde* is harum omnium in consecutione ordo?

3) *Vnde* is potentiae iam, iam impotentiae, in excitandis corporis motibus; spontaneitatis in cogitando, necessitatis in percipiendis corporis mutationibus, *sensus*?

4) *Quonam consilio et cui bono* ista omnis harmonia, qua limitari vim animae, retardari eius nifus, obscurari intellectum, turbari infirmarique tranquillitatem et constantiam, inuitam mala plurima perpeti mentem, experimur; nulla alia causa, quam corporis, cui scilicet respondere debeat animi conditio?

Ad has difficultates soluendas si eas, quas harmonia praestabilita, quasque altera nexus physici ratio admittit, responsiones conferamus; illam ut hac probabiliorem iudicemus, nos quidem a nobis impetrare non possumus *).

*) Doctissimam atque acutissimam huius systematis expositionem vide in b. BILFINGERI libro cit. Sect. V. et VI. cf. ipse LEIBNITIVS in *responsione* ad STAHLIVM, Opp. tom. II. part. II. pag. 131. seqq.

§. 57.

Confectaria
pro influxu
physico.

Quibus omnibus rite pensitatis;
haec colligi posse videntur:

1) Vnamquamque harum rationum suis premi *difficultatibus*, minimis tamen *systema I. Ph.*

2) Easque minoris multo fieri, si neque nimis diuersa *monadis corporeae* atque *animae cogitantis* natura concipiat, neque etiam animo in corporis, corporique in animi operationibus determinandis nimium tribuatur. *)

3) Vtrum anima corpusque *causae* inuicem *immediate* sint, *experientia* quidem non omnino euidens esse; causas tamen inuicem esse, pro generali causae conceptu, concedendum esse:

4)

4) *Libertati* animorum non magis inimicam esse I. Ph. rationem, quam cetera systemata plene exposita; et haec tamen etiam contra obiectiones morales defendi posse.

*) V. BONNET *Essai analyt.* chap. V. Ch. M. BURCHARDI *Meditatt. de anima humana.* 1726. cap. I. Contra HALLERI *Elementa physiolog.* Lib. IX. Sect. III. Negata animi incorporea natura, influxum physicum tueri conatur auctor libri *Essai d'un systeme nouveau concernant la nature des êtres spirituels, fondé en partie sur les principes de Locke.* Neufch. 1744. 4 tomes, 8.

SECTIO II.

De legibus naturae generalissimis.

§. 58.

Mundi vniuersi rationes scrutantibus hoc in primis etiam propositum esse debet, vt leges exquirant, quibus rerum natura vbique contineatur regaturque; quibus et corpora pareant et

Quaenam naturae leges hic intelligendae sint.

P §

men-

mentes. Quarum legum notitia, etiam ubi ad certitudinem res deducta nondum est, insigni in explorandis rerum causis atque rationibus, de quibus experientia nondum constat, usui esse potest *). (*Log. §. 71. 90.*) Varia nimirum et constanti, quamvis non completa, *inductione* quod patuit, non solum ad coniecturam similis rationis in singulari re, sed ad opinionem etiam *necessitatis* alicuius, seu *legis naturae*, recte adhiberi nonnunquam potest (*Log. §. 36.*); et maxime quidem si reliquae etiam naturae leges consentiant. Et hoc quidem probationis genus in hac tractatione potissimum sequemur; siquidem a generalissimis iudiciorum nostrorum principiis, nulla adhuc rerum observatione suffultis, non multum sperari possit. Eas autem probationes, quae a diuinis perfectionibus peti possunt, sedulo hic praeterimus.

Non iam vero, legum naturae generalissimarum nomine, axiomata ista, siue logica siue ontologica, intelligimus, quibus *adfectiones entium generalissimas*

simas volunt contineri; veluti, omne
ens esse *unum, verum, bonum*. Neque
iis iam immorabimur ratiocinandi prin-
cipiis, in Logica satis iam expositis,
quorum alterum *contradictionis* dicitur,
alterum *rationis sufficientis*. Quamquam
leges quidem, quales quaerimus, iis
contineri non negemus. Sed nolumus
actum agere.

*) Cf. LEIBNITZ Opp. tom. II. part. II.
p. 134. et omnino REIMARVS *na-
tuerl. Religion*, Abh. IV. §. 18.

§. 52.

Celeberrima iam est *continui* s. *con-* Lex continui
tinuitatis lex; quam LEIBNITIVS, vir
summus, et de inuentis suis, si quis-
quam alius, parum glorians, suam di-
xit a). Quam hac formula, *natura non
facit saltum*, efferri, at triplici sensu
adduci, constat. Ea enim enuntiatione
innuitur,

I) Numquam omitti in naturali re-
rum ordine, quod ad fines obtinendos ne-
cessarium sit; neque, quod in humanis
con-

consiliis fatis frequens est, ad finem contendendi, cum media nondum omnia rite praeparata atque instructa sint. Quod adfertur dubitationi locum plane non relinquit, si fines ex effectibus ipsis omnino colligendos esse, simul ponatur. Verum ubi vel ex eo, quod optimum sit, vel alias in eiusmodi rebus finis rationem obtinuit, quidnam finis loco habendum iam sit, constituatur; probatio non aequae facilis est. Contrarium tamen sicubi nobis obtinere videatur; nostro id vitio fieri posse, dum fines, qui naturae propositi non erant, supponamus, recte monetur. *b)*

2) *Non ullam rerum speciem s. formam in natura desiderari; rerum naturalium descriptione ita ab ordine vno ad nouum ordinem veniri, ut medius inter vtrumque locus vacuus relictus nullus, saltuque opus nullibi sit. Ad probabilem opinionem nouis indies observationibus magis magisque adduci hoc adfertur, doctissimi naturae speculatores confitentur. Quod autem a*
con-

confusa necessariae in mundo continuitatis notione, ad trium, quae dicuntur, *regnorum naturae* differentiam negandam, argumentum petitur, nullius momenti est. c)

3) Et in motu et in cogitatione, atque in omni mutationum naturalium genere, non solum *opposito statui alterum immediate non succedere*, neque non intercedentibus causis sequi quidquam, quod utrumque facile conceditur; verum inter duas, quas distinguimus, mutationes *infinitum* etiam aliarum numerum intercedere, nonnulli volunt, dum continuitatis lege se tuentur. d)

a) V. LEIBNITZ *Theod.* §. 348. *Nouv. Essais* pag. 266. 440. Adde Opp. tom. II. part. I. p. 238. Comp. REIMARVS *von den Trieben der Thiere*, §. 104. edit. 2. p. 194. et *Nat. Religion*, Abh. IV. §. 18. edit. 3. pag. 286.

b) V. contraria sentientem BVFFONIVM *Naturgeschichte der vierfueß. Thiere*, Tom. II. 8. pag. 46.

c) Cf. LOCKE B. III. ch. VI. §. 12. BONNET *Betrachtung ueber die Natur* part. II. Cap. X. seqq. et part. III.
Ro-

ROBINET *de la nature*, tom. IV. lib. I.
La philosophie de la nature (Amst. 1770)
 tom. II.

d) Cf. WOLFII *Metaphys.* §. 686-692.
 MENDELSSOHN, *Phaedon*, edit. pr.
 pag. 142. KÆSTNER *Hoehere Me-*
chanic pag. 550. seqq. CRVSI *Physi-*
ca §. 46. PLOUCQUET *Principia de*
substantiis et phaenomenis §. 315-321.

§. 60.

Lex parsimo-
 niae f. mini-
 mi.

Legem parsimoniae f. minimi dum
 dicunt, hoc sibi volunt philosophi; in
 rerum natura omnia ita disposita esse,
 ut nihil frustra fieri aut esse, nihil,
 quod vsui esse possit, negligi, paucis
 adminiculis quam plurimas et maximas
 res, breuissima via et minimo virium
 dispendio, cuncta obtineri, statuendum
 sit. a) Praesidia autem huic dogmati
 petuntur

1) Ex coeli contemplatione; ubi
 loca atque vires ita distributae, et dire-
 ctiones motus ita constitutae videantur
 esse, uti opus erat, si minima impensa
 plurimum fuerit obtinendum. b)

2) Ex rerum quarundam, elementorum in primis in terra nostra, vario et mirabili usu.

3) Ex vniuersa regni vegetabilis atque animalis oeconomia. c)

Omnia ad consensum huius legis phaenomena etiam si a nobis reduci non possint; contrarium tamen, nescio, an euictum vlla alicubi experientia dici possit. Cogitandum modo est, plures naturae propositos esse posse fines, quam qui nobis adpareant. d) Quaeque pro contrario adducuntur, aliqua facili opera refutari possunt; quale est tritum illud, ab innumera florum, vnde fructus non existunt, multitudine petitum argumentum.

a) Controuersiam de inuentore huius dogmatis aliquando natam exponit d'ARGENS, *Hist. de l'Esprit humain*, tom. IV. pag. 349. seqq. Comp. LEIBNITZ Opp. tom. II. part. II. p. 134 et *Vollstaendige Sammlung aller Streitschriften zwischen H. v. Maupertuis und Koenig*, Leipz. 1753.

b) MAUPERTUIS *Essay de Cosmologie*, Preface. LAMBERT *Cosmologische Briefe*, Br. 8. f. f.

c) Vtrum

c) Vtrum ex *motus legibus* etiam ubique pateat, et generale earum principium haberi possit; inquit cl. TETENS in *Commentatione de principio minimi*. Buzow. 1769. 4.

d) Comp. BUFFON *Naturhist der vierfueß. Thiere*, tom. II. pag. 46. et HALLERI *Elementa physiolog.* lib. XI. Sect. II. §. 35. et al. locis. REIMARVS *Nat. Relig. Abh.* IV. §. 12. Not. 20. WOLF *Metaphys. germ.* §. 918. f. CRVSII *Phys.* §. 47. PLOUCQUET l. c. §. 322-27.

§. 61.

Semper eandem in mundo virium, substantiarumque simplicium et primitiuarum quantitatem conseruari, ex prioribus iam legibus, continuitatis et parsimoniae, philosophis consequens esse videtur. Neque enim, si nihil frustra faciat natura vnquam, nec quod vsui esse possit, negligat, fieri posse, vt quidquam virium plane pereat. Magis vero adhuc repugnare hoc continuitatis legi; quandoquidem ab esse ad non esse per mediam conditionem progressus concipi nullus possit. a)

At-

Atque hanc conclusionem experientia sic confirmat, ut in parvis quidem rebus continuae ex interitu consequentis nouae generationis, formarumque conseruationis innumera specimina, annihilationis nullum nobis offerat; in maioribus mundi corporibus autem miram naturae constantiam tutelamque probet.

Eandem quoque semper *motus* quantitatem in mundo obtinere *Cartesio* visum est. *b)* Neque fere, nisi in determinanda mensura, repugnat *Leibnitius*. *c)* Cui placito experientia nequitquam aperte repugnat, neque vero valde suffragatur.

a) V. MENDELSSOHN l. c.

b) V. CARTESII *Principia philosoph.* part. II. §. XXXVI.

c) V. BILFINGER *de Harmonia praest.* Sect. III. §. 32. seqq.

§. 62.

Maximam esse in mundo rerum *Lex varietatis.*
varietatem, eamque, ut neque duas
cuiuspiam generis res, in quibus non

Q

vel

vel nostris sensibus vlla differentia obseruari possit, reperire vsquam liceat; experientia satis constat. Neque vero huius singularum rerum diuersitatis, ex rerum circumstantium et praecedentium diuersitate, aliquam reperire rationem difficile est.

Acutius vero in haec inquirentes, necessariam esse aliquod omnium in vniuersum rerum internum discrimen, plane perspicere sibi visi sunt. Et nonnulli quidem eo iam hoc confirmari putant, quod duo, quorum nullum omnino internum esset discrimen, ne duo quidem forent. *a)* Alii propterea quod, perfecta hac similitudine, neque infinitae mentis intelligentia res distingui possent, negandum eam esse statuere. *b)* Plurimi ex principio rationis sufficientis consequens hoc esse existimant; siquidem, *et* pro eo, qui inter omnes mundi partes intercedit, nexu, vel duarum rerum diuersis locis aut temporibus perfecta similitudo, nisi in perfecta causarum, adeoque rerum omnium, identitate,

titate, locum habere non posset; *et res plane easdem diuersis locis temporibusque distribuendi nulla sapienti rerum conditori causa esse potuisset.* c)

Quibus tamen cunctis rationibus supra eam probabilitatem, quam ipsa adfert experientia, causa haec adduci vix potest. Varietatis huius quae dici posset *lex, principium indiscernibilium* dicere mos est; multumque celebritatis suae *Leibnitzio* debet. d)

a) LEIBNITZ, *kleine Schriften* Ien. 1740. pag. 153. 203. 207. *Opp.* tom. II. part. I. p. 128. seqq. *BAVMGARTEN Metaphys.* part. I. cap. III. Sect. I. *PLOVQVET de subst. et phaen.* §. 306.

b) Cf. *PLOVQVET* l. c. §. 305. 307. *Hamburg. Unterhaltungen* 1768.

c) V. LEIBNITZ ll. cc. *WOLF Metaphys. germ.* §. 586. seqq. coll. part. II. §. 207.

d) Cf. *CICERO acad. quæst.* IV. 17. 18. 26. *MALEBRANCHE* liv. III. part. II. ch. X. *HOLLMANN Metaphys.* §. 242. *BASEDOW Philalethie*, part. II. p. 362. *MICHAELIS in Syntagm. Comment.* part. II. Quo magis de hac varietatis lege certi esse possumus; eo minus mira videri potest, quae nimia imprudentibus facile videtur, omnium

rerum *inconstantia* atque immutatio;
motusque late patens imperium, quo
 mutationes efficiuntur, latius adhuc,
 quam experientia demonstret, in mun-
 do patere, hac etiam re probabile fit.
 V. LAMBERTS *Cosmol. Briefe*, Br. XI.

§. 63.

Lex unitatis
 in varietate.

In mirabili hac rerum varietate
 multiplicem tamen iterum conuenien-
 tiam et *unitatem*, quam sequi natura
 videtur, reperimus. Nempe

1) Primo in *legibus*, *caussis* et *prin-*
cipiis, quibus, generum numero, admo-
 dum paucis oriuntur et procedunt res
 innumerae, quantumvis diuersae. *)

2) In *generalibus* porro *formis*, quae,
 in ista rerum singularium varietate et
 perpetua mutatione, eadem permanent
 atque constant.

3) Denique in *finibus*, ad quos sin-
 gula tendunt, actionis nimirum, vitae
 sensusque procreationem et conserua-
 tionem.

*) Magna quidem in his quoque naturae
 est varietas, si *caussas medias* spectes;
 sed de *primis* vltimisue principiis iam
 sermo est.

§. 64.

§. 64.

Multa adhuc passim obseruantur, quae generalium huiusmodi naturae legum rationem continere videantur. Quae licet non aequae, ac ista priora, explicata atque confirmata sint, partim etiam alia aliorum consecretaria existimari queant; attentionem tamen, et hic quoque aliquem locum, mereri nobis visa sunt. Huius igitur generis sunt, quae sequuntur;

Aliarum quarundam legum vestigia.

1) *Extremorum*, s. maxime distantium, eadem esse consecretaria aut adiuncta. a)

2) *Contrariis viribus motibusue in natura omnia fieri.* b)

3) *Ad mediam aliquam rationem, aequabilitatem, aequilibrium, naturam tendere.*

4) *Homogenea iungi homogeneis.* c)

a) V. LEIBNITZII Opp. tom. II. part. I. pag. 239. 241. CHANGEUX *Traité des Extremes*, 1767. 2 voll.

b) V. ARISTOTELES *Physic.* I. Cap. 5; vbi commune antiquissimis philosophis

hoc esse placitum, ipse quoque addit. Ratio clare exposita etiam alio loco, *ὅτι το ὁμοίον ὑπο τὰ ὁμοία ἀπαΐας; Problem.* Sect. VIII. Et quomodo in artibus haec naturae lex obseruetur, ostenditur *de mundo* cap. V.

c) Cf. SVLZER *Vermischte philosophische Schrifften* tom. II. p. 53 ff.

S E C T I O III.

De mundi perfectione.

§. 65.

Mundi perfectio in quo ponenda?

Bonum quando aliquid dicitur et perfectum, vario id respectu fieri, alias iam a nobis obseruatum est. (*Log.* §. 44.) Cum tamen omnis is respectus ad commoda, oblectationem, vno verbo, beatitatem alicuius entis, tandem redeat; mundi etiam perfectio ab eo, quod ad beatitatem confert, pendeat necesse est. Iam si entis a mundo omnino diuersi, veluti auctoris eius, beatitatem finem perfectionis mundi constituere vellemus; primum non satis digna eiusmodi ente, deinde nulli
no-

nobis vsui, neque intellectus nostri rationibus accommodata haec cogitatio foret. *) Quare de mundi perfectione cogitantibus hoc plerumque propositum est, et vero esse debet, vt quae-
nam eius ratio sit ad beatitatem earum naturarum, quae ad mundum ipsae quoque pertinent, dispiciatur. Hoc igitur respectu ea mundi constitutio perfectissima erit dicenda, qua plurimum, quod omnino possit, beatitudinis, mediis ubique accommodatissimis, in eo obtineatur.

*) Neque in *mundo*, neque in eius *auctore* finem vltimum quaerendum esse, sed in *relatione* quadam, quae inter hunc illumque intercedat, sunt, qui probare contendunt; v. WOLFII *Metaph.* §. 1045. SCHUBERT *Metaphys.* p. 582. seqq. Sed corrui omnis haec probatio, de *relatione*, deque *fine* notionibus distincte explicitis.

§. 66.

Ex quo facile consequens est,

Consectaria.

I) De mundi perfectione ex partis qualiscunque contemplatione non satis accurate tutoque iudicium ferri posse; siquidem, quae parti conueniant, non

semper toti conuenire, nemini facile dubium esse possit. Si tamen omnia, quae de partibus mundi cognita habemus, eaque innumera ad finem aliquem conspirent; probabilis inde de mundi vniuersa natura argumentatio nascitur.

2) Eas ipsas leges, quas naturam sequi in praecedenti sectione ostensum est, cum finibus mundi optimi ita conuenire, vt ex his ipsis *a priori* quod aiunt, illae demonstrari possent; exceptionibus tamen in quibusdam loco aliquo relicto.

§. 67.

Quaenam in mundo necessaria sint malorum genera aut naturalia?

Quod multo adhuc fiet clarius, si, quaenam sit diuersorum mali generum ad ea, quae in mundo vniuerso, aut in partibus quibusdam eius, necessaria aut saltem naturalia sunt, ratio, diligentius inquiratur. Itaque

1) *Malum*, quod dicunt, *metaphysicum*, quo nomine vltioris realitatis, hoc est, virium aliquem defectum intelligunt, ab entibus finitis, qua-

qualia mundum constituunt, separari non potest. At vero neque *per se* aut *absolute* malum hoc est.

2) Quamquam vero *malum physicum*, id est dolorem, et oblectationis seu beatitudinis priuationem, quae *per se* malum constituunt, cum isto malo metaphysico pari ratione ubique procedere, dici non possit; attamen ex hoc facile illud oriri posse, patet; quando nimirum *aut* salua beatitudine sua ferre non possit quaedam natura, quas aliae res exferunt, vires; *aut* vires, quae denegatae ipsi fuere, concupiscat; *aut* ea moliatur perpetretque imprudens, vnde mala in ipsam non possunt non redundare.

3) *Malum* etiam *morale*, mali physici vberrium fontem, in natura variis limitibus circumscripta facile nasci; mentis humanae imbecillitas quemlibet satis superque edocet.

4) Quomodo vero duo ista mali physici et moralis genera in mundo vniverso impediri planeque euerti poterint;

tuerint; maxime si insignis ista *rerum varietas*, quae mundo perfectissimo adeo videtur convenire, *legesque generales*, sine quibus neque prudentia, neque sapientia, neque omnino virtus futura fuisset, locum obtinere debebant: nemo profecto declarare planumque reddere potest.

5) In hoc vero adserto subsistendum, neque hoc nobis satis conuenire videtur, vt ista mala omnia necessaria fuisse, ex mundi rerumque finitarum rationibus generalissimis deducere conemur a)

6) Istud vero *Robineti* paradoxon, quo plane aequalem boni malique omnis generis rationem, et in mundo vniuerso, et in qualibet natura finita esse fumitur, omnino reiiciendum est; nullo quippe solido fundamento superstructum, atque experientiae et communi sensui aperte repugnans. b)

a) V. tamen cl. SVLZER, *Verm. philosoph. Schriften* p. 323. ff. Comp. BILFINGER in tract. de *Origine et permissione mali*, Tubing. 1743. 8.

b) De

b) *De la Nature*, tom. I. prem. part. chap. XXIII.

§. 68.

Quamquam singulis, quae in mundo sunt, rebus, limites necessarii sint; ipse tamen mundus, et *extensionis*, et *durationis limitibus* omnino carere posse, quin debere, si perfectissimus, qui quidem possit, ille sit, videri potest.

Vtrum mundus perfectissimus debeat esse infinitus?

At enim vero cum numeri vere infiniti notionem, quamquam hic non aequae ac in serie caussarum effectorumque aperte repugnantem, aegre tamen admittat, certe non satis perspiciat intellectus humani indoles; in hac re nihil definire, accommodatissimum nobis quidem videtur. *)

*) V. LEIBNITZ, *Theodic.* II. §. 195. seqq. nec non eiusd. *Lettres à Mr. Bourguet.* Opp. tom. II. pag. 332. seqq. MENDELSSOHN *Philosoph. Schrift.* tom. I. Gespräch III. CRUSIUS *Metaphys.* §. 386. COCHIVS *Ueber die Frage ob eine jede Folge einen Anfang haben muesse; item Ueber die Analogie unter Ausdehnung und Zeit; in HISSMANN'S Magazin der Philosophie* tom. IV.

§. 69.

§. 69.

Num mundus
debeat esse
optimus, si E.
I. opus sit?

Mundum, cum Dei opus sit, omni vitio carere debere, inter *Thaletis* apophthegmata numeratur. Et videtur haec conclusio ita plana atque euidens; ut mirum non sit, qui, euiecta ante entis cuiusdam necessarii, eiusque rerum omnium causae supremae, infinita perfectione, mundum omnium, qui fieri potuissent, factum esse optimum, a priori deducerent, plurimorum suffragia tulisse *a*). Illi profecto frustra sunt; qui experientia, ac mundi rationibus ipsis, refellere hanc adsertionem conantur. *b*) At vero, num mundus aliquis omnino possit dici optimus, dubium a quibusdam redditum est; quod nimirum limites, sine quibus non possit mundus concipi, ubicunque ponantur, ulterius recedere et noua perfectionis incrementa admittere possint. *c*) Quae licet interrogatio ad ea pertineat, in quibus haerere nos ancipites, iam iam facti sumus; attamen ad rationem istam, cui aduersatur, plane euertendam sufficiens nobis neutiquam videtur.

tur. Quae enim vbique locum habitura nobis, adeo haec obiter considerantibus, incrementa videri possunt, fortasse nulla sunt; obstantibus summis quibusdam, quas ignoramus, eorum, quae fieri possunt, rationibus.

a) Cf. LEIBNITZ in *Theodicea* Opp. tom. I.

b) V. LUCRETIVS *de rerum natura* lib. V. v. 195. seqq.

c) V. CRYSIVS l. c.

§. 70.

Ex dictis facile elucet, plures quidem *physice* possibiles, at vnum modo *moraliter* possibilem mundum nonnullis videri; aliis et *physice* et *moraliter* quamplurimos possibiles. Et infinitum quidem licet dicere mundorum possibilem numerum; si qualibet seu naturarum, seu ordinis mutatione alium futurum fuisse mundum, contendere velis. Plures etiam, ac a nobis possint numerari, mundos esse, eo sensu, quo orbis aliquis coelestis mundus dicitur, facile concedi potest. a)

Num plures
vno mundi
possibiles?

Qui-

Quibus initiis ad eam quoque disputationem progredi licet, qua, quid in vnoquoque mundo fieri possit aut necesse sit, defineatur; quam aliis relinquimus. *b)*

a) V. FONTENELLE, *Entretiens sur la pluralité des mondes*. Oeuv. tom. I.

b) Cf. CRVSII *Metaphysica*, Cosmolog. cap. I.

§. 71.

Bona, quae
inesse mundo
experientia
testatur.

Ad ea igitur, quae *experientia* duce de mundo cognosci possunt, animum aduertentes diligentius, magnam et omnem mentis nostrae conceptum facile superantem mundi esse perfectionem, negare non possumus. Probat quippe hoc

1) Mundi magnitudo, corporumque coelestium numerus;

2) Naturarum vita praedictarum multitudo; *b)* probant

3) Tot vitae et beatitudinis principia, adminicula et praesidia, vbique *c)* et

4) In homine maxime conspiciua. *d)*

a) V.

a) V. LAMBERTS *Cosmologische Briefe* Br. X. et al. PLATTNERS *philosoph. Aphorismen* §. 946. seqq.

b) V. REIMARVS *Natuerl. Relig. Abh.* III. §. 10. seqq. *Abh. V.* §. 5.

c) V. REIMARVS II. CC. PLATTNER I. c. §. 950. seqq.

d) Conferri merentur etiam, et ad huius et ad praecedentis propositionis illustrationem, quae notat cl. BASEDOW, *Philalethie* part. I. §. 199-207.

§. 72.

Multa quidem inesse mundo malorum genera, certum est. Verum

De malis,
quae mundo
insunt.

1) Plus inesse boni, quam mali, haud dubie censendum est. Varia id ratione, licet non plane evidens, admodum tamen probabile reddi potest. Et erroris etiam, qui contrarium sustinet, causae in aprico sunt. a)

2) Mala quae dicuntur, vario respectu ipsa bona quoque sunt; iam illi ipsi, qui patitur, iam aliis. Monstrorum, inter animalia magis quam inter plantas, in his adhuc magis, ac in re-

regno minerali, rarorum, aliquem etiam usum esse, negari non potest. *b)*

3) Varia etiam remedia ac praefidia contra malum ubique parata adsunt. Quorsum, praeter innumera alia, et hoc pertinet, quod in qualibet orbis terrarum regione aliquod vel plantarum, vel animalium genus reperitur, quo incommodis, ex coeli terraeque rationibus ibi oriundis, occurrere, vitamque sustentare vel solo hoc praefidio homines possint.

4) Nullum in mundo reperire licet malum, quod sine maiori incommodo et detrimento auerti potuisse, probabili ratione contendere queat. *c)*

Ex quibus omnibus consequens omnino videtur esse hoc, ut nemo sapiens mundi uniuersi rationem reprehendere aut damnare sustineat.

a) Cf. BASEDOWII §. 32. 33. 47. 208.

b) SVLZER *Verm. philosoph. Schrift.* II. 56. f.

c) SVLZER l. c. p. 76. f.

CAPVT IV.

Theologia naturalis.

S E C T I O I.

De existentia Dei.

§. 73.

Omnibus iam rite instructis, ad nobilissimam grauissimamque metaphysices et omnis philosophiae partem progredimur, doctrinam de *Deo*. In qua, sicuti etiam in antecedentibus vbique operam dedimus, ita versabimur, vt pro rationum, quas afferre possumus, pondere iudicium temperantes, certa et dubia, magisque et minus probabilia haud confundamus; memores in primis, non quae quacunque ratione vera possint constitui, sed quae intellectus nostri leges et principia naturalia sequentibus illucescant, a nobis exponenda hoc loco esse. *)

R

*) Quae

*) Quae strictim notaturi sumus, in S. V. IERUSALEMII et b. REIMARIJ libris auro cedroque dignis vberrime ac doctissime illustrari confirmarique, nemo, qui haec legat, facile potest ignorare.

§. 74.

Conceptus
primus de
Deo.

Dei autem nomine intelligimus omnium, quae mundum constituunt, rerum, mundique adeo ipsius, causam supremam eamque intelligentem. Qua notione non solum errori *Atheistico*, sed *Pantheismo* etiam atque *Polytheismo*, dummodo haec ipsa nomina iustis limitibus definiantur, satis obviam iri, et sufficientia religionis naturalis fundamenta strui posse, persuasum nobis habemus.

§. 75.

Eius exist-
entiae argu-
mentum pal-
marium.

Qualem mundi causam existere, sanae rationi adeo nulla opera illucet; ut mirum non sit, inter axiomata, quorum immediate patet veritas, a nonnullis hoc numerari. a) Quodsi enim cum ratione cogitantibus sanctissima haec et suprema aliqua lex est, ut
omnium,

quae contigisse aut aliter esse posse constat, causam, eorum autem in quibus ordo manifestus est et partium consensus, causam intelligentem cogitemus: quo quaeso piaculo committi possit, ut hanc mundi compagem, hunc in rebus maximis minimisque ordinem constantem, tot animalium genera, quibus terrarum scatet orbis, quorumque nullum est, quod non humanam artem omnem longe superet, et sapientissimum quemque in admirationem maxime rapiat; hoc vero hominum genus, quod in sua ipsius contemplatione obstupescere necesse est; has denique innumerabiles omnium rerum vires, multis modis sibi contrarias, et apte tamen usque consistentes consentientesque, sine auctore aliquo ac moderatore esse, censeamus? *b)*

a) V. *Appeal to Common Sense, in Behalf of Religion.* Edinb. 1768. Deutsch. Leipz. 1774.

b) V. *Socraticum hoc argumentum in XENOPHONTIS Memorab. I. 4. IV. 3. et CICERONIS de nat. Deorum II. 6. 7. 34. 35.*

§. 76.

Obiectio prima.

Videndum tamen est, quid huic rationi possit opponi. Et primum quidem hoc aliquis obuenteret; cum illa iuste cogitandi praecepta, quae hic in censum veniant, experientia vnice nitantur; in iis quidem recte adhiberi, quorum experientiam aliquam habeamus; ad rerum autem principia et mundi primordia extendi non posse. *) Verum neque prius illud adeo euictum est; siquidem, licet ipsos rerum *conceptus* experientia acquiramus, leges tamen, quibus iudicia nostra temperentur, ipsa intellectus nostri natura constitutae possunt esse. Et vero vndeunque sit illa iudicandi norma; sufficit, eam nos missam facere non posse, nisi naturae nostrae aperte vim inferre, stultitiamque ac prudentiam eodem loco habere velimus. Denique earum ipsarum rerum, quarum esse certas causas experientia nouimus, *primam causam* aliquam fuisse, contendimus.

*) V. HUME'S *Enquiry concerning hum. Understanding*, Sect. IV. XI.

§. 77.

§. 77.

Alii itaque vnamquamque quidem ^{Obiectio altera.} rem sui generis causam requirere confitentur; at vero nullo generationis initio, nulla causa prima opus esse; sed inde *ab aeterno infinitam* rerum, quibus mundus continetur, consecutionem fumi posse.

Sed haec ratio propterea omnino reiicienda est, quod rerum aliunde pendentium quantacunque multitudo causae loco haberi non possit; sed causa debeat aliqua fumi vltima, sufficiens, adeoque ab omni isto, cuius causa quaeritur, genere diuersa. (*Log. §. 86.*) *Historiae* naturalis aut alius cuiuscunque documentis mundi aeternitatem neutiquam adparere, sed contrarium, si quidquam inde concludendum sit, probabilius fieri, concedendum est; quamquam ab hac disputatione, multis difficultatibus implicata, dogma nostrum adeo planum atque euidens disiungere, fortasse fatius sit. *)

*) V. doctissimam de hoc argumento commentationem b. REIMARI l. c. *Abhandl.*
R 3

handl. I. §. 10. seq. Contrariam tamen nuperrime sententiam ex ipsis in natura adhuc obuiis vestigiis colligere annifus est TOVLMIN in lib. the antiquity and duration of the world. Lond. 1780. G. Anz. 1781. St. 26.

§. 78.

Obiect. tertia.

Denique id contendunt diuinitatis aduersarii, iique, si quidquam in ista caussa acuminis esse potest, acutissimi, omnium, quaecunque in mundo sunt et fiunt, caussam ipsum mundum haberi posse, *naturamque rerum daedalam.*

At vero hos, vel quod praecipiant, ipsos non satis intelligere; vel principium petere, cui se maxime opponit sana ratio; quaecunque ad tuendam istam opinionem proferunt, distincte perpendentibus facile adparet. Etenim

I) Si hoc sibi volunt, homines et animalia cetera, vna cum plantis, rebusque, quarum admiramur formas, ipsarum quae mundo insint, virium, vt ignis, aëris, aut aliorum huiusmodi principiorum beneficio, e luto, putredine, aut simili modo aliquando, siue
vna

vna, siue diuersis temporum interual-
lis, exstitisse; hi quidem, quod ab
omnium cognitionis nostrae principio-
rum analogia plane alienum est, su-
munt. Namque ab *animalculis*, quae
dicunt, *infusoriis*, quae ne satis qui-
dem euictum est sponte nasci, *) ad
homines, et alia veri nominis anima-
lia, nullam patere consequentiam, in
aprico est. Deinde etiam si daretur,
id quod nullo iure suo postulant; hoc
certe non impetraturi sunt, vt in his
caussis naturalibus subsistamus, tan-
quam omnium vltimis. Quin primi-
tium huius virium simplicium systematis
auctorem agnoscere Deum eo magis ne-
cesse est; quo illustriora sunt, quae
his fieri placet, opera.

2) Hoc ipsum vero virium primi-
tiuarum systema sponte coiuisse vult
Epicurus; natis forte ex declinatione
atomorum vorticibus, quibus mox or-
bes coelestes formarentur. Quae in-
digna, ne dicam physico, sed omnino
homine sanae mentis, oratio est; et ne
ab eo quidem viro, qui, sol maiorne

fit quam videatur, dubitare potuit, facile exspectanda. Ad inter infinitos, inquiunt, coniungendorum principiorum modos, eum tamen etiam, ex quo mundus exstiterit, fuisse; eumque ipsum, post infinitos frustraneos conatus, tandem aliquando casu euenire potuisse. Verum, nulla moderante causa intelligente, tale quidpiam euenire posse vnquam, negare nos atque pernegare sana ratio iubet. (§. 75.)

3) Itaque non multo firmior ea opinio stat, quae, reiecto casu, ex aeternis rerum principiis necessario consecutione *coecoque fato* mundum exstitisse, contendit. Hoc enim rationis humanae legibus obtemperans persuaderi sibi nemo patietur vnquam, *aut absoluta et interna* necessitate mundum hunc exsistere, cuius nulla, quam nouimus, pars causis externis non regatur; *aut* ab alia, quam a sapientissima causa, proficisci potuisse, in quo omnia adeo plena sunt rationis ac intelligentiae.

4) Qui *naturam* denique proponunt omnium rerum effectricem, si vim intelligant a rebus singulis, quae mundum constituunt, diuersam; hi quidem a vero forsitan parum absunt, dummodo *mentem* eam naturam esse intelligant. Quodsi vero mundum ipsum, cuius causa quaeritur et auctor, naturae nomine intelligunt; verbis ludunt, sibi que ipsis et aliis fucum faciunt.

*) V. *Nouv. Recherches sur les Etres microscopiques*, 1769. et REIMARVS Abh. II. §. 3. sqq.

§. 79.

Reliqua, quibus atheismus sese commendare ac tueri studet, non tam nostro argumento, quo Dei existentiam probatum iuimus, quam ipsi thesi opposita, haec fere sunt.

Reliqua atheismi argumenta.

1) Primos in orbe Deos creauisse imbecillae mentis hominum timorem; id deinde figmentum, quippe consiliis suis vtilissimum, fouisse atque exornasse tyrannorum fraudem.

2) Non solum carere hac Deorum opinione atque superstitione humanum

genus posse; sed eam grauissimorum malorum scaturiginem perennem, publicae priuataeque tranquillitati inimicam, omni opera esse profligandam.

3) Tot inesse mundo malorum genera, totque occurrere coecae fortunae vbique documenta; vt parum verecunde is, quin impie de perfectissima natura, qualem Dei esse perhibeatur, cogitare censendus sit, qui Deo haec omnia tribuat.

4) Quoscunque sibi de Deo homines formauerint, conceptus non solum inter se pugnare, sed principiis etiam inniti manifesto absonis.

Quae singula impiae temeritatis effata, partim in antecedentibus iam euerfa sunt, partim in sequentibus refutabuntur. Quamquam ad futilitatem eorum perspiciendam longa praeparatione haud fit opus.

§. 80.

Inconcusso igitur, quod ab initio protulimus, ad euincendam supremi numinis existentiam, omnique exceptione

Reliqua pro
existentia
Dei aug-
menta indi-
cantur.

ptioni maiori argumento tuto acquiescere possumus. Neque vero re ipsa adeo differunt, quae variis nominibus distinguuntur, aliorum argumenta; aut si differant, aequè firmo fundamento innituntur. Namque

1) *Consensus gentium* sufficienti argumento per se non est; quamvis aliquam opinioni auctoritatem eo conciliari, et inueniendarum, quibus solida demonstratio conficiatur, rationum initia inde peti posse, non negemus. a)

2) *Insitam Dei notitiam* aliquam hominibus esse, proprie dici non potest.

3) Quare neque nouum ac per se consistens illud argumentum est, quod a *dictamine conscientiae* petitum proferrunt.

4) *Motus* causam aliquam a corporum natura diuersam, menti similem, statuendam esse, pars est nostri argumenti; sicuti etiam

5) Illud, quod a *motibus corporum coelestium*, aut a *finibus* in quocunque rerum genere conspicuis, desumitur.

6)

6) Eius vero argumenti, quod a rerum finitarum contingentia ad entis aliquius necessarii, eiusdemque infiniti, existentiam procedit, sicuti illius, quo ex ipso conceptu E. I. existentia deducenda sumitur, initia ac rationem supra exposuimus. (cap. I. Sect. II.) b)

a) V. A. BRENNÆ S. I. *Opus metaphysicum, crit. et historicum, de generis humnna consensu in agnoscenda diuinitate.* Florent. 1773. 2 voll. 4.

b) V. HOLLMANNI *Pneumatolog. §. CXXV-CXXXIV. SCHVBERTI Metaphysic. pag. 505-524.*

SECTIO II.

De attributis diuinis.

§. 81.
Vnam esse mundi causam, vnum summum numen, Dei nomine vere dignum, non aequè esse in aprico positum, ac prouidam eam atque intelligentem causam esse, plures iam acuti et sinceri philosophi confessi sunt. *)

Quo

Vtrum Vna
 sit suprema
 mundi causa?

Quo magis mirum fortasse poterit videri, adeo tamen communem, quae vnam supremam omnium rerum causam intelligentem statuerit, opinionem fere semper fuisse. Verum eae tamen afferri possunt rationes, quibus opinionis huius non solum explicentur origines, sed ipsa etiam opposita longe probabilior reddatur. Nempe

1) Sufficiens est simplicior haec, quae vnam causam supremam proponit, hypothesis;

2) Magis etiam determinata; siquidem plures quando esse admittitur, nullus certus earum numerus definiri ratione vlla potest.

3) Is denique videtur omnino esse mundi partium nexus et consensus, ex quo vnum potius totius operis conditorem atque praesidem, quam plures colligamus. **)

*) Cf. HUGO GROTIUS de J. B. ac P. lib. II. cap. XX. §. 47. EBERHARD *Neue Apologie des Socrates*, edit. 2. pag. 203 sqq.

**) Qui duo animo concepere rerum omnium principia intelligentia, alterum boni

boni, quod mundo insit, alterum mali causam; in explorandis mali causis naturalibus, mundiue vniuersi indole, parum accurate versatos esse oportet. Ex iisdem ignorantiae atque leuitatis fontibus, in causis minoribus, saepe numero eadem errandi ratio apud barbaras gentes, aut infimae plebis homines, existit, malis geniis morbos, et quicquid infortunii accidit, plerumque adscribentes.

§. 82.

Vtrum infinitae perfectionis?

Si infinitae perfectionis esse mundi auctorem statuendum sit; noua existit ratio, cur vnum eum esse credamus. (§. 20.) Et vicissim vero etiam si vna sit suprema rerum omnium causa; nullis eam perfectionis limitibus circumscriptam esse, verisimillimum fit. Plures praeterea, quae hanc sententiam tueantur, rationes supra attulimus. (§. 19.) Nolumus tamen ab his initiis, non omnino planis et apertis, fundamenta cultus diuini vnice deducere; cum iis conclusionibus, ad quas mundi contemplatio nos ducit, sufficientissime stabiliri possint.

§. 83.

§. 83.

Quidni enim, quaecunque aut saluti nobis aut exitio esse possint, *is* efficere possit, cui omnes naturae vires subsunt? Aut quibusnam limitibus existimemus circumscriptam eius esse *potentiam*: cuius vi nullo intellectus nostri conceptu dimetienda mundi vniuersitas continetur atque existit? Summam itaque, mentisque nostrae captum longe superantem, diuinam hanc vim atque potentiam dicere conuenit.

Summam esse Dei potentiam, mundus demonstrat.

§. 84.

Eodem vero etiam fundamento summam, omnem rationis nostrae modulum longe superantem, *bonitatem* atque *sapientiam* Deo tribuere fas est; eam certe, a qua optima quaeuis, quae cum mundi vniuersi salute consentiunt, sperare queamus. Innumerabilis enim est, et, si non strictissimo, certe graui aliquo sensu, infinita eorum multitudo, quae diuino beneficio vita fruuntur. Malorum autem, quae mixta bonis sunt, ea est vel ad beatitatem, vel omni-

Nec non bonitatem sapientiam ac intelligentiam.

omnino ad naturam rerum finitarum ratio, vt non debeant obstare, quo minus aut vitam beneficii loco habendam, aut summam esse Dei bonitatem ac beneuolentiam censeamus. (§, 67, 72.)

Illa autem, quae vitae insunt, bona, in quolibet animalium genere, ita videmus esse praeparata, facta atque tecta; omnem porro mundi rationem, quousque pertingit humana intelligentia, eam esse, eumque omnium naturae legum cum praestantissimis finibus consensum; vt, licet diuinae sapientiae consilia saepius male concipiamus, et in finibus aequae ac in adminiculis discernendis subinde fallamur; summam tamen esse, qua rerum vniuersitas condita sit, *sapientiam*, probabili ratione in dubium vocari nequeat. *)

Qualem vero quantamque oportet esse eam *scientiam* ac *intelligentiam*, qua omnia, quae sunt, quaeue esse eorum loco et contingere potuissent, Deus ita sibi repraesentat, vt infinitam virium contrariarum multitudinem ad consensum

sum perfectissimum redigere, omnium dein vsibus ac necessitatibus prospicere, omniaque regere et tueri possit!

*) Quem hypothetice supra (§. 65.) constituimus, mundo optimo eiusque auctori perfectissimo conuenientem, *finem ultimum* ipsa etiam mundi contemplatione elucescere; dubium censere neutiquam possumus. V. REIMARVS Abhandl. IV. et V.

§. 85.

Multum sane est, magnique momenti, et ad intensissimos pietatis atque reuerentiae sensus in animis nostris excitandos sufficiens, quod his philosophiae de proprietatibus naturae diuinae praeceptis continetur. Parum tamen esse, si ad obiectum ipsum referatur, idemque multis tenebris obscuratum, confiteri oportet. Quod ut magis patefiat, sequentia notasse e re erit.

Qualis quantaque sit nostra de diuina natura cognitio?

I) Totius cognitionis nostrae ea est origo, eaque omnis ratio, ut neutiquam intimam atque absolutam rerum naturam, siue omnes, quibus res quaelibet ad aliam quamcunque sese habere possit, aut actu habeat, modos, *rela-*

S

tiones

tiones brevius dicimus, perspiciamus; sed paucis quibusdam, quibus erga nostram ipsorum, qua sumus praediti, naturam sese, vel immediate, vel mediantibus aliis, exferunt atque manifestant, modis contineatur.

2) Eiusdem ergo indolis, quae ab his ipsis initiis ducitur, nostram de Deo cognitionem esse; hoc est, *respectuum* potius, quam intimae essentiae notitia consistere, facile est ad intelligendum.

3) Accedit vero hoc, quod magis etiam, ac aliarum rerum, quarum non nisi *analogici* h. e. a similitudine quadam ducti conceptus nobis insunt, a principiis cognitionis nostrae distent, et vero ob manifestam differentiam sedulo distinguendi sint, de diuina natura conceptus; quos itaque parum adaequatos et valde incompletos esse, cumque reliquis humanae cognitionis partibus varias mutationes subire necesse est.

4) Itaque, quamvis eos, qui ad veritatis characteres proxime accedunt, cumque rationis nostrae legibus
ma-

maxime consentiunt, de Deo conceptus omni studio tueri debeamus: tenendum tamen etiam hoc est, multas praeterea esse posse diuinae naturae proprietates, multosque ad res alias respectus, quorum nullam hactenus notitiam obtinuimus; neque adeo mirum videri debere, si non omnia, quae de Deo mundoque cogitantibus in mentem veniunt, in apricum deducere, et difficultatibus omnibus expedire valeamus.

S E C T I O III.

*De modo, quo Deus mundum condidisse ei-
que prouidere censendus sit.*

§. 86.

Haec animo voluentes riteque perpendentes non multum lucis expectabimus in iis theologiae naturalis partibus, vbi respectum, quos Deum inter et mundum intercedere euictum est, *rationes physicas, modumque vltius*

Mundi origi-
nes conci-
piendi varias
hypotheses.

explicare, *modum*, inquam, *creationis* atque *providentiae*, student. Videntum tamen est, ad quae eorum, qui operam in his collocant, studia contendant, quibusque rationibus utantur. Et primo quidem diuersos mundi origines concipiendi modos proponere oportet; quos, in re quippe obscurissima, accurate distinguere, haud quamquam facile negotium est.

Deum itaque mundi auctorem agnoscentes.

1) *Aliqui* rerum tamen *principia* atque *semina*, *vires simplices* et *primitivas*, eas certe, quae *materiae* insint, partibus nulla adhuc certa ac constanti forma iunctis, semper exstitisse, opinantur; et *nonnulli* quidem ita, ut infinitae mentis vi nunquam non subiecta fuisse rerum haec principia putent; *) *alii* autem ita, ut a Deo optimo maximo plane seiunctam, quam ornandam sibi in mundo condendosumeret, materiam fuisse statuunt.

2) *Alii in Deo ipso* ante mundum conditum rerum principia ab aeterno
ex-

exstitisse, *vel* vt veri nominis *substantias*, s. entia completa, *vel* tanquam, nescio quas, potioris cuiusdam indolis *ideas* tradunt; quae *emanationis* dicitur hypothesis, et illa quidem *crassior*, haec *subtilior*.

3) Denique, cum nihil praeter Deum, mentem purissimam, et, corporeae naturae quod simile sit, nihil in se continentem, existeret; nulla alia causa, neque efficiente, neque materiali intercedente, mundum a Deo conditum fuisse, plurimorum iam opinio est; quod strictiori vocis significatu *creationis*, aut *creationis e nihilo* dogma vocant. In quo liberum adhuc quidem est, siue vno actu mundum omni suo ornatu a Deo constitutum; siue vires rerum simplices modo procreatas, legesque constitutas, quibus earum effectus definirentur atque iungerentur; exque his deinde primordiis reliqua *naturae ordine* processisse, velis opinari.

Has quidem opiniones aut partibus suis nonnunquam misceri, aut etiam

non aequae, ac prima specie viderentur, si penitus rimatus fueris, aliquando diuersas deprehendi; concedimus vltroque monemus.

*) Huo contendere nobis videntur placita anonymi auctoris recentioris de hoc argumento libelli: *System der Wesen, enthaltend die Metaphysischen Principien der Natur.* 1769. 12.

§. 87.

Quae creationi ex nihilo opponantur?

Vltimae vero harum sententiarum, quae *creationem ex nihilo* defendendam sibi sumit, haec solent opponi;

1) Ex nihilo nulla vi posse fieri quidquam;

2) Non sumendum esse, etiamsi repugnantia manifesto in se quidem non contineat, quod experientiae omnique solidae cognitionis fundamento plane contrarium est;

3) Sententiam hanc difficultates in disquisitionibus de animorum libertate, et de mali origine ac permissione, valde augere; porro cum aeterna atque immutabili Dei essentia non posse conciliari. *)

Quae

Quae non plane nullius, non tamen eius nobis esse videntur momenti, quo ad sententiam aliquam veram constituendam, contrariamque reiiciendam opus est.

*) Haec maxime vrget **PREMONTVAL** in commentat: *La Theologie de l'Etre.* in tomo II. Collect. cui titulus: *Vues Philosophiques*, Amst. 1757. 8.

§. 88.

Alteri autem opinioni, quae aeternam suaque vi extra Deum exstitisse materiam, quam ad mundum constituendum formis instrueret summus omnium rerum opifex, probabilius putet, haec maxime vitio vertuntur;

Quae materiae aeternae?

1) Quod rem, cuius conceptu adeo nulla existendi necessitas contineatur, aeternam absque causa adfuisse, temere sumat;

2) Quod materiam sine forma, adeoque sine omnimoda, quam dicunt, determinatione quidquam existere posse, admittat;

3) Quod in Deum ipsum iniuria sit multis modis; aliquid statuendo,

quod ab ipsius vi non profectum sit, quod itaque etiam in aliam formam redigendi nullum ipsi ius, ac ne perno- scendi quidem certa ratio fuerit; atque etiam potentiae ipsius limites ponendo; quin alterius cuiusdam Dei, vel potius Deorum infinite multorum, cum aeter- num aliud, praeter Deum summum, at- que independens, adeoque etiam infini- tum ponat, superstitionem introducendo.

Haec, a permultis docte disputata, neutiquam tamen omnia adeo recte se habere, aut firmo fundamento stare, contendere potest. Grauiissimas tamen, quibus aeternae materiae sua vi existen- tis fautores implicentur, difficultates monitis hisce contineri, ingenue con- fitemur.

Sicque sententiarum, quae maxime distent, rationibus expositis; quid de mediis iudicandum sit, nulla iam nostra opera facile est ad intelligendum.

*) cf. S. V. IERUSALEM *Betracht.* III. 576. f.

§. 89.

Huic disputationi necessario fere De essentia-
rum princ-
pio. immiscentur duae quaestionis; quarum altera spectat ad *essentiarum* fundamentum s. principium. Quod aliqui in divina voluntate, alii in intellectu divino, alii denique, cum essentia alicuius rei, omnium quae peti possunt, rationum summa ipsa atque vltima sit, nullum plane vltius quaerendum esse, autumant. Haec vbi paullo curatius exposita fuerint; primo quidem plurimum logomachiae huic controuersiae inesse posse, adparet; *vel* causis, quibus res ipsae, ab iis, quibus nostra de rebus iudicia existunt, *vel* diuersis de *essentiis* rerum conceptibus, quorum alter ad *absolutam* spectat *necessitatem*, alter ad *hypotheticam*, (*Log. §. 39.*) non rite distinctis. Tum vero rem ipsam, de qua quaeritur, ad ea pertinere, quorum rationem penitus perspicere nobis non concessum, et in quibus et negantibus et adfirmantibus ab errore valde metuendum sit; ex praecedentibus facile consequens esse putamus. *)

Hoc vnum addimus; etiamsi quis rerum essentias a voluntate diuina plane pendere existimare velit; tamen in iis necessitatis alicuius duplex agnoscendum esse fundamentum. Illud primum, quod in *ratione systematis*, in quo singula singulis definiuntur; deinde alterum, quod in *absolutae possibilitatis limitibus*, nobis quidem parum perspectis, non tamen in se nullis, contineatur.

*) Comp. HOLLMANNI *Metaphys.*
§. 26-29.

§. 90.

Num mundus
vi diuina aeternus
possit esse?

Altera quaestio haec est: annon mundus, ipsa diuina quidem vi, inde ab aeterno existere possit? Ad quam quaestionem varia quidem, quae speciem aliquam habeant, vtriusque adferri solent; quorum fundamenta alias a nobis exposita sunt. (*Log.* §. 47. 86. *Metaph.* §. 68.) Cunctis vero istis iterum iterumque expensis; aliis iudicandi libertate relicta, nos quidem nobismet ipsis a temeritatis atque arrogantiae vitio non omnino immunes videremur, si pro certo aliquid definire auderemus.

*) Cf.

*) Cf. ROBINET *de la Nature*, tom. III.
WOLFII *Metaphys.* §. 1075. part. II.
§. 420. SCHUBERT *Metaphys.* p. 521.
seqq. REIMARVS, *Abh.* III. §. 8.

§. 91.

Prouidentiam Dei in mundo qui agnos-
cent, hoc sibi volunt; non absoluta fati
coeci necessitate, neque casu, neque vero
etiam hominum prudentia, tanquam caus-
sa vnica aut vltima, sed diuino consi-
lio, omnia admirabili hoc ordine con-
sistere atque procedere; atque ipsi et-
iam accepta referenda esse, quae salu-
taria nobis eueniant. Quas prouiden-
tiae diuinae in mundo partes nemo,
nisi qui de ipsa Dei existentia, eiusque
attributis eodem fundamento stabilitis,
dubitet, in dubium vocare potest. Ne-
que enim admirabilis rerum ordinis
duratio atque constantia minus, ac illius
initium, Deum nos auctorem agnoscere
iubet; neque is mundi huius opifex cu-
piam videri poterit, qui coeco quodam
impetu illum conderet, nullo consilio,
nulla prospicientia, nulla lege, nullis cer-
tis finibus, sibi casuine relinquendum.

Prouidentiae
diuinae notio
et fundamen-
ta.

Et

Et quemadmodum ratio, quae esse Deum probet, in partes dispesci, varioque modo proponi potest; ita etiam prouidentiae diuinae iisdem principiis *argumenta plurima* deduci possunt; iam ad coelum, iam ad terram, ad genus humanum eiusque propagationem, *a)* atque reliqua animalium rerumque creaturarum genera vniuersim, animum aduertendo.

Cum quibus si conferantur, quae vel a *permissione mali*, vel a *mutationibus quibusdam*, quae, aut in coelo, aut in terra, temporis successu contigisse videantur, aut vere contigerint, petuntur *dubia*; nullius plane haec momenti esse, certissime nobis persuasum habemus. *b)*

a) V. b. SVSSMILCH, *Göttliche Ordnung in den Veränderungen des menschlichen Geschlechts.*

b) REIMARVS Abh. VIII. IX. IERUSALEM Betr. IV.

§. 22.

Num. singulas res complectatur?

Quam Dei prouidentiam *singulas res* amplecti, vti statuamus; cum intimi

timi illius rerum omnium, maximarum minimarumque, nexus ratio, (§. 47.) tum intellectus atque voluntatis diuinae, quam summam merito credimus esse, perfectio, postulare nobis omnino videtur. *) Neque sic refragabitur experientiae testimonium; modo, quae summae sapientiae ratio est, singulis rebus *ita* prospicere Deum opinemur, vt et *perpetuae* singulorum viuentium saluti, et *uniuersi* mundi perfectionibus optime semper consulatur. Ad calculos vero, quae mundo insint, singularum rerum multitudinem reuocantes, iam in limine obstupescere, immensamque diuinae prouidentiae vim, nulla intellectus nostrum imodulo iuste concipiendam, agnoscere oportet.

*) Vtrumque hanc rationem accurate persequitur PLATO *de legib.* lib. X. edit. Fic. p. 670. seqq.

§. 93.

Modum vero atque rationem prouidentiae diuinae penitus intelligere, aut curatius definire, cupientes haec maxime quaerunt;

De modo prouidentiae diuinae quaestiones.

1) Vtrum ad *existentiae continuationem* res creatae eadem plane vis diuinae efficacia, qua existentiam nactae fuerint, adeoque *continua* quasi *creatione* egeant fruanturque?

2) Num prima rerum constitutione, vnoque *creationis actu* omnia a Deo O. M. ita *disposita* atque praeparata fuerint, vt cuncta deinde naturali ordine procedere debeant; nihilque porro summo numini addendum mutandumve, aut omnino agendum relinquatur, etiamsi infinita eius vi omnia subsistant atque nitantur; an vero continuo, aut pluribus certe vicibus, ordinis euentuumque singularium immediata Deus causa sit?

3) Quonam Deus modo ad ea, quae *in animis hominum* geruntur, singulos motus et propensiones, virtutemque concurrat, haecque dirigat, impediat, excitet, promoueatque?

Quibus omnibus in medio relictis; vero tamen, cui salutaris de prouidentia diuina persuasio innititur, fundamento
ni-

nihil decedit. Rationes autem, quibus alterutrum oppositorum, de quibus lis est, certo constitui possit, a philosophia suppeditatas esse, dubitamus.

S E C T I O IV.

De expectatione atque fine hominis, secundum praecepta theologiae naturalis.

§. 24.

Quas haecenus stabiliuimus, de summo numine eiusque prouidentia sententiae, accedentibus quibusdam naturae legibus, animique proprietatibus, spem omnino faciunt, fore, ut non hac solum vita fines naturae humanae contineantur; sed altera nos maneat, nec vnquam cesset animorum duratio. Quae quo magis patefiant, ordine exponamus.

Alterius vitae argumenta ab attributis diuinis petita.

Primo itaque loco, quae *de Deo* cognita habemus, rite expendentibus

1) Summa Dei *potentia* sufficienti argumento est, ipsum alteri nos vitae feruare facile *posse*.

2) Velle vero eundem, *bonitas* ipsius seu *beneuolentia* spem facit; quandoquidem summis mundi rationibus in vniuersum hoc contrarium esse, existimandi nulla caussa adest.

3) Porro *sapientiae* summi numinis haudquaquam videtur consentaneum esse, huius tantummodo vitae gratia, iis animos hominum instructos esse viribus, quibus nemo non, si vita superesset, multo longius profecto contendere; maxime cum plurimi mortalium aut ad eam aetatem non perueniant, aut non eo loco constituti sint, vt vel vllus virium earum vsus esse possit.

4) Neque vero magis cum *iustitia* diuina conciliari posse, ea tantum recte maleque factorum esse confectaria, quae in vita hac contingunt; terrestrem potius proborum malorumque hominum conditionem certissimum esse alterius vitae documentum, plurimi maximopere

opere contendunt. Et caute quidem in huius argumenti expositione versandum esse, valdeque cauendum, ne aut proborum in hac vita felicitatem universim nimis deprimamus, malorumque fortem nimis praedicemus; aut in discernendis singulorum hominum virtutibus vitiisque nostro iudicio nimis confidamus; facile concedimus. At omnem illi vim denegare, qui res humanas animo satis attento scrutatus fuerit, ipsique de diuina iustitia praeepto fidem habeat, neminem posse credimus.

5) *Maestate* etiam diuina indignum videtur, hominem Dei se imperio, quando lubet, subducere posse; quod, si nulla post hanc vitam altera futura sit, morte voluntaria utique liceret. *)

6) Sunt denique etiam, qui constantiae diuinae s. immutabilitati contrarium existimant, quidquam, quod vi diuina existat, interire. Quod tamen, etiamsi detur, ad hanc causam tuendam non videtur sufficere.

*) K A E S T N E R S *Erläuterung eines Beweisgrundes für die Unsterblichkeit der menschlichen Seele*, Goett. 1767.

§. 95.

Ab animi hu-
mani attributi-
tis,

Cum his perquam consentiunt, spemque, quam ex diuinarum perfectionum consideratione concipere licuit, confirmant quaedam animi humani adfectiones. Nimirum.

1) Diuersa adeo est animi corporumque natura, vt iis certe causis, quae corpori mortem parant, anima interire non possit.

2) Desideria ac conatus animorum nostrorum huius vitae limitibus neutiquam contineri sese patiuntur.

3) Naturales, quibus voluntas nostra regitur, impetus, quorum vno ad nosmetipsos, altero ad alios etiam amandos ferimur, plane ad consensum adduci, nisi alterius vitae spes sit, non possunt. *)

*) V. cl. M E N D E L S S O H N I I *Phaedon*.

§. 96.

A generalibus
quibusdam
naturae legi-
bus,

Denique eodem etiam conspirant naturae quaedam leges generales, nec
non

non quaedam eorum, quae saepissime contingunt, analogia. Nullum nempe eius, quo solo anima interire posset, interitus, *annihilationem* dicunt, in natura vestigium; ad virium primitivarum vitaeque conseruationem omnia adeo videntur esse comparata; quae morte videbantur sepulta, noua eaque speciosiori forma prodeunt permulta animalium genera; nouae ex feminis interitu fruges, arbores; somni vero, a quo ad sensum reuertimur et quasi vitam, cui non cum morte similitudo animo natura informatur? *)

*) V. SVLZER *Ueber die Unsterblichkeit der Seele nach physischen Gründen* in HISSMANN *Magazin* vol. IV. et SVLZER *verm. Schrift.* tom. II.

§. 97.

Cunctis fere argumentis hisce quae- Obiectiones.
dam opponi posse, non est diffitendum;
quibus tamen isthaec neutiquam euer-
tuntur. Ipsi autem rei haec potissi-
mum obstare videntur;

1) Quod is *animae corporisque* nexus
sit; vt, pereunte hoc, illam in vita

superstitem esse, eiusque memoriam ac intelligentiam, a corporis conditione adeo pendentem, conseruari, nulla ratione credibile sit.

2) Quod iisdem argumentis, quibus hominibus animorum immortalitas asseritur, brutorum etiam animis concedenda foret.

Verum neque haec tanti sunt, ut spem nostram inanem iudicare oporteat. Et vltima quidem haec ratio neque ex principiis satis consequens est, neque, quod metuendum foret, continet. Isti autem priori dubitationi cum ipsa accuratior phaenomenorum exploratio quaedam haud leuidensia opponit; tum ea etiam valde vero simili opinione occurri potest, *corporis aliquam partem*, in qua memoriae organa contineantur, intimius fortiusque animo iunctam, atque in externorum organorum interitu saluam intactamque manere.

§. 98.

Quibus omnibus rite euolutis ponderatisque, Conclusionis
curatio de-
finitio.

1) Neutiquam ad certitudinem, neque ad eum quidem probabilitatis gradum, qui in aliis causis, euentum plane confimilium experientia, locum obtinet, rem hanc adduci posse, fatemur.

2) Neque vnumquodque istorum argumentorum vnicuique homini aeternitatis spem facere videri potest.

3) Rerum praeteritarum memoriam, quam ad plenam iustamque vitae nunquam interiturae notionem aliqui requirunt, ad fines alterius vitae obtinendos non omnino quidem necessariam, at valde consentaneam, probabilemque iudicamus.

§. 99.

Quaenam in altera post mortem vita conditio nostra futura sit, sciscitantibus varia quidem, leuissimam quam-

De vitae alterius conditione.

que veritatis vmbram sequens, atque ad desideria nostra se accomodans, imaginatio facile affert. At pauca sunt, quae concessa etiam eius, quod arcein caussae constituit, veritate, certa aut satis probabili ratione definiri queant.

1) Multa futura esse, quorum nulla nobis adhuc idea inest; vix cuiquam dubium videri poterit.

2) Multa vero etiam ex huius vitae rationibus in altera futura esse consequentia; neque omnis huius ipsius caussae, neque generalia veri principia dubitare nos sinunt.

3) Quare diuersam valde proborum malorumque hominum conditionem fore, necessario statuendum est.

4) Aeternum vero duraturas esse male factorum poenas, siue *naturales*, siue *ex arbitrio constitutas*; nulla certa ratione euinci posse nobis videtur.

§. 100.

Neque vero poenarum aeternarum metu, neque summa horum omnium cer.

Quaenam horum vis in doctrina moralis?

certitudine, opus esse, virtutis malitiaque in huius vitae euentibus fortem, commoda et incommoda, *debita attentione expendentibus* videri potest; vt integrae virtutis partes, tanquam optimam vitae rationem, amplectendi sufficiens caussa adfit. Si Deus sit atque altera vita; tantum est, quod in periculum constituit vitiis ac sceleribus impie deditus; vt, minima quantumuis antecedentis probabilitate, qui posteriorem hanc rationem sequitur, insipere videri debeat. Quanto magis adparet, eum, qui de vtraque hac veritate nullus dubitet, non posse non summum hunc consiliorum finem sibi constituere, *vt recte faciendo Deo se sibi que ipsi constanter probet.*

S E C T I O V.

De theologia supra humanam rationem posita s. reuelata, hypotheses philosophicae.

§. 101.

Reuelatio
quid?

Theologiae, quam *reuelatam*, aut supra humanam rationem positam, dicere possis, variae videntur mente concipi posse species;

1) Prima quidem ea, qua et *res*, quas suapte vi ratio humana *nunquam* attigisset, patefierent, et *modus* etiam, quo haec cognitio traderetur, supra naturae vires positus, miraculique instar habendus sit.

2) Altera haec, qua ad cognitionem humanam quaedam, alias non expectanda, diuina prouidentia accedant, quae quomodocunque occurrant, causis vel ignoratis, vel naturalium speciem prae se ferentibus, assensum tamen atque obsequium mentis nostrae obtinere possint.

3)

3) Verum id quoque genus reuelationis cogitari potest, cuius adminiculo, quae *certis hominibus, certo tempore*, naturali idearum consecutione nondum apparerent, quamquam aliis alio tempore ita adparitura, diuinitus patefierent.

4) Denique ad reuelationis rationem valde accederet hoc etiam; si, quorum cognitio quidem aliqua hominibus natura contingeret, *auctoritas* autem atque *certitudo* his principiis ad animos flectendos sufficiens non accederet, modo, qui fidem magis faciat, magisque efficacem notitiam eam reddat, Deus veritatem declaret.

§. 102.

Sicut in generali miraculorum notatione, ita in his etiam de reuelatione conceptibus, nihil continetur, quod aut diuinis, quae cognita habemus, attributis, aut aliis cognitionis nostrae principiis repugnet. Omnis autem, quae a Deo profecta videri debeat, hominum institutio necesse est

Possibilitas ac
requisita pri-
maria.

1) Nihil, quod iis, quae certo constituit ratio, adeoque necessariis in cogitando legibus, quibus omnis veritas innititur, contrarium sit, contineat;

2) Ac ne iis quidem contraria, quorum non potest non maior nobis videri, quam ipsorum, quibus illa se tuetur, argumentorum fides et auctoritas;

3) Generi humano salutaris; ac in primis ad sapientiam animique constantiam ac probitatem euehendam tuendamque apta sit.

4) Omni simul generi humano tradi, haud necesse est.

§. 103.

Vsus et auctoritas.

Eam esse naturalis nostrae de Deo, mundo nostraque ipsorum conditione, cognitionis indolem, ut vberioris alicuius aut firmioris institutionis haud exiguus futurus usus facile videri nobis possit; nulli dubitamus. Quod si enim vel nulla alia hominibus opus sit cognitione, quam quae naturali ratione inueniri possit; attamen et ad erudiendos convin-

vincendosque eos, quibus ad verum indagandum firmoque assensu tenendum proprii ingenii vires non sufficiunt; et ad eorum leuitatem continendam, qui vnamquamque, quae ipsis videatur, veri speciem eodem loco habentes, omnia miscent ac perturbant; maxime vero ad prauos animi motus refraenandos vtiliter adhiberi posset diuinorum praeceptorum auctoritas.

Atque si hanc esse religiosae cuiusdam doctrinae ad salutem hominum rationem, satis constet; sufficienti hoc ipsum iam fuerit argumento, diuino beneficio hominibus eam contigisse. Neque si qua humana imbecillitate accesserint minus probabilia; impedimento hoc poterit esse, quo minus, quae recta atque salutaria sunt, in vsus nostros aliorumque hominum prono obsequio conuertamus.

*) S. G. ZIERLEINS *Briefe über die Frage, sagt denn die Vernunft so viel über Gott und seine Eigenschaften?* Berlin. 1781. 8.

DELINEATIO HISTORIAE METAPHY- SICES.

I *Generalis*

§. I.

Notionum
metaphylica-
rum origo.

Quandoquidem a sensu initium du-
cit humana cognitio rebusque
singularibus; ad ea, quibus in princi-
pio genus humanum occuparetur, dis-
quisitiones et decreta de rebus meta-
physicis, et vel ipsos harum rerum
conceptus, numerare neutiquam licet.

Ad inuisibilia quidem *causarum* ali-
quam ideam coniecturamque, pluribus
modis, seu ratione seu imaginatione,
et ipso etiam sensu interno, mature ho-
mines peruenire possunt.

Verum non ita a corporea natura
plane diuersam, vti ratione nos quidem
edocti

edocti assuefactique fumus, *spirituum* naturam statim homines concepisse; et veteris philosophiae documentis satis constat, et eorum, quae quotidie experiri in rudioribus hominibus licet, analogia potest concludi.

Neque tamen nullum, vel inter Graecos, veterum philosophorum satis castigatam nostraeque similem de *simplici natura* notionem habuisse, contendere posse videtur. *)

*) V. CICERO *acad.* II. 39. ARISTOTELIS *de anima* l. 3.

§. 2.

Non de *spiritibus* solum, sed de *interiori* rerum quarumcunque *indole*, deque *mundi* vniuersi nexu ac rationibus, disquisitiones satis periculosas in *schola Eliatica* fuisse institutas, praeeuntibus etiam in quibusdam *scholae Pythagoricae* principibus; si temporum horum historiae confidere licet, certum est.

Prima disquisitionis metaphysicae argumenta.

Et vero illa iam aetate adparet, quantopere in intellectus etiam studiis
ad

ad extrema proni sint homines; aliis ad sensum causasque *mechanicas*, quaecunque occurrunt, reuocantibus; aliis sensui nihil omnino concedentibus, causisque metaphysicis omnia tribuentibus.

Plato, Pythagoricis *numeris ideas* substituens, plurima ad rationes metaphysicas subducere conatus est; illis quidem partibus, quibus nimis depri-
mitur sensuum auctoritas, admodum fauens.

§. 3.

Aristoteles
auctor meta-
physicae sci-
entiae.

Peculiarem eorum, quibus metaphysica continetur, scientiam condere **ARISTOTELES** primus instituit. Eorum enim, quae sensuum ope innotescerent, neque eam esse constantiam atque certitudinem, neque eum cum intima rerum natura consensum, ac in iis quidem requiri possit, quibus *veri scientia* absoluta quaedam aut perfectior constituatur, quod plures iam ante ipsum philosophi monuere, omnino perspicuens; in ipsa, quae *vere sint*, (*ὄντως ὄντα*) nec solum adpareant, neque sensi-

sibus adeo comprehendendi possint, parti cuidam philosophiae inquirendum esse, statuit. Et eam quidem partem *philosophiae*, ac *scientiae* nomine praecipue dignam esse; eorumque, quae in *physicis* et *dialecticis* disciplinis, aliisque philosophiae partibus sensuum auctoritate fumerentur, rationes ulterius explicando, *principia* adeo philosophiae omnis continere *primamque philosophiam* dici posse. *)

*) V. ARISTOT. *Metaphys.* lib. IV. cap. III. HOLLMANN *Prolegom. Metaphys.* §. III-XXIX.

§. 4.

Neque tamen his suis conatibus id obtinuit *Aristoteles*, ut statim haec nova philosophiae pars, cum reliquis, quae distinctae hactenus fuere, in scholis philosophorum numeraretur. Non solum enim *Metaphysicae* aut *Metaphysicorum* nomen in aliorum veterum philosophorum non magis, ac in ipsius *Stagiritae*, scriptis reperitur; sed ipsa distinctio huius primae philosophiae a plurimis plane neglecta fuit; aliis, quae hodie

num

Successu inter veteres non valde conspicuo.

num multorum ratio est, quas *Aristoteles* illi attribuit, disquisitiones in parte logica et physica persequentibus; aliis omnino parum iis immorantibus.

§. 5.

Maximo inter
Scholasticos,

Medio autem *Schholaſticorum* aevo ex hac obscuritate educta, atque in illud fastigium constituta est *Metaphysica*, quo ipsi quidem eius conditori ab initio digna videbatur. a.) Eo scilicet nomine valde se scholasticis commendare *Metaphysica* potuit; quod, his de *cauſſis primis*, *mundoque*, quem dicunt, *intellectuali* aut *inuisibili*, disquisitionibus placitisque, viam non solum parare sibi ad *theologiam*; sed, in eximia harum rerum obscuritate, notiones etiam atque decreta opinionibus suis alibi fancitis facillime accommodare poterant. Neque enim ea erat sapientum huius aeui conditio; ut vel *Aristotelis* mentem et consilia in libris *Metaphysicis*, prae reliquis etiam intellectu difficilibus, rite indagare; vel suo ingenio cognitionis humanae veram in-

do-

dolem, initia finesque fatis perspicere possent; iis quippe, quibus ingenium neutiquam deerat, litterarum luce, aut disquirendi etiam libertate denegata. *b)*

a) Cf. HOLLMANN l. c. §. III. not. (a)

b) Cf. *ib.* §. XXX. seqq.

§. 6.

Quo magis culpa ea, quae in scholastica philosophandi ratione perspecta est, quo tempore bonarum litterarum usus, cum maiori aliqua sentiendi libertate, restitui coepit, laborare metaphysica videbatur; eo maiori etiam istam plurimi, et aliqui ipsum quoque Aristotelem odio prosequerantur. *a)* Et nonnullis quidem disciplina haec ex philosophiae finibus omnino proscribenda visa est. Alii prima quidem aliqua philosophia opus esse; at longe alia, quam quae metaphysices nomine habita hucusque fuit, iudicarunt. *b)* Nonnulli nouam, at priori fere peiorem, metaphysicam condere ausi sunt. *c)* Paucissimi philosophiae reformatorem, inter quos eminet *Hobbesus*, *d)* metaphysicae noua ratione excolendae ope-

Dubia fortuna Metaphysicae apud primos philosophiae reformatores.

ram studiumque ferio addixere. In qua rerum harum conditione non est adeo mirum, scholasticam metaphysicorum disciplinam apud multos summo adhuc honore semper habitam esse; *e)* aliis eam in vniuersum damnantibus. *f)*

a) V. HOLLMANN §. XXXVIII.

b) cf. §. XLV. not. d.

c) cf. §. XLI. not. (d).

d) cf. ib. not. f.

e) V. §. XXXVI et XXXIX.

f) V. §. XLII. not. (d)

§. 7.

Recentiorum
studia meta-
physica.

LEIBNITII tandem WOLFIQUE ductu et auspiciis, ad emendandam Metaphysicam nostrates maxime philosophi singulari studio accessere. Et in finibus quidem constituendis scholastica fere ratio seruata est; addita tamen tribus, quae antea fuere, partibus *Cosmologia*. In modo autem singula tractandi magna diuersitas. Methodo enim geometricae aemula, omnia ex principiis luculentis iusta consequentia deducendi spes erat; cui in nonnullis etiam euentus non omnino defuit. Quaedam etiam castigatori theologiae nostrae magis

gis accommodari; aliqua, pauciora licet, ex fontibus antiquae philosophiae illustrari.

Verum haec etiam LEIBNITII WOLFFIque metaphysica diuersissima iudicia experta est. Multi quidem tandem aliquando illam, quam *Aristoteles* praedicabat, *diuinissimam* scientiam, reliquarum omnium principem ac reginam, adparuisse, persuasum sibi habebant; et re ipsa, in nullo non disciplinarum genere, ex decretis metaphysicis subsidia petendi, multorum ea aetate mos; neque minor fere apud istos illustrum horum duumvirorum, quam Aristotelis olim, auctoritas fuit. a)

Neque vero defuere, qui in alia omnia abirent. Aliqui, non illi quidem aequissimi prudentissimique iudices, pessimis erroribus refertum esse novum hoc metaphysicae systema; alii vana demonstrationum atque certitudinis specie spem nostram frustrari; nonnulli ad rationes scholasticas, aut omnino theologicas, nimis eam accommodatam esse, censuere.

Neque hoc notatu dignum non est, ab eadem eruditorum societate, quae alterum huius metaphysicae principum auctorem habuit et praesidem, alterum sodalem, iis, qui arcem eius infensissimis armis peterent, praemia aliquando fuisse decreta.

Mediam inter has sententiam ab omni partium studio liberi qui tuerentur, et ab initio fuere, *b)* et plurimi nunc sunt; quibus non eximii solum ingenii documentum scriptis metaphysicis exhibuisse viri isti, sed ad emendationem quoque huius scientiae, vel suis decretis, vel aliorum studiis ipsorum exemplo accensis, permultum contulisse videntur; licet non omnium, quae ponerent, vel dignitas ea sit vel certitudo, quae ab initio quidem vel iis ipsis vel admiratoribus eorum videretur.

a) V. BRÜCKER in *Supplementis ad Hist. crit. philosoph.* pag. 598.

b) Multum interim hanc etiam scientiam Viro illustri (WOLFIO) debere, supra iam professi sumus, grataque semper nobiscum agnoscat posteritas: verba sunt illustris Hollmanni §. XLV.

II. DELINEATIO HISTORIAE THEOLO- GIAE NATVRALIS.

§. I.

Quamquam eorum, qui *unum* ali-
quod *supremum numen*, mundi con-
ditorem, religioso cultu prosequerentur,
populorum rariora antiquissimis tem-
poribus fuerint exempla *a)*; vix tamen
vllam reperire licet gentem, cui non
qualiscunque supremi alicuius numinis no-
tio animo videatur esse informata. *b)*
Verum non hoc, a quo quippe nihil
mali homini cupiam metuendum sit;
sed potius plures inferiorum ordinum
genios, eosque non aequae bonos, pre-
cum, sacrificiorum et omnino religio-
nis obiectum constituere satius ipsis vi-
sum est. *c)* Et illi quoque ipsi, qui
supremam aliquam omnium rerum causam
intelligentem agnoscerent, cultu-

Antiquissimae
theologiae
naturalis fa-
cies

que dignam iudicarent, non hoc tamen vnico Deo contenti, plures ipsi, seu in condendo seu in regendo mundo, ministros fociosque iunxere, cultu religioso non minus dignos,

a) Antiquissimam *Indorum* theologiam puriori huic dogmati praecipue superstructam fuisse; haud spernendis veterum recentiorumque testimoniis colligitur; cf. BRUCKER *Hist. crit. philosoph.* tom. I. lib. II. cap. IV. Ex recentioribus NOW in primis etiam consuli meretur in *commentat. pcc.*

b) cf. BRENNAE *Opus de consensu generis humani*, supra citat. BATTEUX *Histoire des causes premieres. Uebers.* 1772.

c) V. praeter alios, IVES, *Reisen nach Indien und Persien*, tom. II. p. 169.

§. 2.

utrum huius
theologiae v-
trum omnino
naturalia?

Theologiae huius, quantumvis caliginosae erroribusque refertae, initia ex naturalibus intellectus humani iudiciis probabili ratione non posse repeti, sed diuinae potius reuelationi, magis minusue ab hominibus peruersae, tribuendam eam esse; multorum summae auctoritatis virorum opinio est.

est. Neque enim sua sponte ad sublimēs has speculationes pronos esse homines, aut ad eam ingenii culturam, vnde nascerentur, peruenire; neque, si de suprema omnium rerum causa intelligente, cultu nostro vel in primis vel vnice digna, persuasio naturalibus ingenii viribus plane deberetur, fieri potuisse, vt ad turpissimos errores pessimisque religiones adeo deflecterent homines, iisque per plura annorum millenaria tenerentur. *a)*

Quibus tamen, aliisque, quae solent addi, rationibus nobis non videtur satis hoc euictum esse; tum propter alias multas, quae huic disputationi intercedunt, dubitationes; tum his potissimum causis. Primo quidem inter barbaras etiam maximeque rudes gentes permagna reperitur ingeniorum diuersitas; *b)* ex qua hoc omnino videtur posse esse consequens, vt aliqui ad ea, vnde rerum diuinarum notitia oritur, propensiores aptiorisque sint. Deinde neutiquam omnium antiqui orbis hominum in doctrina de

Deo eam credendum est fuisse ignorantiam aut peruersitatem; quae tum quidem non potest non videri, si aut nulla vulgaris superstitionis, puriorisque, quam sapientiores profitebantur, theologiae fiat distinctio; aut recentioribus antiquitatis interpretibus, rerumque peregrinarum scriptoribus plus iusto fides concedatur; quos, nihil suspicantes fraudisque alentes, turpiter nonnunquam decipi, satis constat. c)

Neque tamen his argumentis volumus hoc effici, ut aut numquam contigisse generi humano naturali superiorem theologiam; aut ad emendandas gentium religiones singulari aliqua Dei prouidentia opus nunquam fuisse, recte censeriqueat.

a) V. S. V. IERUSALEMII *Betrachtungen über die Religion*, tom. II.

b) V. e. gr. GRANTZ *Historie von Grönland*, tom. I. p. 254-58.

c) V. ib. p. 253.

§. 3.

Ad opiniones suas eliciendas tuen-
dasque non rectae rationis solum iu-
dicia, sed imaginationis etiam, a con-
suetudine aliisque animi propensionibus pendentis, ductum, et hunc quidem ab initio multo magis, homines sequuntur. Ex eodem igitur hoc fonte in religionibus quoque et theologia, cum recta quaedam, tum erronea multo plura emanasse; non est, cur dubitemus. Et *Polytheismi* quidem causas naturales permultas, qui animum ad hanc rem aduerterent, nunquam non hic inuenere. Verum ad ipsam quoque de vno quodam summo mundi rectore, notionem, et quasdam eius adfectiones vsque consistentes probabilesque animo concipiendas; tum vero etiam ad spem metumue vitae alterius excitandum fouendumque, eas, quae rerum sensus mouentium nimis, quam par est, analogiam sequuntur, cogitationes imaginationisque repraesentationes multum contulisse; et priores etiam iis, quae philosophi afferrent, eorum,

Polytheismi
aliorumque
antiquioris
theologiae
capitulum
causae natu-
rales.

rum, quae recte, eorumque, quae falso constituebantur, forsitan fuisse causas; verisimillimum est.

§. 4.

Graecorum
theologume-
na.

Speciales de theologia Aegyptiorum, Persarum aliorumque antiquis temporibus clarissimorum populorum disquisitiones aliis relinquimus, nostris utpote finibus non satis convenientes. a)

Graecorum autem theologia, attentione nostra dignissima,

1) *Orpheo* initia maxime debuisse perhibetur; cuius insignia in religionem huius aliarumque gentium merita videri possent, si vel eius theologiae, quae in fragmentis nomen ipsius prae se ferentibus occurrit, *sacrorumque mysticorum*, qualia a nonnullis depinguntur, auctor hic re vera fuerit. b)

2) Ad theologiam hanc quae *mythica ratione* plerumque tradebatur, *legisquae* auctoritate maxime se tuebatur, aliqua scientiae forma induendam

Py-

Pythagoras primus sese accinxisse dicitur; cui, si qua documentorum fides est, vna omnium rerum prima causa, omnia adhuc permeans, cunctisque rebus prouidens Deus visus est,

3) *Ioniorum* philosophorum primos negligentius de Deo disputasse, causis mechanicis tantum non omnino immorantes, relatum legimus. Verum *Anaxagoras*, *Socrati* fere coaeuus, quodque nonnulli volunt, etiam praeceptor, omnium, qui ante ipsum fuisse, philosophorum primus de Deo, mente purissima, vitae motusque et omnis in mundo ordinis auctore, luculenter plane differuisse dicitur; admissa tamen staminum, siue principiorum materialium, aeternitate.

4) *Socrates* ei philosophiae, cuius in vita constituenda virtuteque tuenda usus est, vnice deditus; iis etiam de Deo doctrinis se continuit, quibus virtuti animique constantiae et tranquillitati optime consulitur; sapientissimum esse mundi auctorem, potentemque

que ac benignum, eorumque, quae committunt homines, in hac atque altera vita remuneratorem vindicemque.

5) Et cum his quidem maximam partem consentanea erant, quae *Plato*, *Aristoteles* et *Stoici* docebant; quamquam diuersis saepe nominibus, aut iis etiam principiis vterentur, eaque sententiae suae adderent, quae, pro nostro quidem colligendi modo, veritati, quam profiterentur, valde derogare aut omnino contraria esse videri queunt. De aliquibus, et de animorum quidem maxime immortalitate, *Peripatetici* *Stoicique* dubitantius pronuntiauerunt.

6) Primi *Eleaticorum*, si non omnino sustulisse, multum certe obscurasse de Deo notionem censendi sunt. *Democritus* autem, quique eum sequebantur, ab *Atheismi* opprobrio vix ac ne vix quidem liberari possunt. In horum numero etiam fuit *Epicurus*; a cuius errore, qui *Stratoni* Peripatetico tribuitur, atheismus parum abfuisse videtur.

a) V. MEINERS *Versuch über die Religions-Geschichte der ältesten Völker, besonders der Aegyptier.* 1775. EIVSD. *Histor. doctrinae de vero Deo* 2 voll. 8. 1780.

b) V. IDEM *Ueber die Mysterien der Alten, besonders über die Eleusinschen Geheimnisse. Vermischte Schriften,* tom. III.

§. 5.

Quae singulari Dei prouidentia existit, atque prospero successu ubique fere gentium diuulgata est, *Christiana religio* generatim quidem rerum diuinarum cognitionem insigniter auxit atque emendauit; ipsi vero philosophiae vsui fuisse, primis certe temporibus, censeretur vix potest. Inimicam potius sibi, aut certe superfluam ipsam iudicans, non potuit non hominum in philosophiam studia valde deprimere atque retardare, Certe ab eo tempore, accedentibus quidem aliis quoque causis, rectam philosophandi rationem pessumdatam fuisse, satis constat. Et primum quidem, qui in theologia philosophiae operam adhuc dare videri vole-

Theologiae
medio aeuo
conditio.

le-

*Leipzig, in
König. Druck.*

lebant, ad *Syncretismi* parum consistentes rationes delabebantur; *Eclectici* proinde iidemque *Neoplatonici* dicti. Quos sublimia multa protulisse, et quaedam acute etiam vidisse, confitendum est; ad omnem tamen superstitionem pronos. *Scholastica* deinde ratio obtinuit; quae ad seueriores quidem disputandi leges constituta, at sententiis aliunde tractis nimis obtemperans, non potuit non argutiis totam fere se dare. Quominus mirum est, qui liberius philosopharentur, ad extremas *scepticismi*, atque etiam *atheismi* partes aliquos accessisse.

§. 6.

Recentioribus
seculis.

Litterarum, quae sec. 16 contigit, restitutio theologiae quidem naturali hunc usum praestitit, ut, depressa aliquantum Aristotelico-Scholastica philosophia, rationes paullo amplius colligerentur, liberiusque subducerentur.

Et initio quidem parum abfuit, quin nimia nunc *Platonis* exsisteret auctori-

toritas: cui tamen malo alii, qui in philosophia facti sunt, progressus melam attulere.

Cartesii ductu et auspiciis, quae geometris adeo feliciter successit, in theologia quoque naturali methodus tentata est; et eximia quidem multorum spe, maximoque plausu. Verum ex hac ipsa *Cartesianorum* schola egressus *Spinoza* documento fuit, qui hac via accuratissime incedere sibi viderentur, in pessimos et sensui communi plane oppositos errores incidere posse. Felicius et aliquantum tamen etiam moderatius, ac maiori simul eruditionis apparatu cultuque, ad theologicas disquisitiones has leges *Leibnitius* adhibuit, cum aliis innumeris vel discipulis vel aemulis. a) Et nonnulli quidem adeo se non continebant, ut fere, quidquid theologiae in templis scholisque docti fuerant, ad philosophiam trahere, suoque more demonstrare vellent.

Quod cum ad compeſcenda aliorum ingenia adeo non valeret, quin mul-

multis, quando spe demonstrationis, quae facta erat, frustratos se videbant, suspicionem excitaret, omni plane solido fundamento philosophorum de deo praecepta destitui: tandem aliqui ratiocinandi finem faciendum, et summa theologiae capita sua luce satis clara, atque extra omnem disceptationis aleam ponenda esse, apud animum constituerunt, aliisque persuadere nunc etiam conantur. *b)*

a) SAM. CLARKIVS, et vel ipse IOACH. LANGIVS molitus hoc in *Causſa Dei* est.

b) V. OSWALDI supra cit. librum, *Appeal to common sense*.

ymu. tepant

de animarum immortalitate
Scharp anglus.

Reuerſe & diuerſe penes par
vlt. c. in orth.

Polignou -
Reinbacht.

Kanthe

Lavater aufpichten in die
ewig Keit.

on Alu. Grad & Derenitat. Dvun
ce regie. loquiter Socrates
exhibet iorib. ut Weda apud

Indos Koran & Qur'anum.
reuteri solent apud alicuius gentis
oracula.

g. h. e. d.

M. d. e. p. o.

g. p. n. e. h.

cui nullapropo

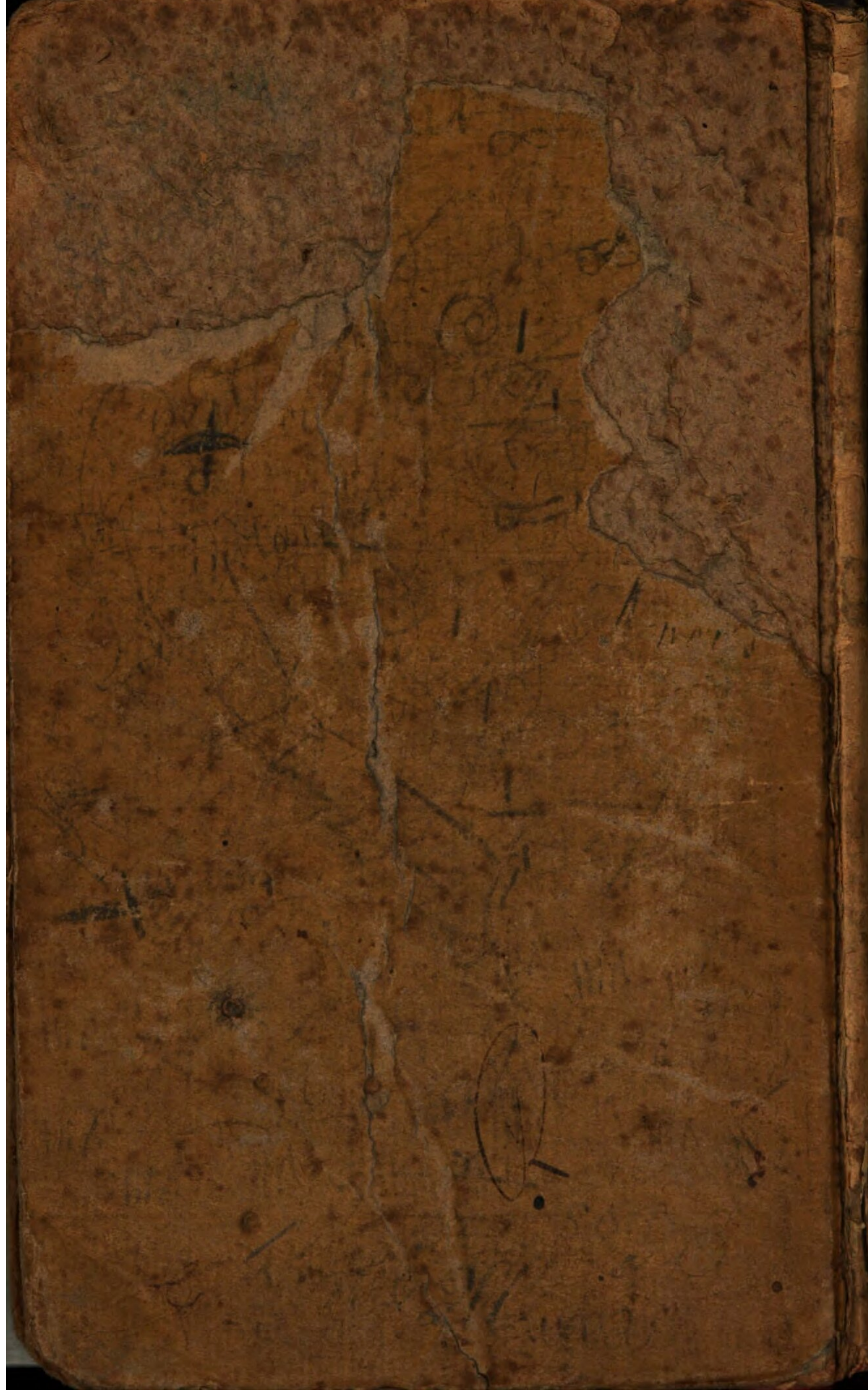
Ex meritis articulis ebus nihil
sequitur.

aparticulari ad universalem
non videtur conuenire

si conuenire sequitur potest idem
lioreum et alterum praesumptum
ad universalem conclusionem valere

termini conclusiones non debent
latere capi quod
Muhbaddi rock

9. ubi procedimus
ex universalibus

Feder, Johann Georg Heinrich,

Institvtiones Logicae Et Metaphysicae

Gottingae 1781

Ph.sp. 265 b

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10043167-8

VD18 11137827-901